SOKRATES'TEN ÖNCE FELSEFE
II

Hazırlayan:
Wilhelm Capelle

Felsefe Dizisi

KABALCI YAYINEVİ

Wilhelm Capelle — Sokrates'ten Önce Felsefe II — KABALCI

SOKRATES'TEN ÖNCE FELSEFE

(FRAGMANLAR - DOKSOGRAFLAR)

(II. CİLT)

Hazırlayan:
Wilhelm Capelle

Almanca'dan Çeviren:
Oğuz Özügül

KABALCI

KABALCI YAYINEVİ 55
Felsefe Dizisi 16

SOKRATES'TEN ÖNCE FELSEFE
Fragmanlar-Doksografiler
(II. Cilt)
Wilhelm Capelle
Özgün adı: Die Vorsokratiker / (Hg.) Wilhelm Capelle
© Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1968
Almancadan Çeviren:
Oğuz Özügül
Bu çevirinin yayın hakları
Kabalcı Yayınevi'ne aittir.

Türkçe Birinci Basım:
Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995
ISBN 975 - 7942 - 02 - 2 (Takım)
ISBN 975 - 7942 - 05 - 7 (2. cilt)

Yayın Yönetmeni: Vedat Çorlu
Editör: Süreyyya Evren
Dizgi: Beyhan Ajans
Kapak Resmi: Bergama Dionysos Tapınağı'nı gösteren çizim (M.Ö. 2. yy.)
Kapak Reprodüksiyonu: Banu Kutun
Düzelti: Atila Ataman
Baskı: Yaylacık Matbaası
Cilt: Temuçin Mücellithanesi

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B
Cağaloğlu 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 - 522 63 05 Fax: (0212) 526 84 95

İÇİNDEKİLER

Sekizinci Bölüm
ANAXAGORAS

A. Fizik 15
I. "Meteoroloji" 15
1. Güneş ve Ay Tutulmaları 16 - 2. Ay Işığının Kaynağı 17 3. Yeryüzünün Biçimi 18 4. Yüzer Durumda Olmasının Nedeni 18
II. Meteoroloji (Modern Anlamda) 18
1. Rüzgarların Nedeni 18 2. Dolu'nun Açıklanışı 19 3. Tüm Meteorolojik Süreçlerin Sonuncu Nedeni Güneş 19
III. Nil Taşmalarının Açıklanışı 20
B. Doğa Felsefesi 20
I. Madde Öğretisi 20
1. Tüm Çağdaşları Gibi Anaxagoras da Kimyasal Değil, Yalnız Mekanik Karışımı Tanıyor 22 - 2. Maddeler Sonsuz Küçük Parçacıklardan Oluşur. Sonsuz Olan Kavramı 27 3. Maddelerin Başlangıçtaki İlk Karışımı Üstüne 28 - 4. Boş Mekan Yoktur 28
II. Hareket Ettiren İlke 29
1. Evrensel Düzenin İlkesi: Nous 29 - 2. Nous'un Yüklemleri 31 a. Nous Her Şeyi Bilendir ve Gücü de <göreli> Mutlaktır 32 b. Nous'un Hâlâ Maddi Özellikler Taşıyan Yüklemleri 33 - c. Nous'un Başlıca Özelliği İdrak Etmektir 34 - d. Anaxagoras, İlk Gerçek İkici 34 - e. Anaqagoras'ın Nous Öğreti-

sindeki Belirsizlikler 34 - f. Anaxagoas'ın Nous'u Gerçi Kozmos'un Oluşuna Neden Oluyor, Ama Sonraki Gelişme Sürecinde Başarısız Kalıyor 35
III. Evrendoğum 36
IV. İnsanlar Üstüne 39
1. Zeka Farkları Üstüne 39 - 2. Bilgi Kuramı 39

Dokuzuncu Bölüm

LEUKİPPOS

A. Atom Kuramı 50
I. Atom Kuramının Doğuşu 50
II. Atomların Farklı Biçimleri Üstüne 55
III. Boşluk 55
IV. Atomların Hareketi 57
1. Atomların İlk Hareketi 57 2. Atomların Birleşmesi ya da-Ayrılması Oluş ve Bozuluşun Nedenidir 58 - 3. Evrenin Oluşumu 58
V. Sayısız Dünyalar 61
VI. Oluş ve Bozuluşun, Evrendeki Tüm Olup Bitenleri "Zorunluğu" 61

B. İnsan 62
I. Atom Öğretisinden Çıkan bilgi-Kuramsal Sonuçlar 62
II. Ruh ve Yaşam Süreci 63
III. Algı ve Düşünme 64
1. Görme Sürecinin Açıklanışı 65

Onuncu Bölüm

SEÇMECİLER ve ÖYKÜNENLER (EKLENTİKLER ve EPİGUNLAR)

Apolloniali Diogenes 69
Kratylos 73

GREK AYDINLANMA ÇAĞI

Onbirinci Bölüm

SOFİSTLER

Antikçağ'da Sofist Kavramı 81
Protagaras 83
A. Retorik 84
B. Felsefe 84
I. Diyalektik 84
II. Öznelcilik 86
III. Görecelik 89
Protagoras da Etik Konusunda Acaba Göreciliği mi Savunuyor? 90
IV. Duyumculuk 90
V. Kuşkuculuk 91
1. Tanrılar Hakkında 91 - 2. Bilgi Hakkında 91
VI. Protagoras'ın Asılsız Etiksel-Pedagojik İddiaları ve Savları 92
VII. Pedagojik-Etiksel Görüşler 93
VIII. Tarih Öncesiyle İlgili Spekülasyon 94
Adı Bilinmeyen Bir Sofistin Öğretisi 97
Leontinoili Gorgias 99
Gorgias'ın Nihilizmi 101
I. Varolmayan Asla Mevcut Değildir 102
II. Ama Varolan da Mevcut Değildir 102
III. Ama Onun Aynı Zamanda Hem Varolan Hem de Varolmayan Olmadığı Sonucunu Çıkarmak da Zor Değildir 104
IV. Eğer Bir Şey Mevcutsa İnsanlar Onu Ne İdrak Edebilir Ne de Tasarlayabilir 104
V. Düşünme Vasıtasıyla Kavranabilse Dahi Bunu Bir Başkasına Bildirmek Mümkün Değildir 106
Üçüncü Argümanın Değişik Biçimi 107
Kallikleks 108
Thrasymachos: Doğruluğun Özü Üstüne 112

Prodikos 114
Konuşmaların Konusu ... 115
Synonymik ... 115
Ahlak Dersi Veren Pedagog ... 116
Dinin Doğuşunun Açıklanışı ... 121
Chalkedonlu Thrasymachos 122
Elisli Hippias 123
Bilgiç ve Evrensel Sanatçı ... 124
Antiphon 126
Kritias 130
Dinin Doğuşu ... 131
Irk Politikası ... 132
İki İdrak Ediş Tarzı ... 132
Kötümser Dünya Görüşü ... 133
Anonymus Iamblichi 133
Ek: İlk Sosyalistler 141
Chalkedonlu Phaleas ve Miletoslu Hippodamos ... 141

Onikinci Bölüm

DEMOKRİTOS

A Fizik ... 149
I. Atom Kavramı ... 149
1. Atomların Farkları 153 - 2. Atomlar Arasında Bağlılık 154
II. Boşluk ... 155
III. Atomların Hareketi ... 155
1. Atomların İlk Hareketi 155 - 2. Atomların Sürekli Hareketi 157 - 3. Atomların Plansız ve Hedefsiz Hareketi 158
IV. Cisimlerin Farklı Ağırlıklarının Nedeni ... 158
V. Diğer Fiziksel Olgular da Atomların Farklı Büyüklüklerine Dayanarak Açıklanıyor 161
VI. Fizikle İlgili Birkaç Önerme ve Açıklama ... 162
1. Benzeri Yalnız Benzer, Etkileyebilir 162 2. Maddelerin Karışımı 162 3. Mıknatısın Açıklanışı 163 4. Cisimlerin Genleşnesi 164

VII. Evrendoğum 165
1. Özgül Evrendoğum 167 2. Yeryüzü 168 3. Sayısız Dünyalar 168
VIII. Bütün Olup Bitenlerin Zorunluğu 169
IX. Zaman ve Ebediyet Kavramları 170
X. Tanrılar Üstüne 170
1. Tanrı İnancının Kaynağı 171 - 2. Akılcı Tanrı Yorumu 172

B. İnsan 173
I. Ruh 174
1. Ruhun Tözü 174 - 2. Bedendeki Ruh 174 - 3. Hareket İlkesi Olarak Ruh 175 - 4. Yaşam İlkesi Olarak Ruh 175 - 5. Rüyalar Üstüne 177 - 6. Kehanet Üstüne 178 - 7. Bir ya da Daha Çok Ruhsal Yeti mi? 178 - 8. Canlılardaki Ruh 179
II. Düşünme Üstüne 179
Demokritos'un Düşünmeyle İlgili Tasarımı Üzerinde "İmgeler Kuramının" Etkisi 180
III. Bilgi Kuramı 181
1. Duyu Fizyolojisi 181 - a. Duyusal Algının Özü Üstüne 181 b. Renk Öğretisi 182 - c. Tat 183 d. İşitme 185 - 2. Genel Bilgi Kuramı 185 - a. Duyusal İdrak 185 3. Bir Mantığın Başlangıç Belirtileri 190
IV. Etik 191
1. Mutluluk 191 - a. Özü 191 - b. Mutluluğun Koşulları 192 - c. Mutluluğun Öteki Koşulları 196 - d. Zahmetin ve Çalışmanın Önemi 199 - e. Ödev ve Erdem 200 f. Vicdan ve Pişmanlık 201 - g. Erdem 202 - 2. Sosyal Etik 205 - a. Yurttaşları Hakkında Düşünceleri 205 - b. Kadın, Evlilik ve Aile Üstüne 207 - c. Dostluk 208 - d. Devlet ve Hukuk 209 - e. Yasaların Anlamı 210 - f. Kozmopolitik mi? 211
V. Eğitim Sorunu 212
Eğitimin İlkeleri 213
VI. Demokritos'un Kötümser Dünya Görüşü mü? 214
VII. Düşüncesinin Aristokratik Yanları 214
VIII. Etik'inin Aşırı Entellektüelci Karakteri 215

IX. Estetik 216
Şiir Sanatı Üstüne 216
X. Kültür Felsefesi 216

Onüçüncü Bölüm

GENÇ KUŞAK PYTHAGORASÇILAR

Krotonlu Philolaos 224
İlkeler Üstüne 224
I. Sayılar Öğretisi 225
II. Uyum Üstüne 228
Evrenbelim 229
Psikoloji 232
Bilgi Kuramı 233
Etik 233
Tarentli Archytas 233
Syrakusalı Hiketas ile Ekphantos 235
I. Hiketas 235
II. Ekphantos 235
Anonim Pythagorasçılar 237
A. Evrenbilim 237
Gökkürenin Uyumu 240
B. İnsan 241
I. Ruh Üstüne 241
II. Etik 242
1. Dinsel ve Etiksel Görüşler 242 - 2. Cinsel Etik 245

Ek:
İşaretlerin Açıklaması 251
Kitapta Adı Geçen Filozoflar 251

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Anaxagoras

Herakleitos ile Elea okulu arasındaki karşıtlığın arasını bulmaya çalışan ikinci büyük düşünür de Klazomenaili Anaxagoras'tır; Anaxagoras'ın karakteri, ateşli, imgelemi güçlü, uzlaşmaz gibi görünen ruhsal çelişkileri kişiliğinde birleştiren Empedokles'in karakterinden çok farklıdır. Şen İonya'nın soğukkanlı çocuğu Anaxagoras, Anaximandros ile Anaximenes'in yurdu Miletos'un düşünsel ortamında büyüyüp gelişmiştir. Soğuk ve makul ifade tarzı eserlerinin üslubuna da denk düşer, bu durumu —yeni Platoncu Simplicius vasıtasıyla günümüze ulaşan—, kısmen geniş kapsamlı fragmanlar bize göstermektedir: İmgesel ifade tarzından neredeyse tamamen uzak, doğal bir yalınlık, tümce kuruluşunda bile oldukça yalın, bu yüzden biçimde ve de düşüncede bir bakışta anlaşılır, hatta saydam bir seçiklik.

Anaxagoras M.Ö. 462 yılında, İonya aydınlanmasının ilk büyük temsilcisi olarak, o günlerde eski inançlardan henüz kurtulamamış olan Atina'ya gelmiş ve kısa süre sonra kentin Perikles ve Euripides gibi en önemli, ilerici bilgeleriyle yakın, kişisel ilişkiler kurmuştur; öte yandansa diğerleri için, geniş kitleler için hep meçhul kalmış, kendini tamamen araştırmalarına vermiştir. Ne ki, 432 yılında eski inançlara bağlı, tutucu

Diopeithes adında biri Anaxagoras'ın tanrıtanımazlıktan yargılanmasını sağlamıştır; bunun nedeni, özellikle o günkü Atina için bir dinsizlik sayılan, güneşin kor halinde bir taş kütlesi olduğunu öne süren öğretisiydi. Bu duruşma elimizdeki kaynaklarda efsaneyle öylesine iç içe geçmiştir ki, kesin olarak bildiğimiz sadece duruşmanın sonucudur: Tanrıtanımazlık suçundan dolayı yüksek bir para cezasına çarptırılan Anaxagoras —ki Perikles'in kişisel çabalarıyla ölüm cezasından kurtulduğu söylenir— bunun üzerine Attika'nın başkentini terkederek Hellespont'taki (Gelibolu) Lampsakos kentine gitmiş ve halktan büyük bir saygı görerek burada birkaç yıl daha yaşamıştır.

Empedokles'te olduğu gibi Anaxagoras'ın da doğabilimci kişiliği ile, aslında birbirinden ayrılmamasına karşın filozofluğu arasında fark gözetiriz. Doğabilimci Anaxagoras'ı "meteorolog" diye tanımlamak doğru olur, ama bu, bugünkü anlamda kullanılan meteorolog değil, yükseklikteki ("metéora") şeylerin —atmosfere ve gök cisimlerine ilişkin süreçlerin— içyüzünü anlamaya çalışan araştırmacı, bu yüzden de astronom ve sonra doğa filozofu diye anlaşılmalıdır. Burada Anaxagoras'ın, gök cisimleri ya da önemli atmosfer süreçleri gibi, bir bölümüyle öğretisinin temelini oluşturan tasarımlarının en önemlileri kaynaklara dayanarak ele alınacaktır. Ancak onun, hekim ve organik evren filozofu olan Empedokles'ten tamamen farklı şekilde, yıldızlı gökyüzü ile süreçlerinin gözlem ve araştırılışını, yani makro kozmosun araştırılışını temel alması felsefi düşüncesini özellikle verimli kılmıştır.

Biz Anaxagoras'ın felsefi düşüncesini iki ana sorun halinde ayıracağız: Madde sorunu ve hareket ettiren ilke sorunu. Anaxagoras da Elea okulu ontolojisini kendine temel alır, yani Empedokles gibi, ebedi, olmamış, geçici olmayan, nitel yönden değişmeyen varolanların çokluğunu kabul eder. Anaxagoras'a göre de şeylerin oluşu ve bozuluşu sadece bu tür va-

rolanların ilk parçacıklarının önce birleşmesi sonra da birbirlerinden ayrılmasıdır. Ancak Anaxagoras'ın vardığı sonuç, fizik ve felsefesinden kısmen etkilenmiş olmasına karşın, Empedokles'in çıkardığı sonuçlardan çok farklıdır. Onu önemli bölümüyle değişik sonuçlara vardıran, bizim bugün ifade ettiğimiz şekliyle organik kimya süreçleri olmuştur. Anaxagoras, yiyeceklerden insan bedenindeki kan, et, kemik, kıl vb. gibi tözlerin ya da toprak ve sudan ağaç ve bitki tözlerinin kendilerini besleyip geliştirmesinden çıkarak şu sonuca varır: Bedenimizin tözleri, gözle görülmeyecek kadar küçük parçacıklar halinde bile olsalar yiyeceklerde, ağacın tözleri de toprakta ya da suda hep mevcut olmuşlardır. Ancak o buradan, organik tözlerin birçoğunda pek çok maddenin ilk parçacıklarının bulunduğu sonucunu çıkaracağına, görülmeyecek kadar küçük parçacıklar halinde bile olsa "her şey her şeyin içinde mevcuttur" sonucuna varır. Bir maddenin sonsuza kadar bölünebileceğini kabul etmesi gibi, —bize oldukça garip gelen— tüm maddelerin, en küçük tözler halinde bile olsalar ilk parçacıklarındaki karışımın, "her şey her şeyin içinde mevcuttur" önermesinden hiç ödün vermeden, sonsuza kadar süreceğini düşünür. Bilindiği üzere içeriği bakımından büyük güçlükler taşıyan ve hem önemi hem de sonuçları bugün bile tartışmalı olan bir öğreti. Kuşkuya yer bırakmayan tek şey onun en ilkel fiziğe kadar dayanan temel çıkarsamasıdır: Yalnızca "dört ilke" değil, her şeyin içinde hepsinden bir parça bulunan sonsuz sayıda olmamış, nitel yönden değişmeyen pekçok ilk madde mevcuttur.

Bir zamanlar Fransız araştırmacı Tannery'nin kastettiği gibi Anaxagoras'a gerçek ününü kazandıran onun madde öğretisi değil, tersine —tamamen özgün ve bağımsız— bir öğreti, yani maddeyi hareket ettiren ve biçimlendiren ilke öğretisidir. Bu ilke, içinden çıkılması mümkün olmayan maddeler kargaşasından bir evren yaratan, başına buyruk no-

us'tur.[1] Anaxaras'ın evren yaratıcı güç olarak bu ilkeye nasıl ulaştığını biz büyük bir olasılıkla sadece tahmin edebiliriz. İonyalı büyük öncelleri Anaximandros ile Herakleitos da bu evrenin bir "kozmos", yani planlı düzenlenmiş bir bütün[2] olduğunu anlamışlardı. Ne ki, planlı düzenlenmiş bir bütünü, bir "sistemi" —bunu bize kendi içsel deneyimlerimiz öğretmektedir— yalnız düşünen nous, akıl yaratabilir. Ve böylece Anaxagoras her mikro-kozmosta hüküm süren ilkeden makro-kozmosta hüküm süren ilke sonucuna varmıştır. Bizlerse bu "nous'un" özünü ve etkinliğini, ancak Anaxagoras'ın ona verdiği yüklemlere ve atfettiği etkinliklere tam anlamıyla değer verirsek anlayabiliriz.

Bu konuyla ilgili bilgiler daha sonra fragmanlarda ve doksograflarda karşımıza çıkacak. Burada yalnız şunu söyleyelim: Anaxagoras'a göre "nous'un" iki temel işlevi düşünmek (daha doğrusu: idrak etmek) ve (şeyleri) hareket ettirmektir. Anaxagoras felsefesinin sonraki evrelerinde yadırgatıcı olduğu kadar garip bir hayal kırıklığına uğramaktan kaçınamıyoruz, ki eserlerini bizzat okumuş olan Platon ile Aristoteles de bu konuda düşüncelerini açıklıyorlar... Ancak şu kadarı kesindir: Grek düşün tarihinde, özellikle İonyalı öncellerine, bir Herakleitos'a ve onun Logos öğretisine karşılık Anaxagoras'ın, tüm maddi olanlar karşısında nous'un bağımsızlığını önemle vurgulayarak ilk kez akıl ve maddeyi ilkesel olarak birbirinden ayırması ölümsüz yararlıklarından biridir. Evrendeki hiçbir şeyden etkilenmeyen, olmamış, diğer şeylerden yalıtlanmış, her şey hakkında her bilgiye sahip, gökyüzü ile yeryüzündeki tüm gücünü yalnızca kendinden alan, ruhun sahip olduğu büyük küçük her şeye hükmeden, ama makro-kozmos'ta da her şeyi güzel ve bilgece düzenlemiş olan nous'a ilişkin öğreti,

1 **Nous** (Akıl, Zeka): Plan ve niyet kavramlarını da içeren, aslında muhakeme gücü anlamına gelen bir sözcük.

2 Kozmos, aslında düzen anlamına gelmektedir.

bu yüce ve soylu görüş, tek tek ele alındığında zayıflıklar göstermesine karşın, yetkin bir tasarımdır ve öyle kalmaktadır, ki ünlü onikinci fragmanda, yalın açık seçik bir üslup nedeniyle değer ve önemi iyice anlaşılan gerçekten büyük bir özellik olarak belirir. Anaxagoras'ın düşünce ve kişiliğindeki bu büyük özellik, Perikles gibi bir dehayı derinden etkileyecek ve kendini aşmasını sağlayacaktır. Bu yetkin tasarımın hem Platon hem de Aristoteles üzerindeki etkisinin sürekli olması da bir mucize değildir.

A. Fizik

I. "Meteoroloji"

1 Aetius II 13,3 = 59 A 71:

Anaxagoras'ın savına göre, <yeryüzünü> çevreleyen Aither tözü gereği alev halindeymiş, ama dönme hareketinin geriliminden dolayı kaya kütlelerini yeryüzünden koparmış; sonra bunlar Aither tarafından kor haline getirilip yıldız olmuşlar.

2 Diogenes Laertius II 10 = 59 A 1:

Anaxagoras'ın, güneşten aşağıya doğru gelen meteorun Aigospotamoi'ye düşeceğini önceden söylediği anlatılır.[1] Bu yüzden de çömezi Euripides "Phaethon" adlı oyununda güneşi biçimsiz bir "altın kütlesi" diye tanımlamıştır.

3 Diogenes Laertius II 8 = 59 A 1:

O, güneşin kor halinde bir kütle ve Peloponnes'ten büyük

1 Meteor düşmesinin Anaxagoras tarafından öncelenişi, sonradan yaygınlaşmış bir efsanedir. Ancak Anaxagoras, 468 yılında Hellespont'a (bugünkü Gelibolu yarımadasına) düşen bu meteoru, gökyüzü cisimlerinin tözüne ilişkin öğretisi için bir kanıt diye değerlendirmiştir. Meteor bölge yerlilerince bir fetiş olarak yüceltilmiştir.

olduğunu söylemiştir. Ayda ise meskun bölgeler, dağlar ve vadiler de varmış.

4 Bkz. Platon, Sokrates'in Savunması 26 D:

O, güneşin bir taş kütlesi, ayın da toprak olduğunu söylüyor.

5 Hippolytos I 8, 6 = 59 A 42:

Güneş, ay ve bütün yıldızlar, Aither'in dönme hareketinden dolayı birlikte sürüklenen kor halinde taş kütleleriymiş. Ancak yıldızlann alt tarafında güneş ve ayla birlikte dönen, ama bize görünmeyen gök cisimleri de varmış.[1]

6 Hippolytos I 8, 10 = 59 A 42:

Samanyolu, güneş tarafından aydınlatılmayan yıldızların ışıklarının yansımasıymış.

7 Aristoteles, Meteoroloji I 8. 345 a 25 vd. = 59 A 80:

Anaxagoras'ın ve Demokritos'un yandaşları samanyolunu belirli yıldızların ışığı diye açıklıyorlar. Zira güneş yeryüzünün altından geçerken yıldızlardan bazılarını aydınlatmıyormuş. Demek ki, güneşin aydınlattığı yıldızların ışığı görülmezmiş <zira bu ışık güneş ışınlan tarafından engellenecekti>; yeryüzünün gizlediği[2], böylece güneşin aydınlatmadığı yıldızların kendi ışığı ise samanyoluymuş.

1. Güneş ve Ay Tutulmaları

8 Hippolytos I 8, 9 = 59 A 42:

Yeryüzü (kimi zaman ayın altındaki gök cisimleri) ay ile güneşin arasına girdiği zaman ay tutulurmuş; ay, yeni ay sı-

1 Anaximenes'in öğretisinin etkisi.

2 Yani, gece olunca yeryüzünün gölgesinde kalan yıldızlar.

rasında güneş ile yeryüzünün arasına girdiği zaman da güneş tutulurmuş.

9 Achilles, Arat'a Giriş = 59 A 77:

Ay tutulmaları, yeryüzü bu iki yıldızın[1] arasına girerse ay yeryüzünün gölgesinde kaldığı ve büyük bir bölümü örtüldüğü için meydana geliyormuş.

2. Ay Işığının Kaynağı

10 Hippolytos I 8, 8 = 59 A 42:

Ayın kendine özgü ışığı yokmuş, <o ışığını sadece> güneşten <alıyormuş>.

11 Bkz. Platon, Kratylos 409 A = 59 A 76:

Onun (Anaxagoras'ın) geçenlerde iddia ettiği şey, ayın ışığını güneşten aldığıdır.—

12 Aynı Yerde 409 B:

Eğer Anaxagoras başka yönden haklıysa, ayın bu ışığı belirli anlamda yeni ve <aynı zamanda> her zaman eskidir. Çünkü o <güneş> sürekli olarak onun çevresinde döndüğü[2] için, geçen ayın (takvim ayı —çn) ışığı eskiyken, onun üzerine hep yeni ışık gönderir.

13 Achilles, Arat'a Giriş 29, 6 f. M. = 59 A 77:

Anaxagoras'ın, astronomlarla söz birliği ederek, öne sürdüğü sava göre, ay güneşe kavuştuğu ve onun tarafından çepeçevre aydınlatıldığı zaman, ayın her ay ortadan kaybolması <yani "yeni ay"> gerçekleşiyormuş.

1 Güneş ve ay.

2 Bilindiği gibi aslında ay yeryüzünün, yeryüzü de güneşin çevresinde dönmektedir.

14 Proklos, Platon'un Timaios S. 624'üne = 59 A 75:

Platon, güneş ve ayın uzaya doğru ilerlemelerini birbirine bağlı olarak aktarmıştır. Ancak bu varsayımı ilk defa kendisi değil, Eudemos'un dediği gibi, Anaxagoras öne sürmüştür.

3. Yeryüzünün Biçimi

15 Diogenes Laertius II 8 = 59 A 1:

Nemli oluşturucu öğeler güneş tarafından buharlaştırıldıktan sonra, biçimi yassı olan yeryüzünün üzerinde geriye deniz kalmış.

4. Yüzer Durumda Olmasının Nedeni

16 Hippolytos I 8, 3 = 59 A 42:

Yeryüzünün biçimi yassıymış ve büyüklüğü yüzünden yüzer durumdaymış, boş mekan bulunmadığı ve oldukça güçlü <yani, taşıyabilir> olan hava yeryüzünü taşıdığı için o havada yüzüyormuş.

17 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 295a 9 vd.'ına = 59 A 88:

Empedokles ile Anaxagoras da dahil fizikçilerden pek çoğu, yeryüzünün evrenin merkezinde bulunduğunu iddia ediyorlar.

II. Meteoroloji (Modern Anlamda)

1. Rüzgarların Nedeni

18 Hippolytos I 8, 11 = 59 A 42:

Hava güneş tarafından seyrekleştirildiği ve yine güneş tarafından ısıtılan hava parçacıkları (kuzey-) kutba doğru uzak-

laştığı ve orada tekrar geri itildiği zaman rüzgarlar meydana geliyormuş.

2. Dolu'nun Açıklanışı

19 Aristoteles, Meteoroloji I 12. 384 a 14 vd.:

Fizikçilerden birinin[1] kanısına göre, bu sürecin ve meydana gelişinin nedeni, <güneş> ışınlarının dünyadan yansıması kesildiği için daha soğuk olan <atmosferin> yüksek bölgelerine bulutların itilmesiymiş. Ama bulutlar bu bölgeye ulaştıkları zaman içerdikleri su donarmış. Bu yüzden yaz aylarında ve sıcak ülkelerde daha çok dolu yağarmış, çünkü <o zaman ve orada> ısı bulutlan yeryüzünden yukarıya doğru yükseltirmiş.

3. Tüm Meteorolojik Süreçlerin Sonuncu Nedeni: Güneş

20 Psoydo-Aristoteles, Sorunlar XI 33. 903 a 7 vd. = 59 A 74:

İnsan gece <dışarıda> gündüze oranla niçin daha iyi duyar? Yoksa —Anaxagoras'ın dediği gibi— gündüz güneş tarafından ısıtılan hava fışırdayıp hışırdadığı, gece ise ısının sona ermesinden dolayı sakin olduğu için mi?

21 Plutarch, Şölen Sırasında Konuşmalar VIII 3, 3 S. 922 A:

Anaxagoras'ın savına göre, güneş havayı titreştiren ve sarsıtan bir şekilde hareket ettiriyormuş, ki bunu, kimilerinin "tilai" <güneş tozları> adını verdiği ve güneş ışığı nedeniyle durmadan vızıldayan küçük taneciklerde ve kırıntılarda görmek mümkünmüş. Bunlar —Anaxagoras böyle iddia ediyor— ısı nedeniyle fışırdayıp hışırdıyorlar, çıkardıkları gürültüden dola-

1 Anaxagoras.

yı sesler gündüz işitilmiyor, gece ise titreşimleri ve <böylece> sesleri de kesiliyormuş.

III. Nil Taşmalarının Açıklanışı

22 Aetius IV 1, 3 = 59 A 91:

Anaxagoras, yazın Etyopya'da karların erimesinden dolayı Nil'in taştığını öne sürüyor.

23 Sextus Empiricus VII 90 = fr. 21:

Büyük fizikçi Anaxagoras, duyularımızın yetersizliğini göstermek için, şöyle diyor: **"Zayıflıklarından dolayı hakikati idrak edecek durumda değiliz."** Onlara güven duyulmaması gerektiğini renklerdeki tedrici değişmeyi göstererek kanıtlıyor; zira biri siyah diğeri beyaz boya ile dolu iki kap alır ve sonra bir kaptan ötekine damla damla <boya> akıtırsak tedrici değişmeyi, aslında gerçekleşmesine karşın, gözlerimiz farkedemeyecektir.

B. Doğa Felsefesi

I. Madde Öğretisi

24 fr. 17

Grekler 'oluş' ve 'bozuluş' sözcüklerini doğru kullanmıyorlar. Zira hiçbir şey <özgün anlamda> oluşmaz ya da bozulmaz, tersine <önceden> var olan şeylerden bir karışım, öte yandan da bir ayrışım vuku bulur. Böylece oluşu haklı olarak <maddelerin> karışması ve bozuluşu da ayrılması diye tanımlayabilirlerdi.

25 Aristoteles, Fizik I 4. 187 a 26 vd. = 59 A 52:

Ne ki, Anaxagoras sayısız <ilk madde> varsayımını kabul etmiş görünüyor, çünkü fizikçilerin, hiçten hiçbir şey oluşmaz, diyen ortak görüşünü doğru sayıyor. Bu yüzden şöyle diyor: "**<Başlangıçta> tüm şeyler <yani, maddeler> bir aradaydılar**", ve bu tür bir oluş bir değişmedir.[1]

26 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I 1.314 a 11 vd. <59 A 52'de>:

Empedokles, Anaxagoras ve Leukippos gibi, maddeyi <çeşitli> unsurların bir çokluğu sayan bütün fizikçiler, <oluşu ve <nitel> değişikliği zorunlu olarak bir parça çeşitli olan diye varsaymak zorundadırlar>. Anaxagoras kendi sözlerini bilmezlikten gelmiştir. Yani oluş ve bozuluşun <nitel> değişiklikle özdeş olduğunu iddia etmektedir.

27 Bkz. Hippokrates, Perhiz Üstüne I 4 <59 A 52'de>:

Şeylerin hiçbiri bozulmaz ve zaten daha önce var olanların da hiçbiri oluşmaz. Ama onlar karışarak ve ayrılarak değişirler.

Anaxagoras'ın "çömezi" Euripides, Chrysippos adlı oyununun ünlü dizelerinde bu anlamda şöyle der:

28 <Euripides fr. 839 = 59 A 112>:

Topraktan oluşan her şey toprağa döner, ama Aither tohumlarından sürenler tekrar yurdu olan gökyüzüne koşar. Oluşan şeylerin hiçbiri bozulmaz, tersine <sadece> biri ötekinden ayrılır ve başka bir biçim alır.

29 fr. 5:

Bu birbirinden böylece yalıtlandığı için, şeylerin tamamının ne çok ne de az olacağı anlaşılmalıdır (zira var olandan daha fazlasının mevcut olacağını düşünmek

1 Aslında: "Bir başkalaşma" Bu terim Aristoteles'te her zaman nitel bir değişikliği tanımlar.

mümkün değildir), tersine her şey <nicelik> bakımından hep aynı kalır.

30 Aristoteles, Metafizik I 3.984 a 11 vd. = 59 A 43:

Bundan <Empedokles'ten> daha önce yaşamış, ama eserlerini daha geç vermiş olan Klazomenaili Anaxagoras ilk maddelerin sayısız olduğunu iddia ediyor. Zira, diye açıklıyor, <su ya da ateş gibi> tüm eşparçalı tözler[1] sadece <maddelerin> birleşmesi ve ayrılmasıyla oluşur ve bozulurlarmış; başka bir deyişle oluşmaz ve bozulmazlarmış, sonsuza kadar devam ederlermiş.

31 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne III 3.302 a 28 vd. <59 A 43'te>:

Anaxagoras ilk maddeler <"ilkeler"> konusunda Empedokles'in tam karşıtı bir görüşe sahip. Çünkü o, ateşin ve ona uygun düşen diğer ilk maddelerin cisimlerin "ilkeleri" olduğunu ve her şeyin bunlardan meydana geldiğini söylüyor. Anaxagoras ise karşıtını öne sürüyor: Zira eşparçalı maddeler <"Homöomerien"> ilkelermiş, örneğin et, kemik ve bu tür her şey. Buna karşılık hava ve ateş bunların ve diğer bütün ilk maddelerin <"tohumların"> karışımıymış. Çünkü iki <"ilke">den her biri tüm göze görünmeyen Homöomerien'lerden bir araya geliyormuş. Bu yüzden her şey bunlardan meydana çıkıyormuş (zira o ateş ile Aither'i özdeş sayıyor).

1. Tüm Çağdaşları gibi Anaxagoras da Kimyasal Değil, Yalnız Mekanik Karışımı Tanıyor

32 Aetius I 17, 2 = 59 A 54:

Anaxagoras ile Demokritos, ilk maddelerin <sadece> yan yana gelmesiyle karışımların meydana çıktığı kanısını taşıyorlar.

1 "Homöomerien", Anaxagoras tarafından kullanılması mümkün olmayan bir terim.

33 fr. 10 <Nazianzlı Gregor'a Kenar Notu C. XXXVI S. 911 Migne>:

Bir zamanlar, hiçten bir şey oluşmaz, önermesini bulan Anaxagoras oluş'u kaldırarak yerine <ilk maddelerin> ayrılmasını koymuştur. O, bütün maddelerin birbiriyle karışmış olduklarını öne sürmüştür; maddeler sadece çoğaldıkları <yani büyüdükleri> zaman birbirlerinden ayrılıyorlarmış. Zira aynı <fiziksel> tohumlarda kıllar, tırnaklar, atar ve toplardamarlar, sinirler ve kemikler bulunuyormuş, ancak parçacıklarının küçüklüğünden dolayı göze görünmüyorlarmış; ama büyüdükleri zaman yavaş yavaş birbirlerinden yalıtlanmışlar. **"Zira"**, diyor o, **"kıl-olmayandan kıl, et-olmayandan et nasıl oluşabilirdi ki!"**

34 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 27, 2 vd.'ına D. <Theophrast>'tan = 59 A 41:

Hegesibulos'un oğlu ve Anaximenes'in felsefesine[1] katılmış olan Klazomenaili Anaxagoras önce ilkeler hakkındaki görüşleri değiştirdi ve maddesel <ilkelerin> sonsuz sayıda olduklarını varsayarak eksik nedeni[2] tamamladı. Zira su, ateş ya da altın gibi tüm eşparçalı tözler oluşmaz ve bozulmazlarmış; onlar <sadece> oluşur ve bozulur gibi görünürlermiş, her şey her şeyin içinde mevcut olduğu için <ilk parçacıkların> yalnızca birleşmesine ve ayrılmasına dayanan bir süreçmiş bu, ama şeyler insanlar tarafından içlerinde miktarı fazla olan <maddeye> göre tanımlanmaktadır. Zira tüm maddeleri içermesine karşın içinde fazla miktarda altın parçacıkları bulunan kütle bize "altın" olarak görünür. Bu yüzden Anaxagoras şöyle der: **"Her şeyde her şeyden bir parça vardır"** ve **"bir kütlede hangisinden fazla miktarda varsa o şeyde en göze çarpan bu maddedir ve bu maddeydi"** <fr. 12'den>. Ve Theophrast, Anaxagoras'ın bu bakımdan Anaximandros'la ay-

1 Yani, Greklerin en eski felsefe okulu olan Miletos felsefe okuluna.

2 Yani, hareket ettirici neden.

nı kanıda olduğunu iddia ediyor.[1] Çünkü Anaxagoras <şeylerin> sonsuz-olandan <ilk maddelerin sonsuz kütlesinden> ayrılması sırasında birbirine yakın olanların bir araya geldiklerini ve evrenin bütünü içinde altın olan şeylerin altın, toprak olanların da toprak olduklarını söylüyor. Diğer maddelerin her biri için de aynı durum söz konusudur, çünkü onlar aslında oluşmamışlardır, tersine önceden <ilk kütlede> mevcuttular.

35 Aetius I 3, 5 = 59 A 46:

Anaxagoras... şeylerin ilkeleri <ilk maddeleri> "Homöomerien"lerdir, diyordu. Zira varolmayandan bir şeyin nasıl oluştuğunu ya da varolmayana karışarak nasıl bozulduğunu açıklamak ona büyük güçlük çıkarıyordu. Çünkü biz basit ve aynı cinsten —ekmek ve su gibi— yiyeceklerle de besleniriz ve bunlardan kıllar, atar ve toplardamarlar, et, sinirler, kemikler ve diğer kısımlar oluşurlar. Bu süreçler gözönünde tutulursa, aldığımız besinlerde tüm maddelerin <önceden> mevcut olduklarını ve her şeyin <aslında önceden> mevcut olanlardan büyüdüğünü kabul etmek gerekiyor. Demek ki bu yiyeceklerde kanın, sinirlerin, kemiklerin ve diğerlerinin oluştuğu parçacıklar mevcuttur. Zira ekmek ve su bunu meydana getiriyor diye her şeyi sırf duyusal algıya dayandırmamalıdır, tersine bunlarda yalnız düşüncenin idrak edebileceği parçacıklar mevcuttur.

36 Galen, Doğa Güçleri Üstüne II 8 = 59 A 104:

Eğer bu sorun yerinde ortaya konmuşsa, o zaman biz kanla ilgili olarak da, onun menşeini <ilk olarak> bedende mi bulduğunu, yoksa Homöomerien öğretisi temsilcilerinin iddia

1 Theophrast, ayrıca Anaximandros ve Anaxagoras'ta "sonsuz olanı" bir tutmakla haksız davranıyor, çünkü Anaxagoras'ta tekil nitelikler, yani tek tek nitelikçe belirlenmiş maddeler ilk karışımda somut olarak mevcutken, bu durum Anaximandros'ta söz konusu değildir.

ettikleri gibi, <önceden> yiyeceklere mi karışmış olduğunu niçin araştırmayalım.

37 Aristoteles, Fizik III 4.203 a 19 vd. = 59 A 45:

Biri eşparçalı tözlerden, öteki atomların karışımından oluşmuş sayısız ilkenin bulunduğunu varsayan Anaxagoras ve Demokritos gibi fizikçiler, sonsuz-olanın mekansal yönden birbirine bağlı olduğunu söylüyorlar, ve bunlardan biri <Anaxagoras> herhangi bir <madde> parçacığının, tıpkı bütün gibi, aynı türden bir karışım olduğunu iddia ediyor, çünkü o her şeyin her şeyden meydana geldiğini görüyor.[1]

38 Bu Konuda Bkz. Simplicius 460, 4 vd. Diels <59 A 45'te>:

Anaxagoras Homöomerien'leri, Demokritos da atomları niceliklerine göre sayıları sonsuz olan ilkeler diye varsaydıkları için o <Aristoteles> önce Anaxagoras'ın görüşünü ele alıyor ve bize Anaxagoras'ın böyle bir varsayıma nasıl ulaştığını anlatıyor, ve onun tüm <madde> karışımlarını yalnız niceliklerine göre sonsuz diye açıklamak zorunda kalmadığını, üstelik her Homöomerien'in, tıpkı bütün gibi, aynı tarzda her madde tarafından, yalnız sonsuz çok değil üstelik sonsuz kere sonsuz çok olmak üzere, içerilmesi gerektiğine dikkati çektiğini bize kanıtlıyor. Oysa Anaxagoras, hiçten hiçbir şeyin oluşmadığına ve her şeyin <kendisine> benzer olandan beslendiğine inandığı için bu görüşe varmıştı. O birdenbire değil de belirli bir sıraya göre her şeyin her şeyden oluştuğunu gördüğü için (ateşten hava, havadan su, sudan toprak, topraktan taş ve taştan tekrar ateş oluşur ve <biz> tek ve aynı yiyecekle, örneğin ekmekle, beslendiğimiz zaman et, kemik, damarlar, sinirler, tırnaklar ve rast geldiğinde de tüyler, boynuzlar gibi birbirine

1 Demek ki Anaxagoras yalnız bölünebilirliği değil, üstelik maddelerin sonsuza kadar karışımını da savunuyor.

benzer olmayan şeyler meydana çıkar; ama benzer olanın çoğalması benzer olan nedeniyle gerçekleşir), yiyeceklerde ve ağaçları besleyen suda odunun, kabuğun ve meyvanın mevcut olduğunu varsaymıştır. Bu yüzden her şeyin her şeyle karışmış olduğunu ve oluşun <maddelerin> ayrılması yoluyla gerçekleştiğini öne sürmüştür. O, birbirinden ayrılmış olan maddelerin her birinden her şeyin, örneğin ekmekten etin, kemiğin vb., çıktığını gördüğü için, her şeyin onun içinde mevcut ve karışmış olduğu kanısıyla, tüm şeylerin ayrılmadan önce birbiriyle karışmış olduklarını sanmıştır. Bu yüzden eserine de şöyle başlamıştır: **"Başlangıçta tüm maddeler bir aradaydılar"** <fr. 1, Başlangıç>, böylece rastgele her şey, örneğin bir yanda ekmek öte yanda et ve kemik, tıpkı bütün gibi aynı türden bir karışımmış.

39 fr. 4 Başlangıç:

Durum ve koşullar böyle olunca, birbiriyle birleşen tüm <maddeler>de pek çok ve her çeşit <maddenin> mevcut olduğuna ve şeylerin tohumlarının her çeşit tat, renk ve biçime sahip olduklarına inanmak gerekir.

40 fr. 6 Başlangıç:

Ve nerede büyükten ve küçükten eş sayıda parça bulunuyorsa, o zaman bu nedenden dolayı her şey her şeyin içinde mevcut olmalıdır. Ve bir şeyin kendi başına mevcut olması da mümkün değildir, tersine her şeyin her şeyde payı vardır.

41 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 155, 23 vd.'ına, Diels <fr. 1'e>:

Anaxagoras, bir tek <ilk> karışımdan, her şey her şeyin içinde mevcut olduğu için, niceliklerine göre sonsuz sayıda Homöomerien'in ayrıldığını iddia ediyor, her tekil şey <mad-

de> ise, içinde fazla miktarda bulunan <maddeye> göre adlandırılıyor.

2. Maddeler Sonsuz Küçük Parçacıklardan Oluşur.
Sonsuz Olan Kavramı

42 fr. 1:

<Başlangıçta> tüm şeyler, nicelik ve küçüklükleri sonsuz olmak üzere, bir aradaydılar. Zira küçük olan da sonsuzdu <yani sonsuz küçüktü>. Ve şeyler bir arada oldukları sürece, küçüklüklerinden dolayı hiçbirini farketmek mümkün değildi.

43 fr. 3:

Zira küçüğün en küçüğü değil, daha küçüğü vardır. Çünkü varolanın sonsuza kadar bölünerek sona ermesi mümkün değildir. Ancak büyüğün de daima daha büyüğü vardır. Ve nicelikçe küçüğe eşittir; aslında her şey hem büyüktür hem küçük.

44 fr. 6 Devamı:

Bir en küçüğün mevcut olması nasıl ki söz konusu değilse, onun ayrılmış <yani yalıtlanmış> olması ya da tek başına bulunması <da> mümkün değildir, tersine başlangıçtaki gibi şimdi de her şey bir arada olmak zorundadır. Ama her şeyin içinde pek çok şey <temel madde> vardır ve <ilk karışımdan> ayrılan şeylerin küçüklerinde olduğu gibi büyüklerinde de nicelikçe aynıdır.

45 fr. 8:

Tek olan bu kozmosta maddeler birbirlerinden ayrılmamıştır ya da bir baltayla bölünmemiştir, ne sıcak soğuktan ne de soğuk sıcaktan.

3. Maddelerin Başlangıçtaki İlk Karışımı Üstüne

46 fr. 4 Paragraf 2:

Ancak <temel maddelerin> ayrılmasından önce, her şey henüz bir aradayken, renkleri farketmek de mümkün değildi. Çünkü maddelerin, nemli ile kurunun, sıcak ile soğuğun, aydınlık ile karanlığın karışımı bunu engelliyordu, ayrıca bu karışımda çok toprak ve birbirine hiçbir bakımdan benzemeyen sonsuz sayıda tohum vardı. Zira öteki şeylerden de hiçbiri diğerine benzemez. Bunun böyle olduğu yerlerde toplam kütlenin tüm maddeleri içerdiğini kabul etmek gerekir.

4. Boş Mekan Yoktur

47 Lucretius I 843 f. = 59 A 44:

Ve o, şeylerin içinde herhangi bir yerde boş bir mekan bulunacağını yine de kabul etmiyor.

48 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne IV 2. 309 a 19 vd. = 59 A 68:

Boş mekanın varlığını yadsıyan birkaç fizikçi ...örneğin Anaxagoras ve Empedokles, cisimlerin ağırlığı ve hafifliği konusunda hiçbir açıklamada bulunmadı.

49 Aristoteles, Solunum Üstüne 2. 470 b 30 vd. = 59 A 115:

Anaxagoras ve <Apolloniali> Diogenes her varlığın nefes aldığını iddia ediyor ve balıklarla kabuklu hayvanların nasıl nefes aldıklarını açıklıyorlar. Ve Anaxagoras balıkların, suyu galsamalardan dışarı attıktan <sonra> ağızlarına giren havayı içlerine çektiklerini ve böylece nefes aldıklarını iddia ediyor. Zira hiç boş mekan yokmuş.

II. Hareket Ettiren İlke

50 Aristoteles, Metafizik I 3. 984 b 15 vd = 59 A 58:

Birisi, nous'un canlı varlıklarda olduğu gibi doğada da bulunduğunu, Kozmos'un ve tüm evrensel düzenin yaratıcısı olduğunu iddia etmişti, bu kimse, uluorta konuşmuş olan daha öncekilere göre gerçekçi biri gibi görünüyor. Anaxagoras'ın da bu öğretiyi açık açık savunduğunu biliyoruz.

51 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 404 a 25 vd. = 59 A 99:

Anaxagoras da ruhun hareket ettiren ilke olduğunu benzer şekilde açıklıyor, ve nous'un bütünü harekete geçirdiğini şayet başka biri daha iddia etmiş[1] de olsa.

52 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 27, 2 vd.'ına D. = 59 A 41:

Anaxagoras, <evreni> harekete geçirenin ve meydana getirenin nous olduğunu ileri sürmüştür.

1. Evrensel Düzenin İlkesi: Nous

53 Platon, Kratylos 413 c = 59 A 55:

Ama Anaxagoras'ın nous dediği doğru denen şeymiş. Zira o nous'un gücünü kendinden aldığını, hiçbir şeyle karışmamış olduğunu ve her şeyi baştan başa dolaşarak nesneleri düzene koyduğunu öne sürüyor.

54 Cicero, Academica priora II 118 = 59 A 49:

Anaxagoras maddenin sınırsız olduğunu ileri sürüyor. Ama bu maddenin çok küçük, birbirine benzeyen parçacıkları varmış. Bunlar başlangıçta düzensiz ve altüst bir şekilde karışmış

1 "Şayet — iddia etmiş" sözcükleri görünüşe göre Anaxagoras'ın hemşerisi Hermotimos'tan kaynaklanıyor.

durumdaymışlar ve sonra tanrısal nous tarafından düzene konmuşlar.

55 fr. 12:

Diğer şeylerin her <madde>de payı vardır; nous ise sonsuz ve başına buyruktur, hiçbir şeyle karışmamıştır; zira <yalnız> kendi için bulunmayıp da başka bir şeyle karışmış, yani herhangi bir şeye karışmış olsaydı, o zaman her şeyde payı olurdu. Çünkü daha önce açıkladığım gibi, her şeyde her şeyden bir parça vardır. Ve nous'la karışmış olan maddeler onu <sadece> engelleyecekti, ve böylece yalnız kendi için olduğu zamanki gibi şeylere aynı tarzda hükmedemeyecekti. Çünkü o her şeyin en incesi ve en arısıdır, şeyler hakkında her çeşit bilgiye sahiptir, en büyük güç ondadır, ruhun sahip olduğu büyük küçük her şeye, bütün bunlara nous hükmeder. Önce çepeçevre dönmeye başlayan toplam burgaç hareketine de nous hükmeder. Bu hareket ilk olarak belirli küçük bir noktadan başladı; ama git gide yayılıyor ve daha da yayılacak. Birbirine karışmış, yalıtlanmış ve birbirinden ayrılmış olan her şeyi nous idrak etti. Her şeyin nasıl olması gerektiğini, (şimdi artık mevcut olmayan şeyin) geçmişte nasıl olduğunu ve şu anda nasıl olduğunu, bütün bunları nous düzenledi, üstelik bu burgaç hareketini de; ki bu hareketi şimdi yıldızlar, güneş ve ay icra ediyor, tıpkı birbirinden ayrılan hava ve Aither gibi. Onların ayrılmasına işte bu burgaç hareketi neden oldu. Ve seyrekten sık, soğuktan sıcak, karanlıktan aydınlık, nemliden kuru çıktı. Ne ki, maddelerin pek çok parçası vardır. Nous dışında başka hiçbir şey diğerinden tamamen çıkmaz ya da ayrılmaz. Büyük küçük her nous aynı türdendir. Ancak hiçbir şey diğeri gibi aynı türden değildir, tersine bir şeyde hangisinden fazla

miktarda varsa, o şeyde en göze çarpan bu şeydir ve bu şeydi.

56 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 405 a 13 vd. = 59 A 100:

Ancak o, nous'un bütünü harekete geçirdiğini iddia ederek her ikisine de —idrak edişe ve harekete— tek ve aynı ilke diyor.

2. Nous'un Yüklemleri

57 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 405 a 13 vd. = 59 A 100:

Anaxagoras yaratıcı olarak her şeyden çok nous'u gösteriyor. Bu yüzden nous'un her şeyden yalın, karışmamış ve arı olduğunu öne sürüyor.

58 Bkz. Aynı Yerde III 4. 429 a 18 vd. <59 A 100'de>:

Demek ki nous'un, her şeyi düşünme vasıtasıyla kavradığından, Anaxagoras'ın iddia ettiği gibi, hükmetmesi, yani idrak etmesi[1] için karışmamış olması[2] zorunludur.

59 fr. 12'den:

<Nous> yalnız kendi içindir.

60 Aristoteles, Fizik VIII 5. 256 b 24 vd. = 59 A 56:

Nous'u hareketin ilk nedeni olarak gördüğü için onun her çeşit edilgiden uzak[3] ve karışmamış olduğunu öne süren Anaxagoras da haklıdır. Çünkü o sırf bu koşul altında, kendisi hareketsiz de olsa hareket ettirebilir, ve <kendisi> karışmamış da olsa hükmedebilir.

1 Bu, Aristoteles'in ilk keyfi yorumudur.
2 Yani, bilginin nesneleriyle.
3 Yani: Başka bir yerden gelecek etkilerle uyarılamaz.

61 fr. 12'den:

Nous her şeyin en incesi ve en arısıdır.

62 Aynı Yerde:

Nous dışında başka hiçbir şey diğerinden tamamen çıkmaz ya da ayrılmaz.

63 fr. 11:

Nous hariç her şeyde her şeyden bir parça vardır ...

64 fr. 12'den:

Büyük küçük her nous aynı türdendir. Ancak bir şey herhangi <başka> bir şeyle aynı türden değildir.

65 fr. 12'nin Başlangıcından:

Nous gücünü sadece kendinden alır.

a. Nous Her Şeyi Bilendir ve Gücü de <göreli> Mutlaktır

66 fr. 12'den:

Ruhun sahip olduğu büyük küçük her şeye nous hükmeder. Toplam burgaç hareketine de nous hükmeder.

67 fr. 12'den:

En büyük güce nous sahiptir.

68 fr. 14:

Ebedi olan nous kuşkusuz öteki şeylerin bulunduğu yerde de vardır, (henüz ayrılmamış maddelerin) çevreleyen kütlesinde, <tekrar> onunla birleşen ve <artık> yalıtlanmış olan şeylerde.

69 Platon, Kratylos 413 c = 59 A 55:
Nous her şeyi baştan başa dolaşır.[1]

b. Nous'un Hâlâ Maddi Özellikler Taşıyan Yüklemleri

70 fr. 12'den:
<Nous> her şeyin en incesi ve en arısıdır.

71 Aynı Yerde:
Büyük küçük her nous aynı türdendir.

72 fr. 11:
Nous dışında her şeyde her şeyden bir parça vardır. Ancak bazılarında nous da bulunmaktadır.

73 fr. 12'nin Başlangıcı:
Nous bir parça sonsuz olandır.

c. Nous'un Başlıca Özelliği İdrak Etmektir

74 fr. 12:
O her şey hakkında her çeşit bilgiye sahiptir.

75 Aynı Yerde:
Birbirine karışmış, yalıtlanmış ve birbirinden ayrılmış olan her şeyi nous idrak etti. Her şeyin nasıl olması gerektiğini, (şimdi artık mevcut olmayan şeylerin) geçmişte nasıl olduklarını ve şu anda nasıl olduklarını, bütün bunları nous düzenledi.

1 Bütün bunlar Anaxagoras'ın nous'u transzendent diye düşünmeye başladığını gösteriyor.

d. Anaxagoras, İlk Gerçek İkici

76 Aristoteles, Metafizik I 8. 989 a 30 = 59 A 61:

Şayet bir kimse, Anaxagoras'ın iki ilke varsaydığını düşünecek olursa, gerçeğe en çok o yaklaşır...

77 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 27, 2 D'sine <Theophrast'tan> = 59 A 41:

İlk olarak Anaxagoras ilkeler hakkındaki görüşleri değiştirdi ve eksik nedeni[1] tamamladı. Maddi <ilkeleri> sonsuz diye kabul ediyor Hareketin ve <şeylerin> oluş nedeni diye nous'u gösteriyor

78 Hippolytos I 8, 1 <Theophrast'tan> = 59 A 42:

Anaxagoras evren bütününün ilkeleri olarak nous ile maddeyi gösteriyor, nous'u etkin, maddeyi de oluşan <ilke> diye, zira (maddeler) <hâlâ> bir aradayken nous onlara yaklaştı ve onlan düzenledi.

79 Bu Aristotelesçi - Theophrastçı Tespitin Diogenes Laertius Üzerinde Etkisi II 6 (59 A 1):

İlk olarak Anaxagoras nous'un maddeye <hükmettiğini> söyledi.

e. Anaxagoras'ın Nous Öğretisindeki Belirsizlikler

80 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 404 b 1 vd. = 59 A 100:

Anaxagoras bu konuda[2] <Demokritos'tan> daha belirsiz; çünkü nous'u genellikle güzel ve doğru <düzenlenmiş> şeylerin nedeni olarak gösteriyor; yeri düştüğünde de nous'u ruhla bir tutuyor. Zira bu, büyük küçük, soylu soysuz tüm canlılarda bulunuyormuş. Ancak muhakeme gücü nedeniyle nous

1 Yani, hareket ettiren neden.
2 Ruh ve nous konusunda.

denen şey tüm canlı varlıklarda, hatta insanlarda bile aynı tarzda bulunmuyor.

81 Aynı Yerde 405 a 14 vd.:

Anaxagoras ruh ile nous'un birbirinden farklı olduğunu düşünür gibi görünüyor ama o her ikisini de tek ve aynı töz olarak kullanıyor.[1]

f. Anaxagoras'ın Nous'u Gerçi Kozmos'un Oluşuna Neden Oluyor, Ama Sonraki Gelişme Sürecinde Başansız Kalıyor

82 Platon, Phaidon 97 B <Sokrates Konuşur> = 59 A 47:

Ama günün birinde birinin, Anaxagoras'a ait olduğunu iddia ettiği bir kitaptan, evreni düzene sokan ve özellikle yaratan nous'tur, diye okuduğunu duydum, bu evrensel neden beni çok sevindirdi ve kimi bakımlardan nous'un özellikle yaratıcı olması bana çok yerindeymiş gibi geldi. Durum böyle olursa, düzen ilkesi olarak nous'un her şeyi düzenleyeceğine ve en iyi şekilde yerli yerine koyacağına inandım Böylece Anaxagoras'ta şeylerin[2] nedeni konusunda gönlüme göre bir hoca bulduğumu sandım, ve onun önce bana yeryüzünün yassı mı yoksa yuvarlak mı olduğunu öğreteceği, sonra da daha iyiyi açık seçik göstererek ve <başka türlü değil de> böyle olmasının daha iyi olduğunu belirterek bunun nedenini ve zorunluğu açıklayacağı vehmine kapıldım

83 Aynı Yerde 98 B:

<Anaxagoras'ın> kitaplarını büyük bir şevkle temin ettim, en iyiyi ve daha az iyiyi çabucak öğreneyim diye elimden gel-

1 Aristoteles'e göre Anaxagoras nous ile ruhu bazen ayrı tutuyor bazen de özdeş sayıyor.

2 Yani evrensel düzenin.

diğince hızla okudum. Ne ki, okumaya devam ettikçe tüm umutlarım söndü, ayaklarım suya erdi ve adamın <evrensel ilke olarak> nous'u <artık> hiç kullanmadığını, evrenin düzene konmasına <yetecek olan> hiçbir neden göstermediğini, ama hava, Aither, su kütlelerini ve de başka birçok garip şeyi neden diye saydığını farkettim.

84 Aristoteles, Metafizik I 4. 985 a 18 vd. <59 A 47'de>:

Anaxagoras evrenin oluşumu için nous'u <sırf> deus ex machina* diye kullanıyor ve <mevcudun> hangi nedenden dolayı zorunlu olarak böyle olduğunu bilmediği zaman nous'a başvuruyor; aynca evrensel süreçlerin nedenini nous'tan çok başka şeylerle açıklıyor.

85 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 327, 26 D'sine <59 A 47'de>:

Eudemos'un dediği gibi <fr. 21>, Anaxagoras da nous'u bir yana bırakıyor ve şeylerin çokluğu "kendi kendine" biçimlenir, diyor.[1]

III. Evrendoğum

86 fr. 9:

<Nous'un meydana getirdiği burgaç hareketi üstüne.> Bu maddeler işte böyle dönerler, şiddet ve hızdan dolayı birbirlerinden ayrılırlar, çünkü hız şiddete neden olur. Ama onun hızını, insanlar arasında mevcut bir şeyin hızıyla mukayese etmek mümkün değildir, tersine o bunlardan[2] kat kat hızlıdır.

*(tiyatro) makinesinden tanrı", oyun ya da romanda bir entrikayı beklenmedik şekilde çözen kişi (çn).

1 Bütün bunlardan, Anaxagoras'ta doğanın ayrıntılı erekbilimsel açıklanışına yer olmadığı anlaşılıyor.

2 Şimdi yeryüzünde mevcut olanlardan.

86 a fr. 13 <Simplicius, Aristoteles'in Fizik 300, 27 vd. D'sine>:

Evrenin oluşu konusunda Anaxagoras'ın nous'a başvurduğunu biliyoruz, oysa Anaxagoras'a göre oluş ayrılmadan başka bir şey değildir, ama ayrılma hareket dolayısıyla gerçekleşir, hareketi yaratan da nous'tur. Ancak Anaxagoras şöyle diyor:

"Ve nous hareketi meydana getirmeye başladıktan sonra, harekete geçirilenlerin her şeyden ayrılması gerçekleşti ve nous'un harekete geçirdiği her şey birbirinden ayrıldı. Ancak <maddeler> hareket eder ve birbirinden ayrılırken burgaç hareketi aynı şeylerin birbirinden çok daha keskin bir şekilde ayrılmasına neden oldu."

87 fr. 16:

Bu birbirinden ayrılan <maddeler>den katı toprak bir araya toplandı. Zira bulutlardan su, sudan toprak, topraktan da soğuk nedeniyle katı taşlar ayrıldı. Ancak bunlar suya oranla daha çok göze çarparlar.

88 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 27, 2 vd.'ına (Theophrast'tan) = 59 A 41:

Anaxagoras, sonsuzun <yani sonsuz ve karmakarışık maddeler kütlesinin> ayrılması sırasında birbirlerine çok yakın olanlar bir araya gelmeye çalıştı, diyor....

89 Hippolytos I 8, 2 = 59 A 42:

Nous tarafından harekete geçirilen <maddelerin> toplamı harekete katılmışlar ve benzer olanlar birbirleriyle birleşmişler.

90 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne II 13. 295 a 9 vd. = 59 A 88:

Yeryüzü şu anda yerinde kalmaya zorlanıyorsa, geçmişte de burgaç hareketinden dolayı ortaya doğru itilerek bir araya

toplanmıştı. Zira bunu, nemli öğe ile havadaki süreçlerden dolayı <fizikçiler> bu durumun nedeni olarak kabul ediyorlar. Çünkü bu <bölgeler>de büyük ve ağır olanlar her zaman burgacın ortasına doğru hareket ederler. Bu yüzden de evrenin oluşunu kabul eden herkes yeryüzünün ortada bir araya toplandığını iddia ediyor.

91 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 520, 28 D'sine:

Yeryüzünün yerinde hareketsiz kaldığını, yassı ve davul biçiminde olduğu için, altında toplanan, kaçmasına meydan vermeyen ve üzerinde bir kapak gibi durduğu hava tarafından taşındığını öne süren filozoflardan bu görüşü Anaximenes, Anaxagoras ve Demokritos savunmuştur.

92 Theophrast, Bitkilerin Öyküsü III, 1, 4 = 59 A 117:

Anaxagoras, havada her şeyin tohumlarının bulunduğunu ve bunların <yağmur> suyu ile birlikte aşağıya dökülerek bitkileri meydana getirdiğini öne sürüyor.

93 Irenaeus II 14, 2 = 59 A 113:

Anaxagoras... canlı varlıkların gökyüzünden yere dökülen tohumlardan meydana çıkmış olduklarını söylüyor.

94 Aetius V 19, 23 = 59 A 112:

<Epikuros'a göre> canlı varlıklar kozmosun parçalarıymış, bunu Anaxagoras ile Euripides de benimsiyor.

95 Bkz. Euripides, Chrysippos fr. 839:

Devasa toprak ve Zeus'un Aither'i: Odur tanrıların ve insanların yaratıcısı; o <toprak> ise nemli damlaları kabul ettikten sonra doğurur ölümlü varlıkları, besinleri ve hayvan cinslerini ve böylece haklı olarak sayılır her şeyin anası.

96 Aetius II 8, 1 = 59 A 67:

<Apollonialı> Diogenes ve Anaxagoras, kozmosun oluşmasından ve topraktan canlı varlıkların meydana çıkmasından sonra kozmosun kendiliğinden güneye doğru eğildiğini iddia ediyor.

IV. İnsanlar Üstüne

97 Aristoteles, Hayvanların Organları Üstüne IV 10. 687 a 7 vd. = 59 A 102:

Anaxagoras, elleri olduğu için insan en akıllı canlı varlıktır, diyor. <Bu konuda Aristoteles:> Ama olasılıkla, o varlıkların en akıllısı olduğu için ellere sahip oldu.

98 Aristoteles'in bu doksografını Anaxagoras'ın 21 b sayılı Fragmanıyla Karşılaştırınız <= Plutarch, Rastlantı Üstüne 3 S. 98 F>:

Ama biz insanlar bütün bu ilişkilerde hayvanlardan daha kötü durumdayız, ne var ki —Anaxagoras'ın dediği gibi— kendi deneyimlerimizi, belleğimizi ve ferasetimizi kullanıyoruz ve <böylece> bal topluyor, <onların> sütünü sağıyoruz, <ürettiklerine> el koyuyoruz.

1. Zeka Farkları Üstüne

99 fr. 12'den:

Büyük küçük her nous aynı türdendir.

2. Bilgi Kuramı

100 fr. 7:

Bu yüzden, <ilk karışımdan> ayrılan maddelerin miktarını ne sağduyu ile ne de duyusal deneyime dayanarak idrak edebiliriz.

101 fr. 21:

Duyularımız zayıf olduklarından hakikati idrak edecek durumda değiliz.

102 fr. 21 a:

Görünen şeyler[1] görünmeyenleri idrak etmenin temelini oluşturur.

1 Yani, görünenleri idrak etmek.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Leukippos

Akragaslı Empedokles ile Klazomenaili Anaxagoras'ın, bu iki düşünürün kişilikleri her ne kadar farklı da olsa dünya görüşleri yine de ortaktır; ikisi de Elea Okulu ontolojisini temel alarak varolanı olmamış, değişmez ve ebedi diye kabul etmiştir, ancak —duyusal deneyimler ve Herakleitos'un sürekli oluş öğretisi nedeniyle— şeylerin çokluğunu ve hareketini, Parmenides'e karşılık, gerçek diye varsaymış ve hareket ettiren nedeni yalıtlanmış bir ilke olarak karşısına çıkardıkları varolanların çokluğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Demek ki, farklı açıklık ve anlayışa karşın, her iki düşünür de birer ikicidir (dualist). Ancak Empedokles'in genellikle fantastik de olsa görkemli doğa spekülasyonlarına karşılık Anaxagoras'ın düşünceleri büyük bir ölçülülük, belirgin bir akılcılık anlamına geliyorsa, o zaman Parmenidesçi ontolojinin özünü Herakleitos'un öğretisiyle uyumlu hale getirmek için girişilen üçüncü ve sonuncu büyük deneyin de bir diğer ölçülülük ve klasik Antikçağın yarattığı tutarlı bir tekçilik (monizm) olarak görülmesi gerekir. Bu tekçiliğin kurucusu, etkileri modern doğabilimlerin yakın evrelerine kadar ikibin yıldan fazla sürmüş atom kuramının kurucusu olan Leukippos'tur; bu düşünürün yaşamı hakkında kesin olarak bildiklerimiz, gençlik günlerini yurdu Miletos'ta geçirdikten sonra —Xenophanes ile Pythago-

ras gibi— deniz yoluyla batıya gitmiş, güney İtalya'daki Grek kenti Elea'da Zenon'dan ders almış ve felsefi düşüncesi üzerinde derin izler bırakacak şekilde ondan etkilenmiş olduğudur. Daha sonra, ama kesinlikle olgunluk çağında, Trakya'daki Abdera kentine göç ederek M.Ö. 450 yılından, hatta olasılıkla bundan on yirmi yıl sonra orada bir felsefe okulu kurmuştur.

Ne var ki, Leukippos'un öğretisini ele almadan önce tarihsel varoluşu hakkında birkaç söz söylemek gerekiyor. Tannery, Erwin Rohde ve son olarak Nestle gibi önde gelen çağdaş kimi araştırmacılar Leukippos'un varlığını yadsımanın gerekli olduğuna inanıyorlardı. Buna Epikuros'un düşüncesizce sarfettiği sözler neden olmuş, izleyicisi Hermarchos gibi, o da Leukippos'un hiç yaşamadığını iddia etmiştir. Epikuros'un bu garip iddiasını en iyi şekilde açıklayan büyük araştırmacı Hermann Diels olmuştur, bu yüzden sözlerini olduğu gibi buraya alıyoruz: "Eski Abderalıların, yani Leukippos ile Demokritos'un eserleri daha 4. Yüzyılda, yazarları arasında fark gözetmeden, a potiori denen bir corpus Democriteum'da bir araya gelmiş olması gerekir. Makedonya ve Assos'ta Abdera Okulu ile ilişkiye geçmiş olması gereken Aristoteles ve Theophrast, bu okulun kurucusu Leukippos ve eserleri hakkında eksiksiz bilgilere sahiptiler. Bu yüzden Leukippos ile Demokritos'un eserlerini onlar, neredeyse yalnız onlar belirgin şekilde birbirinden ayırırlar." Bu durumda büyük bir olasılıkla Leukippos'un eserleri, kendisini gölgede bırakan ve doğa felsefesine ilişkin öğretisi tüm önemli noktalarda hocasının öğretisiyle uyum gösteren büyük öğrencisi Demokritos'un sayılamayacak kadar çok eseriyle birlikte Abdera Okulu'nun genç kuşaklarına kalmıştır; ama daha önce Leukippos'un, eserlerinin başında ya da başlangıcında yazar olarak yer alan adı kaybolmuş ve bunlar, bir araya getirilmiş olan Demokritos'unkilerle birlikte, Demokritos'un eserleri sayılmıştır, böylece, Aristoteles'ten 40 yıl sonra dünyaya gelmiş olan Epikuros, —bütün eski düşünürler gibi eserlerinin ardına gizlenen ve o günlerin edebi görenekleri gereği öğrencisi

Demokritos tarafından da eserlerinde adı geçmeyen— Leukippos'un kişiliği ve varlığı hakkında güvenilir hiçbir iz bulamamış ve bu yüzden, en zayıf yanı tarihsel eleştiri olduğu için, biraz aceleci davranarak onu yadsımıştır. Ama Epikuros'un bu düşüncesiz iddiasına karşılık Aristoteles'in ve ünlü öğrencisi Theophrast'ın otoritesi o denli ağır basmaktadır ki, Leukippos hakkında verdikleri bilgilerden asla kuşku duyulmaması gerekir. Aristoteles eserlerinin en azından on yerinde Leukippos'u belirli öğretilerin temsilcisi, özellikle de atom kuramının kurucusu diye tanımlar, bunların dokuzunda adını, bir defasında açık açık Leukippos'un öğrencisi olarak söz ettiği Demokritos'la birlikte anar. Sokrates öncesi felsefenin ünlü tarihçisi ve Demokritos'u aynı şekilde Leukippos'un öğrencisi diye tanımlayan Theophrast, daha sonraki İskenderiyelilere karşılık, Demokritos'a atfedilen "Makro Kozmos" adlı eserin Leukippos'a ait olduğunu açıkça ifade eder. Aristoteles'in ve Theophrast'ın bu tanıklıkları tarafımızdan varılacak tarihsel yargı açısından tamamen belirleyicidir. Bu yüzden bir "Leukippos sorunu" söz konusu olamaz, tıpkı Sokrates öncesi filozofların (biri istisna olmak üzere) eserlerini araştırmış, yaşayan gerçek uzman kişilerin haklı olarak Leukippos'un tarihsel varoluşundan kuşku duymamaları gibi.

Şimdi Leukippos'un çığır açan öğretisinin, Herakleitos ile Parmenides arasındaki metafizik temel çelişki karşısında tamamen yeni ve hiç kuşkusuz dahicesine bir çözüm denemesi olan atom kuramının nasıl meydana çıktığını görelim. Leukippos'u atom kuramına götüren ne olmuştu? Aristoteles de, birçok bakımdan açıklanması ve tamamlanması gereken bir atom kuramını ana hatlarıyla tasarlamıştı. Empedokles ise mikroskopik küçük kırıntılar halinde yan yana duran ve cisimler dünyasının temelini oluşturan en küçük öğe parçacıklarından söz etmişti —ki bu, atom kuramının doğuşunda taşıdığı önemi ilk kez Walter Kranz tarafından belirtilen bir görüştür—, ama bu kuramın meydana çıkmasının asıl nedeni, "öğrenci"si Leukippos'un düşüncesini derin-

den ve belirgin şekilde etkilemiş olan Zenon'dur: Şeylerin çokluğuna ve hareketine karşı, dichotomie ilkesine, yani cismin, sonsuza kadar devam ettiği düşünülen ikiye bölünmesi ilkesine dayanarak öne sürdüğü zekice kanıtlar Elealıyı sonsuz küçük madde parçacıkları kavramına götürmüştür; Zenon'un argümanlarının etkisiyle Anaxagoras da kendi madde öğretisinde sonsuz küçük olan kavramını kullanmış, tamamen Elealıların tarzında şeylerin sonsuza kadar bölünebilirliğini büyük bir güvenle öne sürmüştür. Zenon'un bu öğretisi Leukippos'ta ters bir etki yaratmıştır. Zira üzerinde uzun uzun kafa yorduğu bu sorunun çekiciliğine kapılarak Zenon'un savına tamamen zıt kendi atom kavramını keşfetmiştir. Burada şu soruyu soralım: Leukippos yaşlı çağdaşı Anaxagoras gibi niçin aynı yolu izlememiştir? Onu, hocasının çürütülmez gibi görünen belitini (cismin sonsuza kadar mümkün olan bölünebilirliğini) zorunlu olarak reddetmeye, böylece atom kavramını bulmaya götüren ne olmuştur? Görünüşe göre bunda, önce Aristoteles'in sonra da Simplicius'un meydana çıkardığı şu düşüncelerin rolü vardı: Şeylerin katı, daha fazla bölünmeyen ilk parçacıklarının[1] olması gerekir. Zira onları sonsuza kadar parçalara ayırabilmek için, içlerinde sonsuz küçüklükte boş mekanların bulunması gerekir, çünkü bir cismin içinde bir "boşluk" yoksa onu parçalara ayırmak mümkün değildir. Zenon'un iddia ettiği gibi maddeleri bu şekilde sonsuza kadar parçalara ayırmak mümkün olsaydı, o zaman görünen tüm şeylerin yalnızca birbirine değen boş mekanlardan meydana gelmiş olması gerekirdi, ki bu durumda boş mekanların dışında katı hiçbir şey bulunmaz, her şey tamamen tözden yoksun olurdu. Zenon'un, tamamen soyut, yani matematiksel düşünülmüş, şeylerin sonsuza kadar ikiye bölünebilirliğini, demek ki, gerçeklikte, yani fiziksel olarak gerçekleştirmek mümkün

1 Yani, <başka> parçalara ayrılmayan <parçacıklarının>.

değildir. Bu durumda, cisimle kütlesinin ilişkisini sağlayan madde parçacıklarında herhangi bir boşluğun bulunmaması, yani "tamamen dolu" olması ve bu yüzden başka parçalara ayrılmaması gerekir. Zira bir cismi parçalara ayırmak, yani bölmek sadece içindeki bir boş mekana dayanarak mümkündür. Hiçbir boş mekan içermeyen bir şeyi yalnız bölmek değil, üstelik zedelemek bile mümkün değildir. Bileşimlerinin tarzına göre ilk oluşturucu öğeleri, yani atomları arasında az ya da çok boş mekan bulunan tüm görünür cisimler, artık başka parçası olmayan işte bu tür atomlardan meydana gelirler, tıpkı tersi durumda bir maddeyi bölmeye devam ederek sonuçta onun görünmez küçük ve artık bölünemeyen, yani "atom" olan ilk oluşturucu öğelerine ulaşılması gibi.

Bu atomlar birbirlerinden üç şekilde ayrılırlar: Biçimleri, konumlan ve düzenleri (tasnifleri) bakımından. Leukippos ile Demokritos duyular dünyasının yalnız görünüş olmadığını, üstelik gerçekliklere de dayandığını varsaydıkları için, bu dünya sayısız biçim, renk, tat vs. çeşitliliği göstermektedir, böylece onlara göre sayısız çeşitlilikte atom biçimi de mevcuttur. Maddi tözleri hepsinde tek ve aynı olan atomlar arasındaki bu üç temel fark[1] duyusal olarak algılanabilen şeylerin çeşitliliğine temel oluşturur, tıpkı aynı sözcük öğelerinden, yani aynı harflerden nasıl bir tragedya metni yazılıyorsa aynı şekilde bir komedya metninin de yazılması gibi[2] Oluş ve bozuluş nasıl ki atomların bir araya gelmesine ya da ayrılmasına dayanıyorsa —ki Leukippos bu temel görüşü Empedokles ve Anaxagoras'la paylaşır—, böyle bir şeyin değişikliğe uğraması da yalnızca atomlarının değişen düzenine ve konumuna dayanır.

1 Aslında atomlar sadece biçimleri vasıtasıyla birbirlerinden ayrılırlar (büyüklük farkını ilk kez Demokritos belirtmiştir).

2 Dikkatli bakıldığında yersiz olduğu anlaşılan bir karşılaştırma.

Bu yüzden "doluluk" —sayısız, görünmez küçüklükte atomlar— ve "boşluk" görünen dünyanın ilk nedenidirler. Zira atom fiziğinin ikinci temel koşulu işte bu boş mekan varsayımıdır (ancak boşluk deyince havayla dolu mekan anlaşılmaktadır). —Büyük bir olasılıkla Parmenides'ten önce Pythagorasçılardan birkaçının da savunduğu— bu varsayım Leukippos'a göre kesinkes zorunludur, çünkü boşluk olmadan ne hareketi ne de cisimlerin çokluğunu kavramak mümkündür. Bazı cisimlerin yoğunlaşması ve aynı şekilde (organizmaların) büyümesi de yalnız bu koşul altında açıklanabilir. Göreceğimiz gibi atomcular, olasılıkla Leukippos da, boş mekanın varlığını deneysel yoldan kanıtlamaya çalışmışlardır.

"Dolu olan"a, yani mekan doldurana, "varolan"a karşılık "varolmayan" diye de tanımladığı bu boşluk Leukippos'un kanısınca "dolu olan", "varolan" gibi aynı şekilde mevcuttur. Leukippos'un öncelleri, özellikle bir başka yönden kendine temel aldığı Elealılar "varolmayan" olarak boş mekanın mevcudiyetini kesinkes reddetmişlerdi. Ama Leukippos boşluk olmadan ne hareketin ne de çokluğun düşünülemeyeceğini farkederek ikinci belirleyici adımı atmış ve boşluğu, her ne kadar dolu olana, yani cisimsel olana, "asıl anlamda varolan"a karşılık "varolmayan" diye tanımlasa bile, gerçek saymış, "varolmayan"ın, yani boş mekanın varolan gibi aynı şekilde mevcut olduğunu cesaretle öne sürmüştür. Boşluğun gerçekliğinin Leukippos tarafından kabul edilişi, cisimsel nitelikte olmayan, ne görülen ne de elle tutulan, sadece düşüncede kavranabilen bir şey ilk kez gerçek diye açıklandığı için de, düşün tarihinde çok önemli bir yer tutar. Böylece tamamen yeni bir gerçeklik kavramına yol açılmaktadır (ayrıca, her ne kadar başka yönden de olsa, bu kavramı Anaxagoras da kendi nous öğretisinde ortaya çıkarmıştı). Zira bununla eski İonya materyalizmi, Antikçağ'ın en güçlü materyalist felsefe sisteminin ku-

rucusu sayılan düşünür vasıtasıyla da ilkesel olarak aşılmış oluyordu.

Görünür dünyadaki şeylerin değişimi nasıl ki hiç sona ermiyorsa, atomların hareketi de aynı şekilde sonsuza kadar devam etmektedir. "Dolu olan"ın, yani atomlar bütününün daima, ebediyetten bu yana mevcut olması gibi, hareketleri de başlangıçsız ve sonsuzdur. Madde ve hareket birbirinden ayrılmaz. Atomların hareketi, Leukippos'a göre, başka bir türem'e ihtiyaç duymamaktadır. Görünüşe göre bu konuda onu Miletoslu canlımaddecilerin, öğrencileriyle aynı kentin çocuğu olarak batıya gitmeden önce olasılıkla kişisel ilişkiler kurduğu bir Anaximandros'un ve bir Anaximenes'in temel görüşü etkilemiştir. Zira her biri tek başına alınırsa Leukipposçu atomların, milyonlarca parçaya ayrılmış da olsalar, Parmenidesçi "varolanlar"ın yetkin birer kopyası olduğu nasıl kuşku götürmüyorsa, başlangıçsız ve nedensiz bir hareket varsayımının da eski İonya tekçiliğinden kaynaklanan son derece garip bir sonuç olduğuna hiç kuşku yoktur. Çünkü, tarihsel-eleştirel yönden ele alınırsa, bu atom kuramının yalınlığından dolayı eski Miletosluların görüşleriyle atom kuramının kurucuları arasında yalnız tam bir yüzyılın değil, üstelik felsefi düşüncede kaydedilen muazzam bir gelişmenin de bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Sonsuz maddeyi, canlı, yaratıcı bir birlik olarak gören bir Anaximandros'a göre canlımaddeci tekçilik kendi çocuksu, ama görkemli spekülasyonlarının doğal bir sonucuydu; öğelerde dolaşan sevgi ve çatışma öğretisinin sahibi Empedokles ile evreni harekete geçiren nous öğretisinin kurucusu Anaxagoras'ın, maddeyi ve onu harekete geçiren gücü ilkesel olarak birbirinden ayıran bu iki düşünürün çağdaşı olan Leukippos'a göreyse durum tamamen farklıydı. Ve bundan da öteye o evrenin bağlantılı bir kütleden değil de, sayısız, birbirlerinden mekansal olarak ayrı atomlardan meydana geldiğini öne sürdüğü zaman, bu atom-

ları aktif ve bu yüzden kendilerine özgü bir amaca yönelik diye değil, tersine plansız, başıboş bir hareket halinde —belki bizce "güneş tozları" diye tanımlanan cisimciklere benzer şekilde— düşünmüştür. Bu bakımdan Aristoteles atomların ilk hareketi, yani ilk hareketlerinin kaynağı sorusuna ortaya attığı zaman, bunun kendi görüş açısından yerinde bir soru olduğunu görmekte, onun ve Theophrast'ın serzenişini anlayışla karşılamaktayız. Leukipposçu atomların ilk hareketi tamamen metafizik bir belirtidir; bu yüzden atomların ilk hareketini anlaşılır duruma getiren bir gerekçe gösterilmemiştir.. Burada şu soruyu soracak olursak: "Empedokles ile Anaxagoras'ın ikici öğretilerini çok iyi tanımasına karşın Leukippos'un neredeyse sırf mekanik bir dünya görüşünü ileri sürmesi nasıl mümkün olmuştur?", o zaman cevabı aşağı yukarı şöyle olmalıdır: Şeylerin hareketini gerçek saydığı için, özellikle hareketin gerçekliği Elealılarca kesinkes reddedildiğinden, bu gerçekliği hareketi açıklamak üzere de geçerli saymıştır. Evrenin meydana gelmesine neden olduktan sonra faaliyetine hemen son veren, böylece her şeyi sırf mekanik şekilde gelişmeye bırakan Anaxagoras'ın "nous"u ise Leukippos'a, bağımsız kozmik ilk güç olarak, tıpkı Empedokles'in evrensel güçleri "sevgi" ile "çatışma" gibi, olasılıkla mitsel görünmüştür. Peki ama madde kütlesinin dışında bir ilk hareket ettirici nasıl bulunacaktır? O günün felsefi düşünce düzeyinde bu soruya cevap vermek ona oldukça zor gelmiştir. Evrendoğumun bu temel sorunu üzerinde düşünürken görünüşe göre aklına günün birinde şöyle bir düşünce gelmiştir: İyi ama, ya ilk hareket madde dışı bir nedene sahip değil de, maddenin kendi özgün özelliği ise? O zaman evreni açıklamak için "ilk hareket ettirici" olarak etkinlikte bulunan özel bir faktöre hiç gerek yoktur. İşte bu noktada, maddeyi kendinden hareketli sayan büyük Miletoslu öncellerinin temel görüşü etkisini açıkça duyurmaktadır. Böylece so-

run şaşkınlık uyandıracak kadar basit bir tarzda çözülmüş görünmektedir: Atomlar kendinden sürekli bir hareket içindedirler.

Leukippos'un, atomlar kütlesinden evrenin ya da daha doğrusu sayısız dünyaların meydana gelişini nasıl düşündüğünü izleyen sayfalarda yer alan doksograflardan öğreneceğiz, bu durum aynı şekilde, atom öğretisinden çıkardığı duyular dünyasının idrak edilişiyle ilgili gerçek devrimci sonuçlar için ve yine atom öğretisine dayanan ruh ile yüzdeki duyu organlarının fizyolojisine ilişkin tasarımları için de söz konusudur.

Leukippos'un mekanik ve materyalist dünya görüşü özellikle ünlü öğrencisi Abderalı Demokritos tarafından benimsenmiş, birçok yönden genişletilmiş ve felsefenin öteki alanlarının da katılmasıyla önemli ölçüde tamamlanmıştır. 120 yıl sonra Epikuros atomculuğu toplam felsefesinin temeli haline getirmiş, böylece —özellikle Lucretius, sonra Cicero, Seneca vs. tarafından genç kuşaklara aktarılarak— Rönesans düşünürlerini, hatta sonrakileri bile —ki yalnız Descartes ile Galilei'nin adını anmak yeter— derinden etkilemesine neden olmuştur. Ne ki, bu öğreti klasik dönemin büyük Grek felsefesini aynı şekilde etkileyememiştir. Düşünceleri insanların manevi-ahlaksal özü sayılan Sokrates gibi bir filozof için atomculuk yalnız hiçbir anlam ifade etmemekle kalmamış, üstelik Demokritos'un öğretilerinden bazılarını zaman zaman göz önüne almalarına karşın Platon ile Aristoteles tarafından da kesinlikle reddedilmiştir. Platon'a ve ünlü öğrencisi Aristoteles'e göre atom kuramı insanın manevi yaşamını, ona bir hedef göstermek ve yön vermek bir yana, açıklamaktan bile çok uzaktır, ve Aristoteles'e göre bu öğreti, özellikle son dönemlerinde düşüncelerini üzerinde yoğunlaştırarak araştırdığı organik dünyanın sırları karşısında başarısızlığa uğramıştır.

A. Atom Kuramı

I. Atom Kuramının Doğuşu

1 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 28, 4 vd.'na = 67 A 8:

Felsefede Parmenides'in çömezi olan Elealı ya da Miletoslu (zira doğum yeri olarak her iki kentin de adı geçmektedir)[1] Leukippos varolan sorununda Parmenides ile Xenophanes'in yolunu değil, söylendiğine göre, tam karşıtı bir yol izlemiştir. Zira ilk ikisi evreni bir, hareketsiz, olmamış ve sınırlı diye varsayar, varolmayan üzerinde düşünmeyi akıllarına bile getirmezken, Leukippos sayıca birçok ve sürekli hareket halinde olan öğeleri, yani atomları ve biçimlerinin sonsuz miktarda çok olduklarını varsaymıştır, çünkü bir şeyin öyle olmaktan çok böyle olması için bir neden bulunmadığını, şeylerdeki oluş ve bozuluşun hiç sona ermediğini görmüştür. Ayrıca <öğretisine göre>, varolanın mevcudiyeti varolmayandan az değilmiş ve her ikisi de aynı tarzda şeylerin oluş nedenleriymiş. Çünkü o atomların tözünü katı ve dolu varsaydığından, onların varolan olduklarını, varolmayan diye tanımladığı boş mekanda hareket ettiklerini, bu boş mekanın en az varolan kadar mevcut olduğunu açıklamıştır. (Öğrencisi Abderalı Demokritos da benzer şekilde doluluk ve boşluğu ilkeler olarak ileri sürmüştür...)

2 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I 8. 324 b 35 vd. = 67 A 7:

Leukippos ile Demokritos doğayı çıkış noktası alarak fenomenleri bilimsel yöntemlere, tek ve aynı kurama göre değerlendirdiler; zira eski düşünürlerden bazıları[2] varolanı zorunlu olarak Bir ve hareketsiz sayıyorlardı. Çünkü boşluk varolma-

1 Leukippos'un doğup büyüdüğü kent olasılıkla Miletos'tur; buradan Elea'ya göç etmiş, daha sonra da Abdera'da bir okul kurmuştur.

2 Yani, Elealılar.

yanmış; ama <maddeden> yalıtlanmış bir boşluk olmasaymış hareket mümkün olmazmış. Aynı şekilde şeylerin çokluğundan da, eğer bunlan birbirinden ayıran bir şey bulunmasaymış, söz edilmezmiş...

3 Aynı Yerde 325 a 23 vd.:

Oysa Leukippos, duyusal algıyla uyum içinde, ne oluşu ne bozuluşu ne hareketi ne de şeylerin çokluğunu ortadan kaldıran bir kuram <bulduğunu> sanıyordu. Bu noktada fenomenler dünyasıyla[1], ama boşluk olmadan hareketin mümkün olmayacağını söylediğinde ise Bir'lik öğretisinin yandaşlarıyla[2] söz birliği ediyordu ve boşluğu "varolan değil" diye, <ama> varolana ait bir şeyin de var "olmayan" olmadığını öne sürüyordu. Zira asıl anlamda varolan tamamen dolu olanmış. Ama bu Bir değilmiş, tersine sayısız miktarda olup, kütlesinin küçüklüğünden dolayı görünmezmiş. Bu <varolanlar> boşlukta hareket ederlermiş (çünkü bir boşluk mevcutmuş) ve birleştikleri zaman oluş anlamına, ayrıldıkları zaman da bozuluş anlamına gelirmiş. Ama rastlantı sonucu birbirlerine değmelerinin türüne göre etkide bulunur ve etkilenirlermiş; zira bu bakımdan <sadece> bir tek <varolan> mevcut değilmiş. Birbirleriyle birleşip sıkı sıkıya bağlandıkları zaman oluşa neden olurlarmış. Ama gerçek Bir'den asla <şeylerin> çokluğu ve şeylerin gerçek çokluğundan da tek Bir meydana çıkmazmış, çünkü bu mümkün değilmiş. Empedokles ile düşünürlerden bazılarının savma göre edilgi gözeneklerden dolayı, ayrılma ile bozuluş da boş mekan vasıtasıyla gerçekleşerek her değişme ile her edilgi bu tarzda meydana gelirmiş, aynı şekilde büyüme de, katı <parçacıklar>ın farkına varılmadan bir <boşluğa> girmesiyle gerçekleşirmiş. Empedokles de Leukippos gibi hemen hemen aynı görüş açısını benimsemek zorundaydı. Eğer

1 Yani, o <duyusal> fenomenler dünyasını <bu bakımdan gerçek diye> kabul ediyor.

her yandan birbirlerine bağlı gözenekler olmasaymış, bölünemeyen, belirli katı <parçacıklar> mevcut olurmuş. Ama bu mümkün değildir. Zira o zaman katı hiçbir şey bulunmaz, sadece gözenekler, yani yalnız boş mekan mevcut olurdu. Demek ki, <cisimlerin> birbirine değen parçacıkları mutlaka bölünemez olmak, buna karşılık Empedokles'in gözenek diye tanımladığı aralarındaki bitişik mekanlar da boş olmak zorundadır. Leukippos da <maddelerin> etkisi ve edilgisi hakkında aynı ifadeyi kullanmaktadır.

4 Aynı Yerde 325 b 24 vd.:

Tıpkı Platon'un "Timaios"ta yazdığı gibi; zira o Leukippos'un görüşünden sadece şu noktada ayrılıyor: Leukippos bölünemez <Bir'likler> olarak katı <cisimcikleri>, Platon ise yüzeyleri varsayıyor ve Leukippos, bölünemez katı cisimcikler sayıları sonsuz olan biçimler tarafından belirlenirler, derken Platon bu sayının sınırlı olduğunu söylüyor; zira ikisi de, bölünemeyen ve biçimler vasıtasıyla belirlenen ilk Bir'likleri varsayıyorlar. Bundan dolayı Leukippos'a göre oluşlar ve ayrılışlar iki çeşit olmalıydı: Boşluk ve değme vasıtasıyla (zira bu şekilde her biri <her cisim> bölünebilir), Platon'a göre ise sadece değme vasıtasıyla. Çünkü o boş mekanın varoluşunu yadsımaktadır.

5 Aristoteles, Metafizik I 4. 985 b 4 vd. = 67 A 6:

Leukippos ile öğrencisi Demokritos doluluk ve boşluğun, birincisine var <=gerçek>, diğerine de yok <=gerçek değil> diyerek, ilkeler olduklarını öne sürüyorlar ve bunlardan dolu ve katı olanı varolan, buna karşılık boş ve gevşek olanı varolmayan diye tanımlıyorlar. (Bu yüzden, varolanın mevcudiyetinin varolmayandan, boşluğun mevcudiyetinin de <dolu> cisimlerden az olmadığını iddia ediyorlar) ve bunlar madde olarak şeylerin nedeniymiş. Temeli teşkil eden tözün tek olduğu-

nu, öteki şeylerin bundaki değişmelerden meydana geldiğini, bu değişmelerin temelinde seyreklik ve yoğunluğun bulunduğunu öne süren filozoflar <ilk cisimler> arasındaki farkların öteki şeylerin nedeni olduğunu da iddia ediyorlar. Bu farklar üç çeşitmiş: Biçim, düzen ve konum. Zira <diye iddia ediyorlar> varolan sadece biçim, düzen ve konum nedeniyle ayrılıyormuş... Yani A'yı N'den biçim, AN'yi NA'dan düzen, I'yi H'den de konum ayırıyormuş.

6 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I 1. 314 a 21 vd. = 67 A 9:

Leukippos ile Demokritos, bölünemez cisimlerin bir araya gelmesiyle öteki şeylerin oluştuklarını iddia ediyorlar; ama bu <cisimler> sayıca ve biçimce sonsuzmuş. Ancak onlar <öteki şeyler>, kendilerini meydana getiren <atomlar vasıtasıyla>, bu atomların konumu ve düzeni vasıtasıyla birbirlerinden ayrılırlarmış.

7 Aynı Yerde 315 b 6:

Atomları bulmuş olan Leukippos ile Demokritos, değişme ve oluşun bunlardan ileri geldiğini söylüyorlar: <Onların> ayrılması ve birleşmesiyle oluş ve bozuluş, <onların> düzenleri ve konumlanyla da değişme. Bu filozoflar fenomenler dünyasının gerçekliğine inandıkları için, ama fenomenler dünyası çelişkilerle dolu ve sınırsız olduğundan, atomların <sayıca> sonsuz olduklarını, bir araya gelenlerin değişmesi sonucunda tek ve aynı şeyin bir diğerine ve başkasına karşıtmış gibi göründüğünü, ona bir parça da olsa bir şey karıştığında yerini değiştirdiğini ve yalnız bir şey <yalnız bir atom> yerini değiştirmiş olduğu zaman başka bir şey gibi göründüğünü öne sürüyorlar. Tragedya gibi komedya da aynı harflerden meydana gelmiyor mu?

8 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne III 3. 303 a 4 vd. = 67 A 15:

Doğa süreçlerini, filozoflardan bazılarının, örneğin Leukippos ile Abderalı Demokritos'un iddia ettikleri gibi de kavramak mümkün değildir. Çünkü onlar, ilk niceliklerin[1] sayıca sonsuz, büyüklükçe bölünemez olduklarını öne sürüyorlar, ve ne Bir'den Çok ne de Çok'tan Bir meydana gelirmiş, tersine tüm şeyler bunların birbirine sıkı sıkıya bağlanması ve kenetlenmesi sonucunda ortaya çıkarmış. Zira bu filozoflar da belli bir anlamda tüm şeyleri sayı haline getiriyor ve sayılardan çıkarıyorlar. Bunu açık açık söylemeseler bile, kastettikleri yine de budur. Ayrıca cisimler[1] biçimleri vasıtasıyla birbirlerinden ayrıldıklan için, ama bu biçimler sayıca sonsuz olduklarından, yalın cisimlerin[1] de sayıca sonsuz olduklarını iddia ediyorlar. Ama öğelerden[1] herbirinin nasıl bir yapıya ve biçime sahip olduğu konusunda belirli bir şey söylemiyorlar, yalnız ateşe küre biçimini yakıştırıyorlar. Hava, su ve öteki öğeler <sadece atomlarının> büyüklüğü ile küçüklüğü vasıtasıyla birbirlerinden ayrılıyorlarmış, doğaları <=tözleri> adeta tüm öğelerin[1] karmakarışık bir araya toplandığı bir yermiş.

9 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 925, 10 vd. D'sine = 67 A 13:

Şeyleri sonsuza kadar parçalara ayıracak ve böylece parçalara ayırmanın sonsuzluğunu kanıtlayacak durumda olmadığımız kanısıyla <maddeleri> sonsuza kadar bölme düşüncesini terketmiş olan filozoflar ise cismin bölünemez <cisimcikler>den meydana geldiğini ve bölünemez parçalara ayrılacağını iddia ediyorlardı. Leukippos ile Demokritos ilk cismin bölünemezliğine neden olarak, yalnız <bunların> zedelenmezliğini değil, üstelik küçüklüğünü ve başka parçalarının olmaması olgusunu da gösteriyorlar. Buna karşılık Epikuros, onların başka parçalarının olmaması düşüncesini terketmiştir; o daha çok zedelenmezlikleri nedeniyle onların bölünemez ol

1 Atomlar.

duklarını öne sürüyor. Leukippos ile Demokritos'un ilk cisimcikler kuramını kabul eden, ama yalnız zedelenmezlikleri bölümünü korumuş olan o <Epikuros> buna karşılık onların başka parçaları olmaması düşüncesini, <Aristoteles'in> parçasızlığa karşı çıkardığı argümanlar nedeniyle belki sonradan terketmişti, çünkü bu yüzden[1] Aristoteles'in kendisini çürüteceğini sanmıştı.

II. Atomların Farklı Biçimleri Üstüne

10 Cicero, Tanrıların Özü Üstüne I 66 = 67 A 11:

Kimi düzgün, kimi pürüzlü, kimi yuvarlak, bir diğeri köşeli ya da kanca gibi, bir başkası ise kavisli ve içe doğru bükülmüş olmak üzere belirli cisimciklerin mevcudiyetini ve gökyüzü ile yeryüzünün, bir tözün baskısı olmadan, salt rastlantısal bir karşılaşma[2] sonucunda meydana geldiklerini savunan Demokritos'un ya da ondan önce Leukippos'un bu habisçe düşüncelerini sen de bugüne kadar aklından çıkarmadın Velleius.

III. Boşluk

11 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne I 7. 275 b 29 vd. = 67 A 19:

Evren bağlantılı bir <bütün> değil de —Leukippos ile Demokritos'un iddia ettiği gibi— boşluk tarafından ayrılmışsa, o zaman şeylerin <maddelerin> hareketi zorunlu olarak tek ve aynı olmalıdır. Zira evren atomlar tarafından ayrılmıştır. Atomların tözü ise tek ve aynıymış, sanki her birinin tek başına altın olması gibi.

1 Atomların parçaları olduğu düşüncesi yüzünden.
2 Bu cisimciklerin <=atomların> karşılaşması.

12 Aristoteles, Fizik Iv 6. 213 a 27 vd. = <67 A 19'da>:

İnsanlar boşluk deyince, içinde duyusal olarak algılanabilen hiçbir cismin bulunmadığı bir ara mekan anlıyorlar. Ama her gerçek olanın <bir> cisim olduğu kanısıyla, içinde hiçbir şey bulunmayan yere boş mekan diyorlar. Bu yüzden havanın doldurduğu yer de boşmuş. Bu nedenle havanın bir şey <bir gerçek, bir cisim> olduğunu kanıtlamak değil, ne abstracto'da ne gerçeklikte cisimler arasında tüm cismi dolduran başka hiçbir ara mekanın mevcut olmadığını, böylece kendi içinde <tamamen> bağlantılı olan cismin bütünü dışında bir şey <boşluk> bulunsa bile onun <tamamen> bağlantılı bir kütle olmadığını (ki bunu Demokritos, Leukippos ve fizikçilerden birçoğu iddia ediyor) kanıtlamak gerekir. Bu <fizikçiler> sorunu ters yönden ele alıyorlar; özellikle de boşluğun var olduğunu iddia edenler. Bu konuda gösterdikleri argümanlar şunlar: Birincisi, boşluk olmazsa yerel bir hareket mümkün değilmiş (bununla bir yerden harekete geçmek ve büyüme kastediliyor). Bu, bir boşluğun mevcut olduğunu kanıtlama tarzından biridir. İkincisi, görünüşe göre bazı <cisimler>in birbirlerini çekerek yoğunlaşmaları olgusudur. Üçüncüsü, şeylerdeki büyümenin de boş mekan vasıtasıyla gerçekleşir gibi görünmesidir. Dördüncü ve de kanıt olarak, boş bir kap kadar su alan kül deneyini[1] gösteriyorlar.

13 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 648, 12 vd. D'sine = 67 A 20:

Leukippos ile Demokritos, yalnız kozmos'ta değil, üstelik kozmos'un dışında da boş bir mekanın bulunduğunu iddia ediyorlar.

1 Yani, külle doldurulmuş bir kabın aldığı su miktarı, boşken aldığı su miktarına eşittir.

IV. Atomların Hareketi

1. Atomların İlk Hareketi

14 Aristoteles, Metafizik I 4. 985 b 20 vd. = 67 A 6:

Diğerleri gibi bu filozoflar da, şeylerin hareketi, bu hareketin kaynağı ya da nasıl meydana geldiği konusunda pek fazla düşünmediler.

15 Bu konuda bkz. Aphrodisiaslı Alexander 36, 21 H.

Aristoteles, Leukippos ile Demokritos'tan söz ediyor. Bunlar atomların, eğer birbirine çarpar ya da birbirini iterlerse harekete geçtiklerini iddia ediyorlar. Ama doğal hareketin nereden kaynaklandığını açıklamıyorlar. Zira karşılıklı çarpma sonucu doğan hareket zorlamadır ve doğal değildir; ama zorlama hareket sonradan doğal olur.

S. 51 No. 3'e de bkz.

16 No. 1'e de bkz. (S. 50):

Leukippos, sayıları sonsuz ve ebedi hareket halinde olan öğeler diye atomları varsayıyor...

17 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne III 2. 300 b 8 vd. = 67 A 16:

Bu yüzden, ilk cisimciklerin sonsuz boşlukta ebedi hareket halinde olduklarını iddia eden Leukippos ile Demokritos, nasıl bir hareket kastettiklerini ve doğal hareketlerinin hangisi olduğunu açıklamalıydılar.

18 Bu konuda bkz. Simplicius 583, 20 H. <67 A 16'da>:

Öğretilerindeki ilk cisimciklerin, yani atomların sonsuz boşlukta zorlama nedeniyle ebedi hareket halinde olduklarını iddia ediyorlardı....

19 Aristoteles, Metafizik XII 6. 10"1 b 31 vd. = 67 A 18:

Bu yüzden, Leukippos ve Platon gibi, kimi filozoflar ebedi bir etkinliği varsayıyorlar; zira hareketin ebedi olduğunu iddia ediyorlar. Ama bunun niçin böyle ve nasıl bir hareket olduğunu açıklamıyorlar, şu ya da bu şekilde gerçekleştiği takdirde nedenini de belirtmiyorlar.

2. Atomların Birleşmesi ya da Ayrılması Oluş ve Bozuluşun Nedenidir

20 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 242, 15 vd. H'sine = 67 A 14:

Onlar ilkeleri parçalara ayrılmaz, bölünmez ve zedelenmez sayıyorlar, çünkü dolu <som> olup içlerinde hiç boş mekan yokmuş. Zira parçalara ayırmak cisimlerin içinde bulunan boş mekan vasıtasıyla gerçekleşiyormuş; ama sonsuz boşlukta birbirlerinden ayrılmış olan ve biçim, büyüklük[1], konum ve de düzen dolayısıyla farklılıklar gösteren bu atomlar boş mekanda hareket ediyor ve karşılaştıkları zaman birbirlerine çarpıyorlarmış; kimileri karşılaştıklarında çarpışarak birbirlerinden uzaklaşırken, kimileri de biçimlerinin, büyüklüklerinin, konum ve düzenlerinin simetrisi nedeniyle birbirlerine kenetlenip bir arada kalıyorlarmış; bileşik cisimler işte bu şekilde meydana geliyormuş.

Cisimlerdeki değişme de boş mekan vasıtasıyla gerçekleşir. Bkz. (S. 51) No. 3 ve (S. 53) No. 7

3. Evrenin Oluşumu

21 Diogenes Laertius IX 30 vd. <Theophrast'tan dolaylı olarak> = 67 A 1:

<Leukippos'un öğretisine göre> dünyalar, cisimlerin <=atomların> boş mekana girerek birbirlerine kenetlenmesi

1 Leukippos atomlar arasındaki bu farkı gerçekten belirtmiş midir?

sonucunda meydana gelmişler. Ve hareket dolayısıyla büyümeleri[1] sonucunda yıldızların tözü oluşmuş... Evren sonsuzmuş; onun bir bölümü <tözle> dolu, öteki bölümü boşmuş. O bu <bölümleri> öğeler diye de tanımlıyor. Ve bunlardan oluşan[2] dünyalar sayılmayacak kadar çokmuş ve <günün birinde> yine onlara karışarak çözüleceklermiş. Ancak dünyalar şöyle meydana gelmişler: Çeşitli biçimlere sahip birçok cisim sonsuz olandan[3] kopup ayrılarak devasa bir boş mekanda hareket etmeye başladılar. Bunlar bir araya toplandılar ve <böylece> tek bir burgaç hareketine neden oldular. Bu hareketten dolayı <birbirlerine> çarptılar ve akla gelen çeşitli şekillerde döndürüldükten sonra benzerler ayrıldılar. Ama kütlelerinden dolayı artık dengeli bir şekilde dönemediklerinden, çok küçük <parçacıklar> onlardan uzaklaşarak, sanki elekten geçmiş gibi, dış boşluğa kaçtılar; ama diğerleri bir arada kaldılar ve birbirlerine kenetlenmiş şekilde hızla bir noktaya giderek ilk küre biçimli yığını oluşturdular. Bu, tıpkı bir deri gibi, çeşit çeşit cismi içinde barındırıyordu. Cisimler orta kısmın direnişinden dolayı dönerlerken, birbirine komşu kütleler burgaç hareketiyle temasa gelmeleri nedeniyle hiç durmadan bir araya toplandıkları için, çevreleyen deri kalınlaşmış ve ortaya itilen kütle birbirinden ayrılmayarak yeryüzünü meydana getirmiş. Öte yandan çevreleyen deri, dıştan gelen cisimlerin sürekli akışından dolayı büyümüş. ve burgaç hareketi tarafından hızla çevrilerek değdiği her şeyi kendine katmış. Bu <kütleler>den çıkan tek tek kütleler birbirlerine kenetlenmiş ve başlangıçta nemli, çamurlu olan bir kütle oluşturmuşlar; bunlar kuruduktan sonra bütünü çeviren burgaç hareketiyle birlikte dönmüşler, kor haline gelerek yıldızların tözünü meydana getirmişler.

1 Yani, biraraya toplanan atom kütlesine hiç durmadan başkalarının da eklenmesiyle.
2 Atomlardan ve boşluktan oluşan.
3 Sonsuz kütleden.

Ancak güneşin yörüngesi en dıştaymış, buna karşılık yeryüzüne en yakın olan ayın yörüngesiymiş, diğer yıldızlar bu ikisinin arasında yer alıyormuş. Ve yıldızlar hareketlerinin hızından dolayı kor halindeymiş; ama güneş yıldızlar tarafından da kor haline getirilirmiş. Ayın payına düşen ateş çok azmış. Ama güneş ve ay tutulurmuş... <metinde boşluk!> (Zodyakın eğik konumu) yeryüzünün güneye doğru eğimli olmasından (ileri geliyormuş). Kuzey yörelerinde kar, soğuk ve don eksik olmazmış. Güneş arada bir, ama ay sık sık tutulurmuş, çünkü yörüngeleri eşit değilmiş.

Evren nasıl ki oluşuyorsa, belirli bir zorunluktan dolayı da büyür, kaybolur ve yok olurmuş; ama o bunun hangi türden olduğunu açıklamıyor.

22 Aetius I 4, 1 vd. = 67 A 24:

Yuvarlak bir biçime sahip olan dünya şu şekilde meydana gelmiştir: Hareketleri plansız ve rastlantısal olan, büyük bir hızla hiç durmadan hareket eden atomlar, biçim ve büyüklükleri farklı diğer atomlarla aynı noktada buluştular. Ama bunlar aynı noktada birleşir birleşmez aralarından büyük ve ağır olanlar dibe çöktüler. Küçük, yuvarlak, pürüzsüz ve kaygan olanlar ise, atomların buluşmasından dolayı dışa ve yükseğe itildiler. Ama onları yükseğe çıkaran itişin gücü kesildiği ve artık daha yükseğe çıkaramadığı zaman, tekrar aşağı inmeleri engellendiği için, onları alabilecek durumda olan bölgelere itildiler. Ancak burası daire şeklinde bölgelerdi ve atom kütlesi çepeçevre buraya yerleşti. Birbirlerine kenetlendikleri için yerleştikleri dairedeki konumlarından dolayı gökkubbeyi oluşturdular. Ama doğası aynı[1] olan, (ayrıca dediğim gibi biçim ve büyüklükçe de farklılıklar gösteren) atomlar yükseğe itilir itilmez yıldızların tözünü meydana getirdiler. Buharlaşa-

1 Aynı töz.

rak kuruyan cisimler kütlesi havayla karşılaştı ve onu dışa doğru itti. Hava hareket nedeniyle rüzgara dönüşünce yıldızları birlikte sürükleyerek dairede çepeçevre dolaştırdı ve yüksekteki bu dairevi hareketlerinin bugüne kadar sürmesini sağladı. Sonra, aşağı inen kütlelerden yeryüzü oluştu, buna karşılık yükseğe itilenlerden de gökkubbe, ateş ve hava. Ama yeryüzünün içinde daha pek çok madde kapalı kaldığı ve bunlar rüzgar darbeleri ile yıldızlardan <çıkan> hava akımları nedeniyle yoğunlaştıkları için, bunun[1] bütün küçük parçalı biçimleri büyük bir basınç altında kaldı ve böylece nemli tözü meydana getirdiler. Ancak bu töz akıcı olduğundan, kendisini alabilecek ve örtebilecek içi boş, oyuk yerlere itildi, ya da[2] su, birikerek altındaki yerleri oydu.

V. Sayısız Dünyalar

23 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 202, 16 vd.'ına = 67 A 21:

Leukippos ile Demokritos, sayısız dünyaların sonsuz boşlukta sayısız atomlardan oluştuklarını iddia ediyorlar.

VI. Oluşun ve Bozuluşun, Evrendeki Tüm Olup Bitenlerin "Zorunluğu"

24 Leukippos fr. 2 <= Aetius I 25, 4>:

Leukippos her şeyin, yazgıyla özdeş bir zorunluk nedeniyle olup bittiğini söylüyor. "Nous Üstüne" adlı eserinde şöyle diyor: **"Hiçbir şey kendiliğinden gerçekleşmez, tersine her şey <anlaşılır> bir nedenden dolayı ve zorunluğun baskısı altında olup biter."**

1 Yeryüzünün.

2 "ya da" diye başlayan bu cümle, doğayı açıklamak için birçok olanak sunma alışkanlığında olan Epikuros'tan kaynaklanıyor.

B. İnsan

I. Atom Öğretisinden Çıkan Bilgi-kuramsal Sonuçlar

25 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 36, 1 vd.'ına = 67 A 14:

En küçük ilk cisimleri atom diye tanımlayan Leukippos ile Demokritos'un savına göre, bir madde atomlarındaki biçim, konum ve düzen farkından dolayı, yani sivri, çok ince parçalı ve eşit katmanlı atomlara sahip olmasından dolayı sıcak ve ateşli olurmuş, buna karşılık soğuk ve sulu olanlarda durum tam tersineymiş, ve biri aydınlık ve parlak, diğeri mat ve karanlıkmış.

26 Aetius IV 9, 8 = 67 A 32:

Kimi filozoflar şeylerdeki duyusal özelliklerin doğal[1] olduğuna inanıyorlar; Leukippos, Demokritos ve Diogenes'e[2] göreyse bu özellikler sadece alışılagelmiş hükümlere, yani <öznel> izlenimlerimize ve <buna uygun> hükümlere dayanıyormuş. Oysa ilk öğeler, yani atomlar ve boşluk dışında hiçbir şey <kendinde> gerçek olmayıp kavranamazmış. Yalnız bu ikisi doğalmış[3], bunlardan <atomlardan ve boşluktan> meydana gelen, <atomlarının> konumu, düzeni ve biçimiyle birbirinden ayrılan şeyler[4] ise sadece rastlantısalmış.[5]

27 Epiphanias, Tanrıtanımazlığa Karşı III 2, 9 = 67 A 33:

Diğer Elealılara göre Miletoslu Leukippos da bir kavgacıdır*. O da, evrenin sonsuz olanda <boşlukta> bulundu-

1 Nesnel gerçeklik.
2 Leukippos tarafından da etkilenmiş olan Apollonialı Diogenes.
3 Nesnel olarak gerçek.
4 Bunların duyusal olarak algılanabilen özellikleri.
5 Kastedilen: şeylerin değişik duyusal özellikleri sadece atomlarının değişik biçim, konum ve düzenine dayanmaktaymış, yani nesnel olarak gerçek değil, öznel niteliksiymiş.

* Eristik: Didişim; mantık oyunlarıyla sürdürülen çekişmeli tartışma (çn.)

ğunu, ama her şeyin gerçeklikte değil, <sadece> duyusal izlenimler ve <öznel> hükümler nedeniyle olup bittiğini ve böylece sudaki kürek[1] gibi göründüğünü söylüyor.

II. Ruh ve Yaşam Süreci

28 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 404 a 1 vd. = 67 A 28:

Demokritos ruhun bir tür ateş ve sıcaklık olduğunu öne sürüyor. Sayısız "biçimler" ya da atomlar arasından (küre biçimli olanlara ateş ve ruh diyor, tıpkı pencereden giren ışıklarda görünür hale gelen "kınntılar"[2] gibi, zira) o bunların her şeyi kapsayan karışımına doğanın ilk oluşturucu öğeleri adını veriyor —Leukippos da benzer şekilde düşünüyor—; bunlardan küre biçimli olanları ruhu meydana getiriyormuş, çünkü biçimleri sadece böyle olan atomlar her şeye en iyi şekilde nüfuz edebilmekte ve diğerlerini harekete geçirebilmekteymiş, aynı zamanda onlar[3] da hareket halindeymiş. Onlar canlı varlıklan harekete geçirenin ruh olduğuna inanıyorlardı. Bu yüzden solunum da yaşam için belirleyici bir önem taşıyormuş. Zira atmosfer bedenleri sıkıştırıyor ve atomlar arasından canlı varlıkların hareket etmesini sağlayanları dışarı itiyormuş, çünkü onlar <sözü geçen atomlar> da ebedi bir hareket halindeymişler, nefes alındığında dıştan içeri giren aynı biçime[4] sahip diğer atomlar onlara yardımcı oluyorlarmış. Zira bunlar, canlı varlıklarda <hâlâ> mevcut olanların kaçmasını da, <onları> sıkıştırıp ezen <atmosferi> birlikte geri iterek engelliyorlar-

1 Yarısı suyun içinde, yarısı dışarda olan bir kürek gibi; bu şekilde meydana gelen çizgi aslında tamamen düz, kırılmamışken gözümüze kırık gibi görünür.
2 Güneş tozları.
3 Küre biçimli olanlar, yani ateş atomları.
4 Küre biçimli ateş atomları.

mış. <İnsanlarla hayvanlar> bunu yapabildikleri sürece[1] yaşıyorlarmış.

29 Aetius IV 3, ¯ <54 A 28'de>:

Leukippos'a göre ruh ateşten meydana gelmektedir.

30 Aetius V 25, 3 = 67 A 34 <Uyku ile Ölümün Ruhla mı yoksa Bedenle mi İlgili Olduğu Sorusunun Cevabında>:

Leukippos'a göre, <uyku> sadece bedendeki <süreçler nedeniyle> değil[2], ruhsal ateşin <ateş atomlarının> nüfuz etmesinden daha fazla miktarda ince, küçük atomların ayrılmasıyla da gerçekleşiyormuş. Ancak ayrılma daha fazla miktarda olursa ölüme yol açıyormuş. Zira <uyku ve ölüm> bedenin değil, ruhun yazgısıymış.

III. Algı ve Düşünme

31 Aetius IV 8, 5 = 67 A 30:

Leukippos ile Demokritos, duyusal algı ile düşünmeyi bedende meydana gelen değişmeler olarak açıklıyorlar.

32 Aynı Yerde 8, 10:

Leukippos, Demokritos ve Epikuros'un savına göre, duyusal algı ile düşünme, dıştan küçük "imgeler"in <bize> yaklaşmasıyla gerçekleşiyormuş. Zira imge isabet etmeyen bir kimse için ne biri ne de diğeri söz konusu olurmuş.

1 Yani nefes alıp verebildikleri sürece.
2 Metin bu noktada kısmen tahrip olmuştur.

1. Görme Sürecinin Açıklanışı

33 Aetius IV 13, 1 = 67 A 29:

Leukippos, Demokritos ve Epikuros'un kanısınca görme süreci imgelerin nüfuz etmesinden dolayı meydana geliyormuş.

34 Bkz. Aphrodisiaslı Alexander, Duyusal Algı Üstüne 24, 14 <67 A 29'da>:

Demokritos, görmek diyor, görülen nesnelere ilişkin yansıların alınması, kabul edilmesi anlamına gelir. Ancak yansı, gözbebekte yansıyan imgedir, tıpkı yansıyı içlerinde muhafaza edebilecek durumda olan diğer saydam tözlerde olduğu gibi. Ne ki, Demokritos, ondan önce Leukippos, daha sonra Epikuros ve çömezleri, <nesnelerden> çıkarak yayılan ve çıktıkları nesnelere benzeyen (ama bunlar görülebilen nesnelerdir) belirli imgelerin gören kişinin gözlerine isabet ettiği <gören kişinin gözlerine nüfuz ettiği>, böylece görme sürecinin meydana geldiği kanısındaydılar.

35 Aynı Yerde S. 56, 12:

Onlar, görme sürecinin nedeni, görülen nesneden devamlı çıkarak yayılan, bu nesneye benzeyen ve göze nüfuz eden belirli imgelerdir, diyorlar. Bu şekilde inceleme yapanlar Leukippos ile Demokritos'tur, ayrıca küçüklükleri yüzünden görülemeyen atomların yan yana toplanmasından çıkarak ara renklerin[1] duyusal izlenimini de açıklamışlardır.

36 Aetius IV 14, 2 = 67 A 31:

Leukippos, Demokritos ve Epikuros'un iddiasına göre yansılar, bizden çıkarak hareket eden, ama aynanın yüzeyinde bir araya toplanarak tekrar çıkış noktalarına <bedenimize>[2]

1 Dört ana renk arasında yer alan renkler.
2 Gözümüze.

dönen imgelerin karşılaştığı dirençten dolayı meydana geliyorlarmış.

ONUNCU BÖLÜM

Seçmeciler ve Öykünenler (Eklektikler ve Epigonlar)

Metafiziğin temel sorununu (varlık ve oluş) çözmek için girişilen üç büyük denemeden sonra aslında Sokrates öncesi doğa filozoflarının yaratıcı güçleri tükenmişti; gerçekten de artık karşımıza sadece seçmecilerle öykünenler çıkmaktadır. Eserleri 5. Yüzyılın son otuz yılı içinde yazılmış ve daha o günlerde Attika komedyalarında (örneğin Aristophanes'in "Bulutlar"ında) bile alaya alınmış olan Apolloniali Diogenes'in felsefesi işte bu seçmeciliğin göze çarpan örneklerinden biridir. Diogenes'in felsefesi, Miletosluların materyalist tekçiliğini Anaxagoras'ın erekbilimsel görüş açısıyla birleştirme denemesidir ya da, Zeller'in daha doğru ifade ettiği gibi, (evrensel ilke olarak havayı kabul eden) Anaximenes'in görüşünü, (başına buyruk nous öğretisiyle) Anaxagoras'ın getirdiği yenilik karşısında kısmen kurtarma kısmen de onun vasıtasıyla tamamlama denemesidir. Burada ilginç olan, İonyalıların tekçi görüş açısını korumak ve dikkate değer bir şekilde gerekçelendirmek için Diogenes'in harcadığı büyük çabadır. Kuşkusuz, ilkesini iki yönden, maddi ve manevi yönden, geliştirmek için ne denli büyük bir çaba göstermişse, çelişkiler, hatta girişiminin olanaksızlığı da o denli açık seçik meydana çıkmıştır. Öte yandan, Sokrates öncesi felsefi gelişmede Parmenides'in ontolojisinden dolayı meydana gelen belirleyici değişmeyi

göz önüne almadan tanrı ile evreni pervasızca açıklamaya kalkışması Diogenes'in görüş açısını büyük ölçüde nitelemektedir. Bu gerçek bile felsefesinin düzeyi hakkında kesin bir karar vermeye yetmektedir. Ama Diogenes yine de bu seçmeciliğin, artık gerçekten yeni ve büyük felsefi düşünceler üretecek durumda olmayan, oldukça önemli temsilcilerinden biridir.

Öte yandan genç Herakleitosçuların felsefesi bize burada gerçekten tipik bir öykünmeciliğin söz konusu olduğunu kanıtlayacak durumdadır. Hocalarının, her şey akar, diyen öğretisini o denli aşırıya vardırmışlardır ki, insanın şeylerden (çünkü her şey sürekli bir değişme halindedir) gerçeği idrak edemeyeceği ya da genel olarak belirli bir şey bilemeyeceği sonucunu çıkarmışlardır. Bu nedenle aralarından birkaçı bir sav öne sürme cesaretini bile göstermemiştir. Bundan da öteye: Herakleitos tek ve aynı şeye karşıt özellikler isnat etmişti, ama tek ve aynı şeye aynı anda karşıt özelliklerin sadece farklı ilişkiler içinde ait olabileceğini gözden kaçırmıştı. Ancak öğrencileri bu noktada hocalarının düştüğü mantık hatasını ortaya çıkarmayıp daha çok her şeyden her şeyin ifade edileceği, yani yalan da söylenemeyeceği sonucuna varmışlar, böylece Protagoras'ın ve diğer Sofistlerin düşüncelerine yaklaşmışlardır. Kratylos'ta göreceğiniz gibi bu Herakleitosçuların vardıkları ana sonuç, verimsizliğe ve yok olmaya mahkum mutlak bir kuşkuculuktur, aralarından bazıları ise, aynı aymazlık içinde, (güneşin denizden yükselen buğulardan her gün yeniden alev aldığını söyleyen) hocalarının bu çocuksu astrofiziğini, yani fiziğinin en zayıf yanını benimseyerek korumuşlardır.

Göz önüne alınması gereken sadece dil felsefesine gösterdikleri eğilimdir, ama Platon'un "Kratylos" diyaloğunu okuyan herkesin bildiği gibi, sözcükler şeylerin gerçek özünü ifade eder, diyen savlarını savunurlarken gülünç birer etimolog du-

rumuna düşmüşlerdir. Diels'in eserinde haklarında başka doksografların da yer alması yüzünden, bu "seçmeciler" ile "öykünenler"den burada sadece tipik birkaç örnek verilecektir.

APOLLONIALI DIOGENES

1 fr. 1 = Diogenes Laertius X 57:

Eserinin başlangıcında şu ifade yer alıyor: **"Araştırmaya başlarken kanımca itiraz götürmeyen bir olgu çıkış noktası[1] alınmalıdır; ama ifade tarzı yalın ve ciddi olmalıdır."**

2 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 25, 1 D.'sine <Theophrast'tan> = 4 A 5:

Bu sorunlara[2] eğilmiş filozofların en gençlerinden biri olan Apolloniali Diogenes, kısmen Anaxagoras'ın kısmen de Leukippos'un öğretisine dayanarak eserlerini genellikle seçmeci tarzda kaleme almıştır. O da, sınırsız ve ebedi dediği havayı evrenin temel maddesi saymıştır. Yoğunlaştığı ya da seyrekleştiği ve durumunu değiştirdiği zaman diğer şeyler bundan meydana gelirmiş. (Bunu Diogenesli Theophrast belirtiyor. Diogenes'in günüme ulaşmış ve adı "Doğa Üstüne"[3] olan eserinde hava, diğer bütün şeylerin yaratıcısı diye tanımlanıyor.)

3 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I G. 322 b 12 vd. = 64 A 7:

Ve gerçekten de, şeylerin oluşu tek bir ilkeden çıkarak düzenlenmelidir, Diogenes şöyle demekte haklıdır: "Bütün şeyler eğer tek bir ilkeden meydana gelmeseydiler birbirlerini etkilemeleri mümkün olmazdı, örneğin sıcak bir nesnenin so-

1 Tartışmaya temel.
2 Doğa felsefesi sorunlarına.
3 Bu başlık ilk defa İskender döneminde konmuştur.

ğuması ve tekrar ısınması gibi. Zira birbirine dönüşen ısı ve soğukluk değildir, tersine temelde yatan madde değişmektedir."[1]

4 fr. 2:

Baştan her şeyi söylemek gerekirse, kanımca bütün şeyler aynı ilk maddenin değişmesiyle meydana gelirler ve aslında tek ve aynı şeydirler. Bunun böyle olduğu bellidir. Çünkü şu anda evrende bulunan şeylerden biri, toprak, su, hava, ateş ve ayrıca bu evrende görülen şeylerden biri diğerlerinden özce farklı olsaydı, yani doğası başka olsaydı, tek ve aynı şey olarak defalarca dönüşüp değişmeseydi, o zaman şeyler hiçbir şekilde birbirlerine karışamaz, ne biri diğerine yarar sağlayabilir ne de zarar verebilirdi; eğer <dediğim gibi> şeyler tek ve aynı olacak şekilde bir araya gelmeseydiler topraktan ne bir bitki filizlenirdi ne de bir hayvan ya da herhangi bir şey meydana gelirdi. Bütün bu şeyler tek ve aynı temel maddenin <sadece> değişmesinden meydana gelirler ve bazen böyle bazen de başka bir biçim alırlar, <sonuçta> aynı temel maddeye geri dönerler.

5 Philodem, Dinibütünlük Üstüne C. 6b = 64 A 8:

Diogenes, tanrılardan mitsel bir şekilde değil de, gerçeğe uygun olarak söz ettiği için Homeros'u övüyor. Zira o Zeus'un hava olduğunu, her şeyi bildiğini söylüyormuş.

6 fr. 8:

Ancak <ilk özün> büyük, güçlü, sonsuz ve ebedi olduğundan, çok şey bildiğinden kimsenin kuşkusu olmasın.

1 Yani, maddi dayanak değişik (ya da karşıt) durumlara geçmektedir.

7 Philemon fr. 91 = 64 C 4:

İster tanrı ister insan olsun, ben kimseye gizli kalmam, ne tek bir edimde ne de bu edimi yerine getirmek isteyen ya da çoktan yerine getirmiş bir kimsede bile; ben havayım, adıma Zeus demek de mümkün. Ben <yalnız> tanrının muktedir olduğu gibi her yerdeyim: Burada Atina'da, orada Patras'ta, Sicilya'da, bütün kentlerde, evlerde, hatta hepinizin içinde! Havanın bulunmadığı yer yoktur. Ama her yerde olan biri gereken her şeyi bilir, dedik ya o her yerdedir.

8 fr. 3:

Zira <ilk maddenin> her şeye, kışa ve yaza, güne ve geceye, yağmura ve rüzgara, güzel havaya nous'un etkisi olmadan belirli bir oran dahilinde dağılmış olması mümkün değildir. Üzerinde <biraz> düşünülecek olursa, öteki şeylerin de akla gelen en güzel tarzda düzenlendikleri görülecektir.

9 fr. 5:

Ve kanımca, muhakeme gücüne sahip olan <madde> insanların hava adını verdikleri şeydir. Her şey bunun tarafından sevk ve idare edilir ve o her şeye hükmeder. İşte, bana öyle geliyor ki, bu tanrıdır; o her yerdedir, her şeyi düzenler ve her şeyin içindedir. Onda payı bulunmayan hiçbir şey yoktur, ama hiçbir şey diğeri gibi aynı tarzda pay almaz ondan, tersine bu, havanın kendisi ve muhakeme gücü gibi çok çeşitlidir. Çünkü o çok değişik biçimlere sahiptir, bazen daha sıcak, daha soğuk, bazen daha kuru, daha nemli, daha sakin, kimi zaman da çok hareketli olur. Ve onda daha pek çok değişiklik meydana gelir, tıpkı sayısız tat ve renk farkları gibi. Canlılarda ruh tek ve aynı şeydir, yani havadır. Bu hava gerçi dışımızda bulunandan daha sıcaktır, ama gü-

neşe yakın olanlardan çok daha soğuktur. Bu sıcaklık canlıların hiçbirinde aynı olmayıp (ki insanlarda bile söz konusu değildir), farklıdır; ancak bu fark büyük değildir, bir benzerlikten söz edecek kadar yakındır birbirine. Kuşkusuz değişen bir şey, tamamen aynı olmadan önce, diğerine tam olarak benzemez. Değişme çok biçimli olduğu için hayvanlar da biçim ve çeşit bakımından farklılık gösterirler; değişmenin çeşitliliğinden dolayı ne biçim ne yaşam tarzı ne de muhakeme gücü yönünden birbirlerine benzerler. Ama her varlık yine de tek ve aynı <ilk madde> nedeniyle yaşar, görür ve işitir, değişik olan muhakeme güçlerini ise tek ve aynı <ilk varlık>tan alır.

10 fr. 4:

Buna şu güçlü kanıtlar da ekleniyor. Zira insanlar ve diğer canlılar havayı içlerine çekerek yaşarlar. Ve bu yazıda açık seçik kanıtlanacağı gibi, hava onların yaşam ilkesi, muhakeme gücüdür, onsuz kalırlarsa ölürler ve muhakeme güçleri sona erer.

11 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 39 = 64 A 19:

Diogenes, yaşam ve muhakeme gücü gibi, duyu yetisini de havaya... hem de koku alma yetisini beyni çevreleyen havaya dayandırıyor. Zira bu, bir araya sıkışmış ve kokuya[1] simetrik bir durumdaymış. Çünkü beynin kendisi ve damarcıkları gevşekmiş.

12 Aynı Yerde 42 = 64 A 19:

<Kendisi> tanrının küçük bir parçası olan içimizdeki havanın algı yetisine sahip olduğunu şu gerçek kanıtlıyormuş: Dü-

1 Yani, nesneden yayılan kokuya.

şüncemizi başka bir yöne çevirdiğimiz zaman, genellikle ne görür ne de işitiriz.

13 Aynı Yerde 44:

Biz, katışıksız ve kuru hava vasıtasıyla düşünüyormuşuz. Zira nem düşünmeyi engelliyormuş. Bu yüzden uyurken, sarhoşken ve midemiz doluyken düşünme yetimiz azalırmış. Ama nemin bizi düşünme yetisinden yoksun bıraktığını, diğer canlıların bizden daha zayıf bir düşünme yetisine sahip olmaları olgusu kanıtlıyormuş. Çünkü onlar topraktan yükselen havayı soluyor ve nemli yiyeceklerle besleniyorlarmış.

14 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 405 a 21 vd. = 51 A 20:

Kimi düşünürler gibi Diogenes de ruhun hava olduğunu söylüyor. Ona göre hava tüm maddelerin en incesidir ve ilk maddedir. Bu yüzden ruh idrak ve hareket etme yetisine sahipmiş. O[1] ilk olduğu ve diğer tüm şeyler ondan <meydana geldiği> takdirde idrak edebilirmiş, en ince madde olduğu takdirde ise hareket edebilirmiş.

15 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 153, 13 vd. D'sine = 51 B 6'ya ek Madde:

Ve sonra o, canlılardaki tohumların da havaya benzer olduğunu, hava damarlar vasıtasıyla kanla birlikte tüm bedene yayıldığı zaman düşüncelerin meydana geldiğini kanıtlıyor...

KRATYLOS

1 Platon, Kratylos 429 D = 52 A 1:

Sokrates: Öyleyse, doğru olmayanı söylemek asla mümkün değildir mi demek istiyorsun? Kratylos: Bir kimse söylediğini söylerken nasıl olur da doğruyu söylemez? Yoksa

1 Ruh = hava.

doğru olmayanı söylemek, doğruyu söylememek değil midir? — Sokrates: Sözlerin bana ve yaşıma göre pek yüce azizim. Ama bana şunu söyle bakayım: Doğru olmayanı söylemek, ama yine de bir şeyler ifade etmek mümkün değil midir? —Kratylos: Bana mümkün değil gibi geliyor, aynı şekilde bir ifadede bulunmak da. —Sokrates: Bir şeyler söylemek ya da birine bir şey söylemek de mi? Örneğin yabancı bir ülkede karşına biri çıkıp elini tutsa ve "selamlarım seni ey yabancı, Smikrion'un oğlu Atinalı Hermogenes!" dese, bu durumda o bu sözleri, gerçi sana değil, ama burada bulunan Hermagenes'e, konuşmuş ya da söylemiş ya da kullanmış ya da böylece <bir kimseye> hitap etmemiş midir? Yoksa hiç kimseye mi? —Kratylos: Sokrates, bence bu adam bu sözleri başka bir anlamda söylemiştir.

2 Aristoteles, Retorik III 16. 1417 b 1 vd. = 52 A 2:

Aischines[1] Kratylos'un düşüncesini ıslık sesi çıkararak ve elini kolunu sallayarak açıkladığını anlatıyor. Zira bu şekilde onların bildikleri bilmedikleri şeylerin simgesi haline gelerek sorunu inanılır kılıyor.

3 Aristoteles, Metafizik I 6. 987 a 29 vd. = 52 A 3:

Gençliğinde önce Kratylos'la ve Herakleitos'un, —göze görünen her şey sürekli değişim halindedir, <bu yüzden> haklannda bilgi edinmek mümkün değildir— diyen öğretileriyle tanışan Platon bu görüşü sonradan da terketmemiştir.

4 Aristoteles, Aynı Yerde III 5. 1010 a 7 vd. = 52 A 4:

Ayrıca bu tüm göze görünür doğanın hareket halinde olduğunu, hareket halinde olan bir şey hakkında gerçeğe uygun şeyler söylenemeyeceğini gördükleri için, her bakımdan ve her şekilde değişim halinde olan şeylerden çıkarak insanın gerçeği idrak

1 Sokratesçi.

edemeyeceği <sonucuna vardılar>. İşte bu görüşten, Herakleitos'un yandaşları olduklarını iddia edenlerce savunulan öğretinin aşırı biçimi meydana çıkmıştır: örneğin bunlar arasından Kratylos'a göre, bir şey ifade etmek asla mümkün değilmiş, ve o sadece parmağını sallayarak[1], aynı ırmağa iki kez girmenin mümkün olmadığını iddia ettiği için Herakleitos'u suçlamıştır. Kendi[2] düşüncesine göre, bu bir kez bile mümkün değilmiş.

5 Platon, Kratylos 383 a = 52 A 5:

Kratylos burada, her şey doğal şekilde doğru tanımlanmıştır, diye iddia ediyor, ve bunun, birtakım kimselerin aralarında vardıkları anlaşmaya dayanarak ve seslerinin küçük bir kısmıyla belirterek kullandıkları bir tanımlama olmadığını söylüyor; tersine <şeylerin> doğru tanımı doğalmış ve gerek tüm Hellenler gerekse Barbarlar için tek ve aynıymış.[3]

1 Onayının ya da reddedişinin işareti olarak.

2 Kratylos.

3 Grekler arasında dil-felsefesine ilişkin ilk kuramlar önce bu Herakleitoscular döneminde (M.Ö. 5. Yüzyılın son otuz yılı) görülmeye başlamıştır. Bazıları, dilin ve böylelikle şeylerin tanımı ilkçağ insanları arasındaki anlaşmaya dayanır diye iddia ederken, bazıları da bu tanımların, yani tekil sözcüklerin "doğal" olduklarını ve şeylerin gerçek özünü ifade ettiklerini ileri sürmüştür.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Grek Aydınlanma Çağı

Sofistler

Antikçağ felsefesinin modern tarihçileri haklı olarak M.Ö. 5. Yüzyılda bir Grek aydınlanma çağından söz ederler. Bizler bu "aydınlanma"dan, bir çağın önde gelen bilgelerinin insan düşüncesini atalardan miras kalan görüşlerin ve göreneklerin egemenliğinden kurtarmak ve "gelenek" karşısında, özellikle de dinsel alanda bağımsız kılmak için gösterdikleri bilinçli çabaları anlıyoruz Aklın, özgün düşüncenin mitsel tasarım tarzından bu bağımsızlığı, doğa olayları karşısında daha 6. Yüzyıl İonya düşünürlerince benimsenen saf akla dayalı bu eleştirel düşünce 5. Yüzyılda özellikle insan dünyasına yönelmiştir. 5. Yüzyılın ikinci yarısında da Grek dünyasının en ileri bölgelerinde (İonya, Atina ve Grek egemenliğindeki Batıda) ulusun yaşamına giderek hakim olan, felsefenin gelişmesi için de belirleyici bir önem taşıyacak bir güç durumuna gelmiştir. İlk Grek tarih yazımında ve yer yer Hippokrates'in eserlerinde önemli belgeler halinde görülen bu düşünsel hareket ancak 5. Yüzyılın ikinci yarısında "Sofizm" denen akım vasıtasıyla her şeye egemen bir güç durumuna gelecektir. Antik felsefenin modern tarihçileri, antik felsefenin ikinci evresine haklı olarak Sofizmle başlarlar, çünkü bu o güne kadarki gelişmenin basit bir devamı değildir, deyim yerindeyse tamamen yeni bir baş-

langıçtır. Eduard Meyer'in (IV 249) özgün tarihsel bir sağgörüyle dediği gibi: "Bu sorunlar felsefi temele dayalı organik bir ilerleme nedeniyle meydana çıkmamıştır, tersine bu ilerleme, ulusun manevi gelişmesi tarafından eski yönünü terketmeye ve araştırılmalarına bağlı olduğu halde uzmanlarca bugüne kadar üzerinde tartışılmayan sorunlara yönelmeye zorlanmıştır." Son günlerde Werner Jaeger'in de (Paideia 378) isabetle belirttiği gibi: "Sofizm bilimsel bir hareket değil, yönü değişen yaşamsal çıkarlar nedeniyle, özellikle de ekonomi ile devletin yapısında meydana gelen değişikliklerden doğan pedagojik ve sosyal sorunlar nedeniyle bilimin istila edilmesidir." Demek ki bu akım, ileride İonya biliminin etiksel-sosyal ve özellikle etiksel-siyasal yönden gelişmesini önemli ölçüde etkileyeceği halde, başlangıçta adeta "bilimi yerinden eder" gibi bir izlenim bırakmıştır. Sofizmin doğuş nedenleri arasında Atina demokrasisinin tamamen yeni türden bir eğitime, bir pedagojiye duyduğu pratik gereksinimin gerçek belirleyici neden olması bu durumla uyum sağlamaktadır, çünkü soylular döneminin bu konudaki eski gereksinimleri, Pers savaşlarının sona ermesinden bu yana değişen yaşamsal taleplerin karşılanmasına artık yetmiyordu. Bu yüzden, eskiye bağlı kalanların tüm direnişlerine karşın, tamamen yeni bir eğitim ideali doğmuş ve bu gereksinimi karşılayan, bu ideali öğretileriyle —daha doğrusu "Paideia"lanyla, yani kurama dayalı öğretileriyle, manevi eğitimle— aklı temel alarak gerçekleştirmek isteyen insanlar sahneye çıkmakta gecikmemiştir. "Areté"yi (seçkin yurttaşları —çn.) yeni, yani etiksel-siyasal anlamda bilinçli olarak yetiştirme sorumluluğunu üstlenen bu insanlar kendilerine "sofistler", yani "bilgelik öğretmenleri" adını vermişler, uzak yakın her yerden gelerek Attika'nın başkenti Atina'da toplanmışlar, böylece kenti, Perikles Atina'sının soylu gençleri tarafından heyecanla karşılanan geniş manevi bir hareketin de odak noktası durumuna getirmişlerdir.

Aristoteles'in "fizikçiler" diye tanımladığı, zamansal olarak kendilerinden önceki Grek doğa filozofları ile bu sofistler arasında köklü farklar vardır: Doğa filozoflan düşüncelerini tamamen ya da neredeyse sırf doğa (physis), yani makro-kozmos üzerinde toplar ve toplumsal yaşamın sorunlarına sırt çevirirken, sofistlerin spekülasyonlarının merkezinde idrak eden ve davranan varlık olarak insan yer alıyordu. Sofizmden önceki büyük Grek düşünürlerinin ilk ve son hedefleri saf "hakikati" idrak etmek, yani gökyüzünde, doğada olup bitenlerin gerçek nedensel bağlamlarını araştırmakken, sofistlerin spekülasyonlarının nesnesini, birey olarak —ve dahası— toplum üyesi, yani toplumsal varlık olarak insan ve de onun biricik, bilinçli hedefi "Paideia", yani özgün anlamda, "eğitim" oluşturmaktadır; bu ise açıkça hedef olarak belirlenen ve ulaşmaya çalışılan insanın manevi yönden biçimlendirilmesidir, ki sofistler bunun mümkün olduğuna kesinkes inanmaktaydılar. Bu yüzden sofistler hem pedagojinin kurucusu —ki bu, onlann tarihsel etkileri önceden kestirilemeyen en büyük hizmetlerinden biridir— hem de bilinçli manevi eğitim olarak paideia kavramının yaratıcısıdırlar; onlar bu kavrama, ustalıkla yerine getirdikleri pratiklerinde insanın manevi dünyasının iki yönüne (hem "konuya ilişkin" organ hem de "bilimsel ilke" olarak) uygun sırf biçimsel ve ansiklopedik bir manevi eğitim sistemi yaratarak —bir yandan dilbilgisi, retorik ve diyalektik, öte yandan aritmetik, geometri, astronomi ve müzik— gerçek bir içerik kazandırmışlardır. Bunun yanı sıra en ünlü sofistlerden Protagoras, amacı insanın ruhuyla bir bütün olarak gözlemlenmesi, özellikle de üyesi bulunduğu toplumdaki konumu tarafından belirlenen bir üçüncü eğitim sistemi daha kurmuştur; bu amaç, siyasal areté'yi, insanın varoluşuna her şeyi egemenliğine alan ve koşullayan temel olarak devleti yön seçer şekilde eğitmektir; Werner Jaeger eseri "Paideia"da yeni bir yaklaşımla sofizmin bu yönünü etkileyici şekilde gözler önü-

ne sermektedir. Platon'un aynı adlı diyaloğunda görüldüğü üzere Protagoras çömezlerini öncelikle dürüst, adil birer yurttaş olarak yetiştirmek ister. Jaeger sofistlerin, eğitim sorununa getirdikleri çözümden çıkarak "kültür" kavramına ve kültür idealine nasıl vardıklarını eserinde yine çok açık bir şekilde betimlemektedir.

Pedagojinin kurucusu ve eğitim düşüncesinin, yeni bir eğitim idealinin yaratıcısı olarak sofistlerin çığır açan önemi, tamamen değişen yaşamsal görüşlerin kurucusu olarak felsefe tarihi için taşıdıkları önemden ayrılmaz. Sorunlar arasından en önemli sorun olarak insanı ayrıntılı şekilde ele alması Protagoras'ı bilgi sorununun yaratıcısı durumuna getirmiştir; Protagoras'ın öznelciliği ve göreciliği, bunlara bağlı ilkesel kuşkuculuğu ardından gelen büyük Grek düşünürlerini derinden etkilemiştir. Sofistlerce ele alınan bu temel sorun, devlet ve toplumdaki din ve ahlak, hukuk ve töre gibi tüm insani kurumlara eleştirel bir gözle bakılmasına, buna bağlı olarak her şeyi kapsayan bir "görecilik"in ve "tarihselcilik"in doğuşuna yol açacak olan, kültürün başlangıcı hakkında spekülasyonlarda bulunmalarına da neden olmuştur. Bu görecilik genç sofistler kuşağında özellikle etik ve din alanlarına geçmiş, böylece geçerli inanç ve davranış kuralları temelden sarsılmıştır. Bu durumda din ve ahlak, zayıfı güçlüden korumak için ilkçağ insanının "icatlarından" biri olarak görülmekte, güçlünün "doğal hakkı" da giderek artan radikal bir bireycilikten dolayı gerçek "efendi ahlakı" diye ilan edilmektedir. Öte yandan genç sofistler arasında, o güne kadar geçerli olan Grek dünya ve yaşam görüşünü temelden yıkan, örneğin "Helenler ve barbarlar", "özgürler ve köleler" sorunu, toplumun sosyal yapısına ilişkin sorunlar, (ve buna bağlı) ilk gerçek sosyalizm sorunu, ayrıca insan olarak kadının toplumsal konumuna ilişkin sorunlar karşısında sosyal-devrimci türden bir dizi düşünce doğup gelişmiştir; bütün bunlar ilk kez birer "sorun" olarak görülmüş

ve öne sürülmüştür. İşte "yeni, çok yönlü sorunlarla yoğrulan" sofistlerin özellikle büyük tarihsel önemi ve yol açtıkları çeşitli sonuçlar da buradan ileri gelmektedir; bu yüzden onları, Grek düşün dünyasının kendilerinden sonra gelmiş ve kendileri nedeniyle yükselmiş klasik dönemini manevi yönden harekete geçiren en önemli güç diye görmek gerekir.

ANTİKÇAĞ'DA SOFİST KAVRAMI

1 Aristides, Söylev 46 (II S. 407 Dindorf) = 73 b 1:

Bana kalırsa bunlar, Greklerin kullandığı anlamda "felsefe" sözcüğünü bile tanımıyorlar ve bu konuda bir şey bilmiyorlar. Herodotos, Solon'u ve de Pythagoras'ı "sofist" diye tanımlamıyor mu? Androtion[1] da "yediler"e, yani yedi bilgeye ve herkesin tanıdığı Sokrates'e sofist demiyor muydu? Isokrates kendine filozof sıfatını yakıştırırken, "tartışma" düşkünü kişileri ve kendilerine diyalektikçi diyenleri, siyasal sorunlara eğilen retorikçileri ve filozofları sofist diye tanımlamıyor mu? Aynı şekilde bu sözcüğü öğrencilerinden bazıları da kullanıyor. Lysias da Platon'a ve Aischines'e sofist demiyor mu? Evet, denebilir, ama düşmanlık niyetiyle! Ancak bunlar bu sözcüğü diğerlerine karşı düşmanlık güderek kullanmadılar, ama onlan yine de bu sözcükle tanımladılar! Ayrıca Platon'u bile düşmanlık niyetiyle sofist diye tanımlamak mümkün olduysa, bunlann <kendilerini> nasıl tanımlamalı? Sanırım "sofist" alışılagelmiş genel bir ifadeydi ve "felsefe" de güzel sevgisi ve de kuramsal tartışmalara ilgi anlamına geliyordu. Bu sözcük günümüzdeki gibi aynı anlamda kullanılmıyor, daha çok eğitimi kastediyordu ve sofistlere hep küçük düşürücü geliyordu, bence tanımlamaya şiddetle karşı[2] çıkan Platon olmuştur. Bunun ne-

1 Isokrates'in öğrencisi, Attika kroniklerinin yazarı, M.Ö. 350.

2 Böyle bir savla ortaya çıkan kişilerin "sofist" diye tanımlanmasına karşı. (Aslında sofist "bilgelik öğretmeni" anlamına gelmektedir.)

deni kitleyi ve özellikle çağdaşlarını hor görmesiydi. Ama o bu sözcüğü övgü anlamında da kullanır. Örneğin bilgelerin bilgesi, hakikatin ta kendisi saydığı tanrıyı "yetkin bir sofist"[1] diye tanımlar.

2 Platon, Sofist 231 D = 73 b 2:

"Sofist" sözcüğü önce zengin gençlerin peşinde koşan ve karşılığında ücret alan kişi için, sonra ruhla ilgili bilgiler ithal eden tüccar için, üçüncü olarak aynı bilgileri isteyene satan çerçi için, dördüncüsü manevi ürünlerini bize satan kimse için kullanılmıştır. Beşinci olarak bu tanımlama, söz savaşı sanatında bir yarışmacı, yani yükselme hırsına "tartışma sanatı"nı yer seçen bir kimse anlamına geliyordu. Altıncı kullanılış şekli çok kuşkuludur; ama bununla, ruhu <gerçek> bilgiye engel teşkil eden kanılardan temizleyen bir kişinin tanımlandığını kabul ederek onu da diğerleri arasına katıyoruz.

3 Xenophon, Sokrates'ten Anılar I 1, 11 = 73 b 2 a:

Bilgelik öğretmenlerinden birçoğunun aksine Sokrates evrenin doğası ya da diğer şeyler üstüne, sofistlerin kozmos dediği yerde durumun nasıl olduğunu ve gökyüzündeki süreçlerin hangi zorunluktan dolayı gerçekleştiğini araştırarak, görüş belirtmedi.

4 Aynı Yerde 6, 13 <73 b 2 a'da>:

Bilimi, isteyene para karşılığında satan kişilere, bir çeşit arabulucu gibi, sofist deniyor.

5 Xenophon, Av Kitabı 13, 8 <73 b 2'de>:

Sofistler aldatmak için konuşuyor; kazanç elde etmek için yazıyor ve kimseye yararları dokunmuyor. Zira onların hiçbiri

1 Kratylos 403 E.

<gerçek> bilge değildi ve değildir, tersine hiç olmazsa dürüst kişilerin küfür saydığı bir sözcük olan "sofist" adını almak onlara yetiyor. Bu yüzden sofistleri övmekten sakınmayı, buna karşılık filozofların düşüncelerine değer vermeyi öğütlerim.

6 Aristoteles, Sofistlerin Çürütülüşü 1. 165 a 21 vd. <= 73 b 3>:
Sofizm gerçek değil, sahte bilimdir ve sofist de gerçek değil, sahte bilim taciridir.

PROTAGORAS

Sofistler arasında düşünür olarak özgünlüğü nedeniyle kuşkusuz en önemli yeri tutan Abderalı Protagoras tahminen M.Ö. 481-411 yıllarında yaşamıştır; Platon'un ifadesine göre o Grek topraklarında "bilgelik öğretmeni"[1] olarak 40 yıldan fazla etkinlikte bulunmuştur. Sicilya ve güney İtalya'da, ama özellikle sık sık ziyaret ettiği, uzun süre kaldığı Atina'da da kendisinden övgüyle söz ettirmiştir. Bu kentte bir yabancı için eşi görülmemiş, şaşkınlık verici bir saygınlık kazanmış, hatta Perikles'le tanışmış, onun nüfuzu sayesinde, yeni kurulan Thurioi (M.Ö. 444-443) kenti için yasa taslağı hazırlamıştır. Sofist olarak gezgin yaşamında nereye gittiyse, bize adeta masal gibi gelen bir rağbet görmüş, buna uygun olarak yüksek ücretler almıştır (ilk kez bir "bilgelik öğretmeni" olduğunu iddia eden ve bu etkinliği için dinleyicilerinden ücret alan Protagoras'tır). Atina'nın seçkin gençleri üzerinde bıraktığı büyüleyici etkiyi Platon ünlü diyaloğu "Protagoras"ta eşi bulunmaz bir canlılıkla betimler. Ancak ömrünün sonuna doğru "Tanrılar Üstüne" adlı eserinin başlangıcındaki tanrıtanımaz ifadeler yüzünden, eski inançlara bağlı Atinalılardan bir kişi Protagoras'ı mahkemeye vermiştir; Protagoras idama mahkum edilmiş,

1 "Sofist" sözcüğünün anlamı.

eserleri devlet eliyle toplatılmış ve pazar meydanında yakılmıştır. Gerçi kendisi karar infaz edilmeden kaçmış, ama gemiyle Sicilya'ya giderken yolda ölmüştür. Sayısı pek çok olan eserlerinin listesinden bize sadece ek bölüm kalmıştır.

A. Retorik

1 Platon, Protagoras 339 A = 74 A 25:

Sanırım bir kimse için eğitiminin ana konusu, şiir yapıtlarını anlamakta yeteneğini göstermek olmalıdır, yani şairin ne dediğini değerlendirerek hakkında karar verebilmelidir: Neyi yerinde neyi yersiz söylediğini, şiiri analiz etmeyi, yapıtla ilgili sorulara cevap vermeyi iyi bilmelidir.[1]

B. Felsefe

I. Diyalektik

2 Aristoteles, Retorik II 24. 1402 a 23 vd. = 74 A 25:

Ve "zayıf tarafı güçlü hale getirmek" işte budur. Bu yüzden insanlar Protagoras'ın söylediklerine[2] haklı olarak içerlemiştir. Zira bu bir yalandır ve doğru değildir, sadece olasılığın görünüşlerinden biridir, buna retorik ve eristik'ten başka hiçbir sanatta rastlanmaz.

3 Bizanslı Stephanos "Abdera" maddesinde <74 A 21'de>:

Eudoxos'un aktardığına göre, Protagoras zayıf tarafı güçlü hale getirmiş ve öğrencilerine aynı <kişiyi> hem yermeyi hem de övmeyi öğretmiş.

1 Platon'un "Protagoras" diyaloğunda dramatik bir şekilde sergilendiği gibi kimi sofistler, diğerleriyle rekabet halinde, Grek şiir sanatının ünlü yapıtlarını hem dilsel hem de estetiksel-edebi yönlerden saldırgan bir eleştiriye tabi tutmuşlardır.

2 Güçlü (iyi) karşısında üstün gelmesi için güçsüze (kötüye) nasıl yardım edileceğini kendisinin öğretebileceği.

4 Diogenes Laertius IX 51 = 74 A 1:

Her konuda birbirine karşıt iki görüş açısının bulunduğunu ilk defa Protagoras öne sürdü. Sorularını da buna dayanarak <dinleyicilerine> yöneltiyordu[1] bu, ilk defa onun bulduğu bir yöntemdir.

5 Clemens, İçeriği çeşitli yazılar VI 65 = 74 A 20:

Protagoras örneğinden sonra Grekler her savın karşısında başka bir savın bulunduğunu iddia ediyorlar.

6 Bkz. Seneca, Mektuplar 88, 43 = 74 A 20:

Protagoras der ki, insan her konuda aynı hakkı tanıyarak iki yönden[2] de tartışabilir, hatta her konuda iki yönden de tartışılıp tartışılamayacağı konusunda bile.

7 Diogenes Laertius IX 52 vd. = 74 A 1:

İlk defa Protagoras 100 Mine[3] tutarında bir ücret talep etmiş ve zamanın bölümlerini ayırt eden[4] de ilk defa o olmuştur. "Tam zamanında"nın anlamı üzerinde düşünmüş ve tartışma müsabakaları düzenlemiştir; tartışanlara sofizmin uygulanışını öğretmiş, adlar üzerinde düşünmeye yönelerek[5] görüşmeler yapmış ve bugün çok yaygın olan "eristikçiler" sınıfını meydana getirmiştir. Bu yüzden Timon[6] onun hakkında "kavga gürültünün ortasında, tartışmasını çok iyi bilen Protagoras" der. Konuşmanın Sokratesçi biçimini[7] ilk defa uygulayan da odur. Ve aksini iddia etmenin mümkün olmadığına[8] dair An-

1 Yanıtlardan kendi sonuçlarını çıkarmak için.
2 Birbirine karşıt anlamda.
3 Bir Attika Mine'si = savaş öncesinin (1914'ten önce) 80 altın Mark'ı.
4 Zaman sözcüklerinin farklı zaman aşamalarını.
5 Bu sözlerin anlamı belirsizdir.
6 M.Ö. 3. Yüzyılda yaşamış ünlü hiciv yazarı ve kuşkucu.
7 Felsefî diyalog.
8 Bir kimsenin savına karşı haklı olarak aksini öne sürmek.

üsthenes'in göstermeye çalıştığı argümanı, "Euthydemos" diyaloğunda Platon'un belirttiği gibi, ilk defa bir konuşma biçiminde ele aldı. Ayrıca ortaya atılan bir konu hakkında irticalen konuşarak hemen cevap vermeyi de ilk defa o bir âdet haline getirdi...

II. Öznelcilik

8 Sextus Empiricus VII 60 = fr. 1 <varsayımla birlikte>:

Kimileri Abderalı Protagoras'ı da, bilginin ölçüsünü yok eden filozoflardan saymıştır; çünkü onun savına göre, her tasarım ve düşünce doğrudur, doğruluk göreli şeylere aittir, zira bir kimsenin tasarladığı ve düşündüğü her şey bu bakımlardan <da> gerçekten doğrudur.

9 Platon, Theaitetos 151 E vd. = fr. 1 <varsayımla birlikte>:

<Sokrates ile Theaitetos konuşur.> Sokrates: Bilginin özü hakkında yararsız düşünceler değil, Protagoras'ın ifade etme alışkanlığında olduğu aynı düşünceleri açıkladın gibime geliyor. Ne ki, o aynı görüşü değişik biçimde belirtmiştir. Zira bir yerde şöyle der: **"İnsan her şeyin, var olan şeylerin varlıklarının, var olmayanların yokluklarının ölçüsüdür."**[1] Bunu okumuşsundur herhalde? — Theaitetos: Evet, hem de birkaç defa. — Sokrates: O bununla şunu kastetmiyor mu: Her tekil şey bana nasıl geliyorsa, o benim için <gerçekten> öyledir ve sana nasıl geliyorsa, senin için de öyledir? Oysa sen de benim gibi bir insansın, değil mi? Esen aynı rüzgarın kimini üşüttüğü, kimini de üşütmediği, kimine hissedilmeyecek kadar hafif, kimine ise sert geldiği zaman zaman görülmüyor mu? — Theaitetos: Kuşkusuz. — Sokrates: Şimdi rüz-

1 Protagoras burada insanı tür olarak değil, birey olarak düşünmektedir.

garın kendinde soğuk olduğunu mu yoksa olmadığını mı iddia edeceğiz, ya da Protagoras'a inanarak, üşüyene göre soğuk, diğerlerine göreyse soğuk olmadığını mı söyleyeceğiz? — Theaitetos: Olabilir. — Sokrates: Her iki tarafa da öyle geliyor zaten, değil mi? — Evet. — Sokrates: Ancak "geliyor" sözcüğü o kişinin duyusal bir izlenim edindiğini belirtmiyor mu? — Hiç kuşkusuz. —— Sokrates: Demek ki sıcaklığı ve buna benzer şeyleri duyumsarken tasarım ile duyusal izlenim tek ve aynı şey oluyor. Çünkü bir kimse bir şeyi nasıl algılıyorsa o şey diğerlerine de öyle gelir

10 Aynı yerde 161 C <74 B 1'de>:

O öteki konuyu, yani bir kimseye nasılsa öyle gelen şeyin bunlara göre de gerçekten <öyle> olduğunu, tamamen hoşnut kalmama yetecek şekilde açıkladı. Yalnız konuşmasının başlangıcı beni hayrete düşürüyor; "Gerçek" adlı eserinin başında her şeyin ölçüsünün, niçin duyularıyla algılayan bir domuz ya da maymun ya da herhangi garip bir yaratık olduğunu söylemedi; bilgeliğinden dolayı kendisine bir tanrı gibi şaşkınlıkla baktığımızı bize hissettirerek konuşmasına gösterişle ve kibirle başlamıştı; oysa feraseti, değil sıradan bir insanla, küçücük bir kurbağayla kıyaslandığında bile pek de üstün değil.[1]

11 Platon, Euthydemos 286 C = 74 A 19:

Sokrates: Birçok kişi tarafından savunulduğunu sık sık duyduğum bu sava[2] her defasında şaşıyorum. Protagoras ve yandaşları, hatta daha eski düşünürler[3] buna büyük önem veriyorlardı; oysa bu ve diğer bütün savlar bana çok garip geliyor, hatta kendi kendilerini çürütüyorlar.

1 Sokrates'in bu kabalığı, Antisthenes'in başını çektiği tahmin edilen, o günlerde yaygın edebi bir saldırıya dayanmaktadır olasılıkla.

2 Bir çelişkinin (ve böylece "yalanların" da) mümkün olmadığı.

3 Olasılıkla Herakleitos'a kadar gitmekte.

12 Aristoteles, Metafizik III 4. 1007 b 18 vd. <74 A 19'da>:

Ayrıca, tek ve aynı konuda, birbiriyle çelişen bütün savlar[1] doğruysa, her şeyin tek ve aynı olduğu açıktır. Protagoras'ın öğretisini[2] savunanlar gibi her konuda bir şeyler öne sürmek ya da yadsımak caizse, o zaman bir savaş gemisi, bir duvar ve bir insan tek ve aynı şeydir. Zira bir kimseye bir insan savaş gemisi gibi gelirse, onun bir savaş gemisi olmadığı bellidir. Bu yüzden, eğer diğer sav[3] doğruysa, sözü geçen insan demek ki[4] <aynı zamanda> bir savaş gemisidir.

13 Platon, Theaitetos 166 D vd. = 74 A 21 a:

<Protagoras'ın savunmasında.> Gerçek söz konusuysa, bunun yazdığım gibi olduğunu iddia ediyorum: Yani her birimiz varolanın da varolmayanın da ölçüsüyüz, ama bir kimse şu bakımdan binlerce defa diğerlerinden farklıdır: Bir kimseye bir şey başkasına göre değişik gelir ve değişiktir. Bilgeliği ve bilge insanlann varlığını yadsımak aklımdan geçmez, ama ben bilge diye, bizden birine kötü gelen ve kötü olan bir şeyi, onun fikrini değiştirerek iyi diye gösteren ve iyi hale getiren kişiye derim <167 B:> Ancak, haleti ruhiyesi iyi olan bir kimsenin, haleti ruhiyesinin kötü olmasından dolayı kötü fikirler besleyen bir başkasını, <bunların yerine> iyilerini düşünmesi bakımından etkileyeceğine inanıyorum; bazıları bu fikirleri bilgisizliklerinden dolayı "doğru" sayar. Bense, gerçi birini diğerinden daha iyi diye nitelerim, ama hiçbirini doğru diye değil. Ve bilge diye insan bedeni söz konusu olunca hekimlere, buna karşılık bitkiler söz konusuysa tarımcılara derim. Zira iddia ederim ki, bu sonuncular da, tamamen sağlıklı değillerse bitkilerin duyusal yönden kötü izlenimler bırakacak

1 "Çelişkili şekilde karşı karşıya gelen ifadeler" (Lasson).
2 Bir kimseye nasılsa öyle gelen şeyin herkes için gerçek olması.
3 Çelişen sav. Protagoras'ın öğretisiyle "çelişki önermesi" ortadan kalkar!
4 Yani, Protagoras'ın öğretisi nedeniyle.

yerde iyi ve sağlıklı, böylece "doğru" izlenimler bırakmasına neden olurlar; ama bilgeler ve iyi hatipler kötünün yerine iyinin devletlere uygun gelmesini sağlarlar. Çünkü bir devlete uygun ve iyi gelen şey, devlet onu böyle gördüğü sürece, —kanıma göre— devlet için uygun ve iyidir. Bilge ise zararlı olan şeylerin insanlara iyiymiş gibi gelmesini ve onlar için iyi olmasını sağlar. İşte bu yüzden öğrencilerini bu anlamda eğitebilen bir "sofist" de bilgedir ve eğittiği kişilerin gözünde yüksek bir ücret almayı hak eder. Bu anlamda, bir kişi diğerinden daha bilgedir, ama hiç kimse yanlış bir fikre sahip değildir ve sen de —ister istemez— ölçü olmayı kabul etmek zorundasın. Zira bu öğreti buraya kadar açıkladıklarıma dayanarak geçerlik kazanır.

III. Görecelik

14 Sextus Empiricus, Pyrrhonculuğun Ana Hatları I 216 = 74 A 14:

Protagoras sadece, bir kimseye <nasılsa öyle> gelen şeyi doğru diye kabul ediyor ve böylece göreciliği öğretiyor Maddenin akış halinde [1] olduğunu öne sürüyor; sürekli akış halinde olduğu yerlerde ise azalma yerine çoğalmalar meydana geliyormuş; duyusal izlenimler de insanın yaşına ve bedensel durumuna göre dönüşüp değişiyormuş. Ama o, fenomenlerin nedenlerinin maddede bulunduğunu da iddia ediyor, böylece madde, içinde bulunan şeyler insanlara nasıl geliyorsa öyle olabilirmiş. Oysa insanlar değişen durumlarına[2] uygun olarak <bunların> bazen birini bazen de diğerini anlıyormuş. Zira haleti ruhiyesi normal olan insan maddede bulunan <özellikleri> haleti ruhiyesi normal bir insana nasıl geliyorsa öyle anlar, kavrar; buna karşılık haleti ruhiyesi anormal insan bu özellikleri haleti ruhiyesi anormal kişilere geldiği gi-

1 Yani, değişim halinde.

2 Değişen bedensel-ruhsal "temayüllerine" göre.

bi anlar. Değişik yaş gruplarına, insanın uyur ya da uyanık durumda olmasına göre ve genelinde her çeşit <ruhsal> duruma uygun olarak aynı önerme geçerlidir. Demek ki buradan, Protagoras'a göre, şeylerin ölçüsünün insan olduğu sonucu çıkıyor. Zira insana öyle gelen şeyler gerçekten de öyledir; ama kimseye görünmeyen[1] bir şey asla mevcut değildir. Görüldüğü gibi o, maddenin akış halinde olduğunu, tüm fenomenlerin nedenlerinin maddede bulunduğunu öne sürüyor; bu fenomenleri <aslında> idrak etmemek mümkün değildir ve bunlar hakkında vereceğimiz kararlarda ihtiyatlı davranmak zorundayız.

Protagoras da Etik Konusunda Acaba Göreceliği mi Savunuyor?

15 Platon, Protagoras 333 D vd. = 74 A 22:

Sokrates: İnsana yararlı olan şey demek ki iyidir de? — "Tanrı hakkı için, evet!" diye cevap verdi, "insana yararlı olmasa bile o şeye iyi derim..." Sokrates: Kimseye yararlı olmayan şeyi mi kastediyorsun Protagoras yoksa genel olarak yararlı olmayanı mı? Bu tür şeylere de iyi der misin? — "Hayır, ama ben —<bazı> yiyeceklerin, içeceklerin, zehirlerin ve binlerce başka şeyin— insana yararsız, ama başka bakımdan yararlı olduğunu biliyorum. Buna karşılık insana ne yararlı ne de zararlı, ama atlara yararlı olan başka şeyler vardır ..."[2]

IV. Duyumculuk

16 Hermias, Grek Filozoflarının Hicvedilişi = 74 A 16:

Ancak diğer tarafta[3] Protagoras duruyor ve şu savı öne sürerek beni kendi tarafına çekmeye çalışıyor: Şeyleri belirleyen

1 Yani, nasılsa öyle gelmeyen.

2 Bu konuşmalardan Protagoras'ın da (ahlaksal) "iyi ile kötüyü" göreli saydığı anlaşılmaktadır.

3 Önceden sözü geçen İonyalı dogmatikler.

ve hakkında karar veren insandır, sadece duyularının alanına giren[1] şeyler mevcuttur; girmeyenler ise töz biçimlerinde asla mevcut değildir.

17 Aristoteles, Metafizik IX 3. 1047 a 5 vd. = 74 A 17:

Cansız şeylerde de aynı durum söz konusudur.[2] Zira duyularıyla kimse algılamıyorsa bir şey ne sıcak ne soğuk ne de tatlı ya da herhangi bir şekilde algılanabilir olacaktır. Bu yüzden onlar[3] bu savla Protagoras'ın önermesini savunmaktan başka bir şey yapmıyorlar.[4]

V. Kuşkuculuk

1. Tanrılar Hakkında

18 fr. 4 <Varsayımla birlikte. "Tanrılar Üstüne" adlı eserinden>:

Tanrılar hakkında bir tespitte bulunamıyorum, ne var oldukları ne olmadıkları ne de nasıl bir biçime sahip oldukları hakkında; zira bu konuda bilgi edinmeyi pek çok şey engelliyor: Sorunun müphemliği ve insan ömrünün kısalığı.

2. Bilgi Hakkında

19 fr. 7 <Aristoteles, Metafizik II 2. 997 b 32 vd.>:

Geometrinin görünür ve geçici niceliklerle uğraştığı da doğru değildir. Çünkü bu nicelikler yok olursa, o da yok olurdu. Ama astronomi de görünür nicelikleri ve bu <görünür>

1 Yani, duyular tarafından algılanan.

2 Megaralı filozofların savına uygun olarak, bir kimsenin sadece icra ettiği sürece bir yeteneğe (sanata vs.) sahip olması.

3 Megaralılar.

4 Protagoras'ın duyusal algılara ilişkin bu görüşü, aslında Leukippos'un şeylerdeki birincil ve tali özelliklerle ilgili görüşünden farklı değildir.

gök <kubbeyi> ele almaz. Zira görünür çizgiler, matematikçilerin kastettiği gibi değildir asla! Çünkü görünür <çizgilerden> hiçbiri <matematikçilerin düşündüğü gibi> düz ya da eğik değildir. Düz çizgi[1] <görünür> daireye <sadece> bir noktada değil, Protagoras'ın matematikçileri çürütmeye çalışırken öne sürdüğü gibi[2] <tamamen o şekilde> değer. Gökyüzündeki hareketler ve eğrilen, astronomi tarafından araştırılanlara benzemezler, ve <matematiksel> noktalar <görünür> yıldızlarla aynı nitelikte değildir.

VI. Protagoras'ın Asılsız Etiksel-Pedagojik İddiaları ve Savları

20 Platon, Protagoras 317 B vd. <= 74 A 5. Bu diyalog M.Ö. 431 yılında geçer.>:

<Protagoras konuşur:> Ben şahsen bunlara[3] göre tamamen ters bir yol izledim; bir sofist olduğumu ve insanları eğittiğimi açıkça itiraf ederim Doğrusu sanatımı yıllardır icra ediyorum. Bir hayli de yaşlandım, aranızda yaş bakımından babası olamayacağım kimse yok <Protagoras, öğrencisi olmak için sabırsızlanan genç Hippokrates'e döner:> "Genç dostum, benden ders alırsan, yanımda geçirdiğin her gün, <akşamları> eve daha iyi duruma gelmiş olmanın bilinciyle dönmek kısmet olur. Ertesi gün de aynı şeyi hissedersin. Böylece her geçen gün durmadan daha iyiye gidersin Diğer <öğretmenler> gençlere eziyet ederler; çünkü bilimleri öğrenmekten <henüz> kaçıp kurtulmuşken hesap, astronomi, geometri ve müzik öğreterek istemedikleri halde gençleri tekrar bilimleri öğrenmeye zorlarlar." (Bunları söylerken Hippias'a bakıyordu.) "Ama bana gelen bir kimse başka bir şey değil,

1. Bunu "teğet" diye ele alırsak.
2. Protagoras'ın savına göre, (görünür) çizgi daireye bir yerine birkaç noktada değer. Ama o, matematikçinin (sadece yardımcı figürler olarak yararlandığı) bu görünür çizgiyle ve bu görünür daireyle değil, sadece varsayımsal çizgiler ve dairelerle uğraştığını tamamen gözden kaçırır.
3. Örneğin Orpheus gibi (sözümona) gizli sofistler.

bana ne için geldiyse onu öğrenecektir. Gençler benden, ev işlerinde inceden inceye düşünmeyi, kendi ev işlerini en iyi şekilde idare etmeyi öğrenirler, ve devlet işlerine gelince, hükümete söz ve edimleriyle bir an önce yardımcı olmak için ehil duruma gelecek şekilde yanımda yetişirler." Sokrates: "Politika sanatını kastediyor ve öğrencilerini iyi birer yurttaş olarak yetiştirmeye söz veriyorsun." Protagoras: "Tam üstüne bastın Sokrates, verdiğim sözün anlamı işte budur." Sokrates: "Kendini tüm Greklerin karşısında bir bilgelik öğretmeni olarak övmekle eğitim ve erdem öğretmeni olduğunu iddia ettin, bunun için bir ücret almayı ilk defa sen yerinde ve uygun gördün."[1]

21 Protagoras'ın bu kendine biçtiği değeri, Platon'un çok sonra kaleme aldığı diyaloğu "Menon"daki yargısıyla karşılaştırınız 91 D E = 74 A 8:

Bu "bilgelik"ten dolayı Protagoras'ın tek başına, bunca güzel eserin yaratıcısı Phidias'tan ve diğer on heykeltraştan çok daha fazla para kazandığını biliyorum Demek ki Protagoras, Grekler farkına varmadan, öğrencilerinin ahlakını bozmuş ve onları, derslerini dinlemeye başladıkları günden daha kötü birer insan olarak göndermiştir, ve bu mesleği 40 yıldan fazla icra etmiştir. Sanırım, öldüğü zaman hemen hemen 70 yaşındaydı ve sanatını 40 yıl boyunca sürdürmüştü. Bütün bu yıllar içinde, hatta bugüne kadar ününden bir şey kaybetmedi.

VII. Pedagojik-Etiksel Görüşler

22 fr. 3 = Anecdota Parisina I 171, 31:

Protagoras "Büyük Sözler" başlıklı eserinde şöyle diyor:

1 Bu bölüm, Protagoras'ın (Gorgias dışında bütün sofistlerin) amacının öğrencilerini yalnız iyi birer h3atip yapmak değil, daha çok ve özellikle etiksel-siyasal yönden eğitmek olduğunu açık seçik göstermesi bakımından önemlidir.

"Öğrenmek için <yeterince> istidat ve tatbikat gereklidir" ve **"öğrenmeye genç yaşta başlamalıdır."**

23 fr. 10:

Protagoras, öğrenim olmadan sanatın bir hiç, sanat olmadan da öğrenimin bir hiç olduğunu söylemiştir.

VIII. Tarih Öncesiyle İlgili Spekülasyon

24 Platon, Protagoras 320 C vd. = 74 C 1 <Protagoas'ın anlattığı efsane>[1]:

Bir zamanlar yalnız tanrılar vardı, ölümlüler henüz ortada görünmüyordu. Ama ölümlüler için kader tarafından belirlenen yaratılış anı gelip çattığında tanrılar yeryüzünün iç kısımlarında topraktan, ateşten ve bu ikisiyle karışan maddelerden onlara biçim verdiler. Ölümlüleri gün ışığına çıkarmak istedikleri zaman Prometheus ile Epimetheus'a onları donatma ve her türe, kendisine yaraşan yetenekleri dağıtma görevini verdiler. Epimetheus, Prometheus'tan dağıtma işini kendisine bırakmasını istedi. "Sonra gelir gözden geçirirsin" dedi. Prometheus'u böylece ikna ederek dağıtım işini üstüne aldı. Kimine güç veriyor, hız vermiyordu, kimine de hız verip güç vermiyordu. Bazılarını silahla donattı; savunmasız bıraktıklarına ise korunmaları için başka yetenekler buldu. Ufak tefek olanlara uçarak kurtulma yeteneği ya da yeraltında sığınak verdi. İri kıyım olanlara ise, kendilerini irilikleri vasıtasıyla koruma olanağı sağladı. Üstün ve zayıf yanları tartarak geri kalanlarda da dağıtım işini tamamladı. Bütün bunları, türlerden hiçbirinin yok olmamasını sağlayacak şekilde düşündü. Onlara, birbirlerini karşılıklı yok etmelerini önleyecek yetenekleri verdikten

1 Platon'un, bu efsanede Protagoras'ın eserlerinden birine bağlı kalarak onu taklit ettiği herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak efsanedeki bazı düşüncelerin ve deyimlerin Protagoras'a mı yoksa Platon'a mı ait olduğuna karar vermek oldukça güçtür. Protagoras'ın bu eserinden, Kritias ile Moschion'dan başka, görünüşe göre Demokritos da yararlanmıştır.

sonra, kötü hava şartlarından korunmaları için çareler düşündü; bedenlerini, kışın soğuğa yazın da sıcağa karşı korumaya yarayan sık tüylerle ve kalın bir deriyle kapladı, bedenlerinin bir parçası olan bu donatımın kendilerine, sığınabilecekleri bir örtü hizmeti görmesine de dikkat etti ve kiminin ayaklarını toynakla, kimininkini de sert ve kansız pençeyle donattı, böylece her türün değişik şekilde beslenmesini sağladı: Bazılarının yerden fışkıran otlarla, bazılarının ağaçlarda yetişen meyvalarla, diğerlerinin de köklerle. Kimilerine de beslenmeleri için diğer canlı varlıkların etini verdi. Birinin çok az üremesini, yem olan diğerlerinin ise, türlerinin tükenmesini önlemek için, daha çok üremesini sağladı. Ne ki, Epimetheus pek basiretli olmadığından, yeteneklerin hepsini akılsız varlıklara dağıtarak bitirdiğini fark etmedi. Ama geride daha insan soyu vardı, ve onlara nasıl yardımcı olacağını bilmiyordu. Bu sıkıntılı durumda, Prometheus dağıtım işini gözden geçirmeye geldi, ve diğer canlı varlıkların hiçbir eksiğinin bulunmadığını, insanın ise çıplaklak, yalın ayak, tüysüz ve silahsız kaldığını gördü. Oysa kader tarafından belirlenen, insanın da yeraltından gün ışığına çıkması gereken gün yaklaşıyordu. Bunun üzerine Prometheus, insana kendini koruması için verecek bir şey bulamayınca, ateşle birlikte Hephaistos'un[1] ve Athena'nın teknik ustalığını (çünkü ateş olmadan bu ustalığı kimse kazanamaz ve kullanamaz) çaldı ve insana armağan etti. İnsan böylece geçimini sağlamak için gereken bilgileri edindi, ama politika sanatına henüz sahip değildi. Bu ise Zeus'un tekelindeydi. Ancak Zeus'un şatosuna girmek için Prometheus'un olanağı kalmamıştı artık (ayrıca şatonun kapısında korkunç suratlı nöbetçiler dikiliyordu), ama Hephaistos ile Athena'nın sanatlarını icra ettikleri müşterek odaya gizlice süzüldü ve Hephaistos'tan ateşi kullanma sanatını, Athena'dan da kendi sanatını

1 Ateş ve demircilik tanrısı.

çaldı, bunları insanlara verdi. Böylece insan yaşama olanağına sahip oldu; Prometheus ise işlediği suçtan dolayı cezasını çekmekten kurtulamadı. İnsan tanrı bağışından payını alınca, tanrıya olan yakınlığından dolayı, canlı varlıklar arasında tanrılara inanan tek varlık oldu, sunaklar kurmaya, tanrı heykelleri dikmeye başladı. Sonra sanatına dayanarak sesleri ve sözcükleri tahlil edip bölümlere ayırdı, ev, giysi, ayakkabı, yorgan gibi şeyleri buldu, besinlerini topraktan elde etmeyi öğrendi. İhtiyaçlarını bu şekilde sağlayan insanlar başlangıçta dağınık yaşıyorlardı; kentler henüz kurulmamıştı. Bu nedenle, kendilerine kıyasla her bakımdan güçlü vahşi hayvanların pençesine düşüyorlardı. Gerçi pratik ustalıkları geçimlerini sağlayacak düzeydeydi, ama vahşi hayvanlara karşı mücadelede yetersiz kalıyordu. Zira, bir bölümünü savaş sanatının oluşturduğu Politika sanatına[1] hâlâ sahip değillerdi. Bu yüzden birleşmeye ve kentler kurarak korunmaya çalıştılar. Ne ki, bir araya geldikleri zaman, politika sanatına henüz sahip olmadıkları için, birbirlerine karşı haksızlıkta bulundular, böylece tekrar dağılarak yok oldular. Soyumuzun kökünün tamamen kurumasından kaygılanan Zeus, kentlerde düzen ve dostluk bağları kurulsun diye, adaleti ve tanrılara saygıyı insanlara götürmek için Hermes'i görevlendirdi. Bunun üzerine Hermes Zeus'a, insanlara adaleti ve saygıyı hangi şekilde öğretmem gerekir, diye sordu. "Acaba onları da sanatlarla mesleklerin dağıtıldığı gibi mi dağıtayım? Ama sanatlar şöyle bölüştürülmüştü: Örneğin hekimlik sanatına sadece bir kişi vakıftır ve meslekten olmayan pek çok kişiye yetmektedir, diğer sanat sahiplerinde de durum aynıdır. Adaleti ve saygıyı insanlara böyle mi dağıtayım? Yoksa hepsine mi vereyim?" "Hepsine" diye cevap verdi Zeus, "herkes payını alsın. Aksi takdirde, diğer sanatlarda olduğu gibi, bunlardan sadece birkaç kişi pay alırsa devlet

1 Toplumsal ve siyasal bir örgüte.

kurmak mümkün olmaz. Ayrıca şunu da yasa olarak benim adıma onlara bildir: Adalet ve saygıdan pay almasını bilmeyeni devletin başına bela sayarak öldürmeli!"

ADI BİLİNMEYEN BİR SOFİSTİN ÖĞRETİSİ

1 Platon, Theaitetos 156 a vd. =

Evren, başka bir şey değil, sadece hareketti. Ama iki çeşit hareket vardır; ikisi de niceliklerine göre sonsuzdur; sonuçlarına göreyse biri etki, diğeri edilgidir. Birbiriyle ilişkisinden ve karşılıklı sürtüşmesinden sayısız sonuç doğar, ancak hep çiftler halinde, biri algılanan, diğeri her zaman algılananla birlikte meydana çıkan ve algılanan bir algıdır. Algılar tarafımızdan şöyle tanımlanır: Görmek, işitmek, koklamak, üşümek, sıcaklığı hissetmek ve de haz ve ağrı duygusu, arzulamak ve korku duygusu, adı olan ve olmayan diğerleri; adı olmayanların sayısı hadsiz hesapsızdır, ama adı olanlarınki de azımsanmaz. Algılanabilen şeylerin cinsi bu duyusal algıların her birine tekabül eder: örneğin görme algısına çeşit çeşit renkler; işitme algısına da çeşit çeşit sesler gibi, diğer algılanabilir şeylerle öteki duyular arasında da belirli bir akrabalık ilişkisi[1] vardır. Önceki tartışmalarımızı göz önünde bulundurursak bu öykü bize ne anlatmak istiyor Theaitetos? Anlıyorsun, değil mi? — Theaitetos: Pek değil, Sokrates. — Sokrates: Bu öykü herhangi bir şekilde bir sonuca ulaşmıyor mu, sen ona dikkat et. Çünkü şöyle demek istiyor: İddia ettiğimiz gibi her şey hareket halindedir; hareketleri hızlı ya da yavaştır. Yavaş olanlar hareketlerini aynı noktada ve kendisine yakın olan şeylere uydurur, ve bu şekilde yaratırlar; ama böyle yaratılan şey daha hızlıdır. Zira yer değiştirir ve hareketi bu değişmeden ileri

1 Onlarla "uyuşurlar".

gelir. Bu durumda görme duyusu ile buna uyan şeylerden biri karşılaşarak beyaz rengi ve buna tekabül eden duyusal algılardan birini yaratırsa —ki bu duyusal algı, şayet bunlardan biri değişik bir şeyle[1] karşılaşsaydı asla meydana çıkmayacaktı—, ikisi, yani gözler tarafından görme duyusu, rengi birlikte yaratan nesne tarafından beyaz renk arasında meydana gelen hareketten dolayı göz görme algısıyla dolar, ve o zaman görür, ama görme yetisi haline gelmez, sadece gören bir göz olur. Rengi birlikte yaratan nesnenin ise her tarafı beyaz olur. Ancak o beyazın kendisi değildir, ister odun ya da taş, isterse böyle bir renk almış herhangi bir nesne olsun, sadece beyaz bir şey haline gelir. <Bir nesnedeki> sert ya da sıcak gibi diğer <duyusal algıları> da ve buna benzer her şeyi aynı tarzda ele almak gerekir, yani bir zamanlar iddia ettiğimiz gibi onların kendinde bir şey olmadığını, birbirlerine nüfuz ederken doğan hareketten dolayı çeşit çeşit özelliğin meydana çıktığını kabul etmek gerekir. Zira iddia ettikleri gibi, etkileyenle etkilenenin herhangi bir şey olduğunu, onlardan birine bakarak kuşkuya yer bırakmayacak şekilde anlamak mümkün değildir. Çünkü etkileyen etkilenenle karşılaşmadan önce herhangi bir şey değildir, etkilenen de etkileyenle bir araya gelmeden önce herhangi bir şey değildir. Bir şeyle karşılaşan ve <bunun üzerine onu> etkileyen şey, değişik bir <nesne> ile karşılaştığı zaman bir edilgi olarak görünür. Başlangıçta iddia ettiğimiz gibi bütün bunlardan ortaya şu sonuç çıkar: Hiçbir şey kendinde ve kendi için bir[2] değildir, daima bir şey vasıtasıyla bu hale gelir. Sık sık ve alışkanlık, anlayışsızlık yüzünden kullanmak zorunda kaldığımız "varlık" sözcüğünü <düşüncemizden> tamamen uzaklaştırmalıyız. Ne ki bunu yapmak, bilgelerin öğretisine göre, caiz değildir; bu yüzden "bir şey", "bu", "buna", "şu" gibi ifadeleri ve bir şeyi kesin sayan sözcükleri

1 Yani, akraba olmayan, "uyuşmayan".

2 Birçok özelliğin bir kavram altında bir araya getirilmesi.

kullanmaktan kaçınmalıdır, onun yerine gerçekliğe uygun şekilde sadece bir "oluşan", "etkileyen", "bozulan" ve "değişen"den söz etmek gerekir. Zira bir kimse sözleriyle bir şeyi kesin diye ifade ederse, böyle davrandığı zaman kolayca çürütülebilir. Ancak tekil şeyleri de, tıpkı birçoğunun birliği[1] gibi, böyle bir birlik[2] nedeniyle insanın, taşın, hayvanın ya da herhangi bir cinsin <belirli bir şey> sayılması gibi, ifade etmek mümkün olmalıdır.

2 Platon, Theaitetos 182 a vd.:

Daha önce belirttiğimiz gibi sözü geçen filozoflar ısının ya da beyaz rengin ya da herhangi bir özelliğin meydana çıkışını açıklarken, etkileyenle etkilenen arasındaki algıyla birlikte bunlardan her birinin hareket halinde bulunduğunu ve etkilenenin algının kendisi değil algılayan, etkileyenin de vasıf[2] değil herhangi bir vasıf veren olduğunu söylemiyorlar mıydı? Bir kavram olarak kastedildiği zaman "vasıf" sözcüğü belki sana garip bir ifade gibi gelir ve onu anlamazsın. Bu yüzden vereceğim örnekleri dinle. Etkileyen ne ısı ne de beyaz renk, ama sıcak ve beyaz olur, diğerlerinde de durum aynıdır. Hatırlarsın, daha önceki tartışmalarımızda, kendinde ve kendi için homojen bir şeyin, hatta etkileyenle etkilenenin de mevcut olmadığını söylemiştik; bu ikisi birleştiği, algıları ve algılananı yarattığı, şeylerden biri herhangi bir vasıf veren, diğeri de algılayan haline geldiği zaman böyle bir durum söz konusu oluyordu.

LEONTINOILI GORGIAS

M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğinde Sicilya'nın Leontinoi kentinde dünyaya gelmiş olan Gorgias, Syrakusalılara karşı yar-

1 Birçok özellik ve olgunun birliği.

2 Nitelik. Platon'da bu kavram ilk defa Theaitetos diyaloğunda karşımıza çıkar, ama onu kendi bulmamış, tıp terminolojisinden almıştır.

dım istemek için 427 yılında elçi olarak Atina'ya gittiği zaman artık iyice yaşlanmıştı. Olası görünse bile yaşamının üç evreye —doğa filozofu ("öğrenci"si olduğu Empedokles'in etkisi altında), diyalektikçi (Elea okulunun etkisiyle) ve retorikçi (Kolrax ile Teisias'ın etkisi altında) — ayrıldığı yine de kesinlikle söylenemez. Retorikle ilgili eserlerinden geniş kapsamlı fragmanlar ve "Helena" ile "Palamedes" adlı iki konuşma metni günümüze kalmıştır. Her çeşit ciddi felsefeyi, her gerçek bilimi kökten reddeden "Varolmayan Üstüne" başlıklı eserinden —görünüşe göre yazar bu arada kendini tamamen retoriğe vermişti— uzun ve tipik bir bölüm aşağıya alınmıştır. H. Gomperz ve W. Nestle gibi kimi çağdaş bilgeler, bu eserde yer alan üç savı ve paralojizme dayalı "argümanları" Gorgias'ın bir "oyunu", içeriğiyle ciddi bir şey kastetmediği sofistik-retorik bir gösterişi diye açıklamaktan yanadır. Oysa bu görüş, Gorgias'ın argümanlarına temel teşkil eden Zenon'un diyalektiği ile karşılaştırılarak çürütülmüştür. Ayrıca Gorgias'ın üçüncü sav için sıraladığı argümanlar, onun burada bilgi kuramının (ve dil felsefesinin) gerçek sorunlarına, nesnenin düşünen özneyle ya da düşünceyle, düşüncenin de kendisini ifade eden sözle ilişkisi sorununa ciddi şekilde eğildiğini göstermektedir. Ve bu Gorgias aslında hiçbir şeye inanmamakta ya da yeryüzünde tek bir şeye inanmaktadır: Sözlerin gücüne, ustalıkla biçimlendirilmiş ve ince bir üslup verilmiş sözlere; o bu sözlerin insanı şaşılacak derecede etkilediği kanısındaydı, hatta yurttaşlarında yarattığı mucizevi etkileri sanatı sayesinde kendisi görmüş, yaşamıştı, üstelik ciddi şekilde inanmadığı, ne uzmanlığına (meğer ki salt biçimsel retorik alanında olsun) ne de karakterine özgü olmadığı halde. Çünkü Gorgias'ın "sanatı"nın amacı gerçeği idrak etmek değil, sadece eleştiriden uzak dinleyici kitlesinin gözünü bağlayan, bir Thukydides'in üslubunu bile derinden etkileyen parlak bir görünüşe ulaşmaktı; ayrıca bu sanat, Delphoi'deki tanrıya kendi adına

som altından bir heykel adayabilecek kadar gelir elde etmesine de yaramıştır. Ne var ki, Protagoras ile önde gelen diğer sofistlerin insanları eğitme ve onlara "erdemi" öğretme konusundaki iddialarını manevi bir değişimden sonra ilkesel olarak terkeden, kendini teori ve pratikte tamamen retoriğe veren Gorgias'ın davranışı, Platon'un belirleyici hükmüne göre, bu sofistler için çok tipiktir. Öyle ki günün birinde bu sofistler, Grek ulusunda öncü güç olan her çeşit ciddi felsefeyle rekabete girişecektir. Bu yüzden, gerçek varlığı arayan ve bulan Platon'un, parlak görünüşün ustasıyla, yani retorikle M.Ö. 392 yılında "Gorgias" adlı ünlü diyaloğunda giriştiği yok edici hesaplaşma, bunun yalnız nesnel bir hak ve yetkiden dolayı değil, üstelik —bir an Platon'un karakterini ve dünya görüşünü düşünürsek— deyim yerindeyse psikolojik bir zorunluktan dolayı gerçekleştirildiği göz önüne alınırsa anlaşılır.

GORGIAS'IN NİHİLİZMİ

1 Sextus Empiricus VII 65 vd. = fr. 3:

Leontinoili Gorgias, <bilginin> ölçüsünü yadsıyan filozoflar grubuna dahildi, ama Protagoras ile çömezleri gibi aynı öğretiye dayanarak yapmıyordu bunu. Zira "Varolmayan Üstüne" ya da "Doğa Üstüne" başlığı taşıyan eserinde birbirini izleyen üç temel sav öne sürmektedir. Birincisi: Hiçbir şey yoktur; ikincisi: Eğer bir şey var olsaydı, o insanlar tarafından idrak edilemezdi; üçüncüsü: idrak edilseydi bile soydaşlarımızı bundan haberdar etmek ve bunu onlar için anlaşılır hale getirmek mümkün olmazdı.

Hiçbir şey yoktur, sonucuna o şu şekilde varıyor. Eğer bir şey varsa o ya varolan ya varolmayandır ya da hem varolan hem varolmayandır. Ama, Gorgias'ın kanıtlayacağı gibi o ne varolan, ve bizi inandıracağı gibi ne varolmayandır, aynı şe-

kilde bize göstereceği gibi ne de hem varolan hem varolmayandır. Demek ki hiçbir şey yoktur.

I. Varolmayan Asla Mevcut Değildir

Zira varolmayan mevcut olsaydı o hem olan hem de olmayan olacaktı; varolmayan diye düşünüldüğü sürece o olmayan olacaktır; varolmayan olduğu sürece o olanın karşısında olur. Ama bir şeyin hem olan hem olmayan olması tamamen saçmadır. Demek ki varolmayan asla mevcut değildir. Başka bir argüman daha: Şayet varolmayan mevcutsa o zaman varolan mevcut olamaz. Zira bu <ikisi>[1] birbirine karşıttır, ve varolmayana varoluş (existenz) hakkı tanınırsa varolana da varolmayış (nichtexistenz) hakkı tanınmalıdır. Ancak varolanın varolmaması mümkün değildir; bu yüzden varolmayan da mevcut olamaz.

II. Ama Varolan da Mevcut Değildir

Zira varolan mevcutsa o zaman ya ebedi ya olmuş ya da ama hem ebedi hem olmuştur. Oysa kanıtlayacağımız gibi o ne ebedi ne olmuş ne de her ikisidir. Demek ki varolan mevcut değildir. Çünkü varolan ebedi ise (zira bu noktadan başlamak zorundayız) o zaman başlangıcı da yoktur. Oysa olmuş olan her şeyin bir başlangıcı vardır; olmamış olan ebedinin ise başlangıcı yoktur. Eğer başlangıcı yoksa o zaman da sınırsızdır.[2] Ama o sınırsızsa hiçbir yerdedir. Eğer bir yerde ise o zaman içinde olduğu bu şey <mekan> ondan farklıdır; böylece bir başkası tarafından çevrelendiği için varolan artık sınırsız olmayacaktır. Zira çevreleyen çevrelenenden daha büyük-

1 Varolan ve varolmayan.

2 Gorgias, tıpkı Elealı Melissos gibi, zamansal ve mekansal sınırlılığı birbirine karıştırarak aynı paralojizme düşüyor.

tür. Sınırsızdan daha büyük olan ise hiçbir şeydir; bu yüzden sınırsız hiçbir yerde yoktur. Varolan kendisi tarafından da çevrelenmez. Zira mekan ve onun tarafından çevrelenen o zaman özdeş ve varolan da çift olacaktır: Yani mekan ve cisim. (çünkü "neyin içinde" mekandır; bunun içinde bulunan da cisim.) Oysa bu saçmadır. Demek ki varolan kendisi tarafından da çevrelenmez. Eğer varolan ebediyse sınırsızdır; sınırsızsa hiçbir yerdedir; ama hiçbir yerdeyse mevcut değildir. Demek ki varolan ebediyse asla bir varolan değildir.[1]

Ancak varolan olmamış da olabilir. Çünkü o olmuşsa ya bir varolandan ya da bir varolmayandan olmuştur. Ama o varolandan olmamıştır. Çünkü o varolansa <ilk defa> değil, daha önceden olmuştur. Varolmayandan da olmamıştır; zira varolmayanın bir şey meydana getirmesi mümkün değildir, çünkü bir şey meydana getirenin <gerçek> bir varoluşta payı bulunması zorunludur. Demek ki varolan da olmamıştır. Ama o ikisi birden, yani hem ebedi hem olmuş da olamaz. Zira bu iki kavram karşılıklı olarak birbirini yok eder; eğer varolan ebediyse olmamıştır; olmuşsa ebedi değildir. Demek ki varolan ne ebedi ne olmuş ne de her ikisiyse varolan asla mevcut değildir.

Bununla ilgili bir argüman daha var: Eğer varolan mevcutsa zorunlu olarak bir ya da birçoktur. Ancak kanıtlayacağımız gibi ne birdir ne de birçok. Demek ki varolan yoktur. Zira birse ya belirli bir hacmi ya <mekansal> bağlılığı ya da bir hacmi veya bir cismi olur. Ama bundan dolayı o ne olursa olsun bir değildir; tersine eğer belirli bir hacmi varsa bölünebilir, ve <mekansal> bağlılığı varsa parçalara ayrılabilir. Hacim olarak düşünüldüğü zaman da aynı şekilde bölünebilir. Ama bir cisimse o zaman üç boyutludur. Zira uzunluk, genişlik ve

1 Gorgias daha önce, ebedi olan (mekansal) sınırsızdır, diyerek (yanlış) sonuç çıkarmıştı. Şimdi de (yine yanlış sonuç çıkararak) sınırsızın hiçbir yerde olmadığını söylediğinde şu sonuca varıyor: demek ki ebedi asla mevcut olamaz.

yüksekliğe sahiptir. Ama varolanın bunlardan hiçbiri olmadığını iddia etmek saçmadır. Demek ki varolan bir değildir. Ama o birçok da değildir. Zira o bir değilse birçok da değildir.[1] Çünkü çokluk tekil şeylerin birleşmesidir; bu yüzden eğer bir yadsınırsa aynı zamanda çokluk da yadsınır. Buna göre ne varolan ne de varolmayan mevcuttur.

III. Ama Onun Aynı Zamanda Hem Varolan Hem de Varolmayan Olmadığı Sonucunu Çıkarmak da Zor Değildir

Zira hem varolmayan hem de varolan mevcutsa o zaman varolmayan —varoluşu bakımından— tıpkı varolan gibidir, ve bu yüzden her ikisi de mevcut değildir. Çünkü varolmayanın mevcut olmadığı herkesçe kabul edilmiştir. Oysa ben varolanın bununla[2] özdeş olduğunu kanıtlamıştım. O halde kendisi de mevcut değildir. Eğer varolmayanla başka bir şey özdeşse varolanın her ikisi birden olması mümkün değildir. Çünkü o ikisi birden olsaydı özdeş olmazdı, özdeş olsaydı ikisi birden olmazdı. Buradan, hiçbir şey yoktur, sonucu çıkar. Zira ne varolan ne varolmayan ne de ikisi birden mevcuttur ve bu üç olanak dışında başkası düşünülemez, bu durumda hiçbir şey yoktur.

IV. Eğer Bir Şey Mevcutsa İnsanlar Onu Ne İdrak Edebilir Ne de Tasarlayabilir

Şimdi bunu kanıtlayalım. Gorgias'ın iddia ettiği gibi, eğer düşünülmüş bir şey mevcut değilse <gerçek değilse> varolan da düşünülmez.[1] Çok doğal. Zira düşünülen <şey> nasıl ki beyazsa o zaman Beyaz'r da düşünmek mümkündür, aynı şe-

1 Paralojizm.
2 Varolmayanla.

kilde eğer düşünülmüş bir şey mevcut değilse mevcut şeyi düşünmek de mümkün değildir.[1] Bu yüzden önermemiz makul ve tutarlıdır: Düşünülmüş bir şey mevcut değilse mevcut şeyi düşünmek mümkün değildir.[1] Ama, kanıtlayacağımız gibi, düşünülen şey mevcut değildir. Demek ki mevcut şeyi düşünmek mümkün olmaz. Ancak düşünülen şeyin mevcut olmadığı bellidir. Zira düşünülen şey mevcut olursa o zaman düşünülen her şey, bir kimse onu nasıl düşünüyorsa öyle mevcut olur. Oysa bu durum deneyimle çelişir. Çünkü uçan bir insan ya da suda giden bir araba düşünülürse insan hemen uçmaz ya da bir araba suda gitmez. Bu yüzden düşünülen şey mevcut değildir.[1] Ayrıca düşünülen şey gerçek olsaydı, gerçek-olmayan düşünülemezdi.[2] Zira karşıt şeylere karşıt yüklemler aittir; varolmayan ise varolana karşıttır. Bu yüzden şu önerme geçerlidir: Eğer düşünülen-olmak yüklemi varolana aitse, düşünülmeyen-olmak yüklemi de varolmayana aittir. Oysa bu tutarsızdır. Çünkü bir Skylla'yı, Khimaira'yı* ve mevcut olmayan pek çok şeyi düşünmek <tasarlamak> mümkündür. Demek ki mevcut olan bir şey düşünülemez. Nasıl ki <tarafımızdan> görülen şeyi görüldüğü için görülebilir diye, işitileni de işitildiği için işitilebilir diye tanımlıyor ve görülebileni işitilmediği için ya da işitilebileni de görülmediği için yadsımıyorsak (zira her şey ona tekabül eden duyu organınca algılanır, yoksa başka bir duyu organı tarafından değil), düşünülen şey de, gözle görülmese ya da kulakla işitilmese bile, mevcut olacaktır, çünkü bu şey ona özgü yargı gücü tarafından kavranılacaktır. Bu durumda bir kimse suda giden bir araba düşünürse, onu görmese bile <o anda> suda giden bir arabanın mevcut olduğuna inanır. Oysa bu tutarsızdır. Demek

1 Paralojizm.

2 Bu sonuç genelliği içinde elbette yanlıştır; sadece şu sonucun çıkması gerekirdi: Bu yüzden düşünülen her şey gerçek değildir.

* Mitolojideki hayali canavarlar. (çn.)

ki mevcut olan şey ne tasarlanabilir ne de düşünme vasıtasıyla kavranabilir.

V. Düşünme Vasıtasıyla Kavranabilse Dahi Bunu Bir Başkasına Bildirmek Mümkün Değildir

Çünkü dış dünyada mevcut şeyler görülebilir ve işitilebilir, genel olarak duyularla algılanabilir olursa, o zaman görülebilir olanlar görme duyumuzla, işitilebilenler de işitme duyumuzla kavranabilir, yoksa aksi şekilde değil. Peki, bunlan bir başkasına nasıl bildirip aktarabiliriz? Ne var ki bir şeyler bildirdiğimiz, aktardığımız organ sözdür[1]; söz ise mevcut olan şey değildir. Demek ki soydaşlarımıza şeyleri değil, şeylerin <kendisinden> çok farklı olan sözleri bildirir, aktarırız. Nasıl ki görülebilir şey işitilebilir ve tersi olmuyorsa, o zaman dış dünyada mevcut şey de bizim sözlerimiz olamaz. Eğer o[2] söz değilse[3], onu başkasına bildirip aktarmak da mümkün değildir. Gorgias'ın dediğine göre söz, dıştan bize nüfuz eden, yani duyusal olarak algılanabilen şeylerden oluşur. Zira (yenebilir ya da içilebilir bir tözün) tadının (tat alma organımıza) isabet etmesinden dolayı bizde bu niteliği ifade eden söz ve aynı şekilde rengin <gözümüze> isabet etmesinden de rengi ifade eden söz meydana gelir. Bu durumda dış dünyadaki şeyi bildirip aktaran söz değildir, tersine dış dünyadaki şey sözü ifade eden haline gelir. Oysa görülebilir ve işitilebilir bir şey gibi sözün de bağımsız bir mevcudiyeti (subsistenz) olduğu, böylece kendi bağımsız mevcudiyeti ve varoluşundan dolayı, bağımsız mevcudiyete ve varoluşa sahip olan bir şeyi ifade edebileceği ileri sürülemez. Gorgias'ın dediği gibi eğer söz[1] mevcutsa, diğer mevcut şeylerden farklıdır, ve en çok da görülebilen şeyler söz-

1 Logos
2 Dış dünyadaki şey.
3 Yani, bununla özdeş değilse.

lerden ayrılmaktadır. Zira görülebilir şey başka organla, söz ise başka organla kavranır. Demek ki söz şeylerin esas kütlesini açığa vurmaz, tıpkı şeylerin de birbirlerinin mahiyetini açığa vurmalerden ayrılmaktadır. Zira görülebilir şey başka organla, söz ise başka organla kavranır. Demek ki söz şeylerin esas kütlesini açığa vurmaz, tıpkı şeylerin de birbirlerinin mahiyetini açığa vurmaması gibi. <İdrak edişle ilgili> bu tür güçlükler Gorgias tarafından ortaya çıkarıldığı zaman, bu güçlüklere bağlı olduğu sürece gerçeğin ölçütü yok edilmiştir. Çünkü neyin gerçek olduğunu, neyin idrak edildiğini, neyin bir başkası için anlaşılır hale getirilebileceğini anlama olanağı kalmamaktadır.

Üçüncü Argümanın Değişik Biçimi[1]

Şeyler idrak edilseydi başkasına nasıl bildirilir, aktarılırdı? Bir kimse gördüğü şeyi bir sözle[2] nasıl nasıl ifade edebilirdi? Ya da işittiği, ama görmediği bir <şeyi> nasıl anlayabilirdi? Gözün sesleri algılamaması gibi kulak da renkleri değil, sesleri işitir. Ve konuşan bir kimsenin ağzından <sözler> çıkar, yoksa renkler ve hele hele şeyler değil. Bir kimse, hakkında <en ufak> fikri olmadığı bir şeyi, bir başkasının, şeylerden farklı olan sözleriyle ya da herhangi bir işaretiyle nasıl anlayıp kavrayabilir? Bir renk sözkonusu olunca bunu kendisi gördüğü ve de bir ses söz konusu olunca bunu kendisi işittiği zaman fark nasıl olacaktır? Bir kimse ağzından bir <tek> sada ya da bir renk değil, <anlamlı> bir söz çıkarır. Bu yüzden bir renk düşünülemez, yalnızca görülür, aynı şekilde bir ses de sadece işitilir. Ama bir sözü işitmek, evet işitmek mümkün olursa, onu işiten kişinin <konuşan kişi gibi> aynı şeyi tasarlaması mümkün müdür? Zira aynı <şeyin> birbirlerinden ayrı birçok kişide birden mevcut olması mümkün değildir! Çünkü

1 Psoydo-Aristoteles'te, Melissos, Xenophanes ve Gorgias'tan 6, 980 a 20 vd.
2 Logos, yani anlamlı söz.

bir o zaman İki olurdu! Ama bu şey birçok kişide mevcut ve aynı olsaydı, bu kişiler her bakımdan benzer ve aynı <bedene> sahip değilse, o zaman bu şeyin onlara aynı gelmeyeceği bellidir. Çünkü durum böyle olsaydı, iki kişi değil, bir kişi söz konusu olurdu! Oysa aynı anda tek ve aynı kişi diğerleri gibi aynı şekilde algılamaz, tersine gözle algıladığı kulakla algıladığından farklıdır, ve daha önceki ile şimdiki algıları değişiktir, böylece bir kişinin başka biri gibi tamamen aynı şekilde algılaması güçtür!

Bu yüzden, eğer bir şey mevcutsa, bu idrak edilemez, <şayet idrak edilirse> başkasını bundan haberdar etmek mümkün değildir, çünkü, birincisi, şeyler söz değildir, ikincisi, kimse <tek ve aynı sözden> başkasının anladığı şeyi anlamaz.[1]

KALLIKLES[2]

1 Platon, Gorgias 38 S. 483 a — 484 d:

Güçsüz kişi doğal olarak kötü kişidir aynı zamanda, yani haksızlığa uğrayandır, oysa yasaya göre bu haksızlık yapmaktır. Zira haksızlığa uğramak bir erkeğin değil, herhangi bir kölenin başına gelir, kötü muamele görür, itilip kakılır, sevdiği birine yardımcı olmak bir yana kendini kurtarmaktan bile acizdir, bu yüzden yaşamaktansa ölmek onun için daha iyi olurdu. Ne var ki, yasaları yapanlar güçsüz kimselerdir ve geniş kitleyi oluştururlar. Kendilerini ve çıkarlarını düşünerek yasa yaparlar, neyin övüleceğini, neyin kınanacağını belirler-

1 Bu "argümanlar "Gorgias'ın diyalektik bir gösterisi olmayıp, düşüncesinin tamamen duyumculuğa dayandığını ve böylece düşünsel yönden Protagoras'a çok yakın olduğunu göstermektedir.

2 Kallikles'in adı yalnız Platon'un diyaloglarında geçer. Ama onun tarihsel bir kişilik olduğu, uzun tartışmalardan sonra, Platon'un eserlerini araştıran uzmanlarca kabul edilmiştir. Burada açıkladığı öğretisi —"Efendi Ahlakı!"— sofizme tipik bir örnek teşkil eder.

ler. Bu yüzden kendisini güçlü hissedenlere, <başkalarından> daha fazlasına sahip olanlara, bundan vazgeçirmek için gözdağı vermeye çalışırlar. Bu amaçla, "daha fazlasına sahip olmak istemenin" yüz kızartıcı ve haksız olduğunu, başkalarından daha çok mal mülk elde etmeye çalışmanın <ya da öyle olmanın> haksızlık yapmaktan başka bir şey olmadığını iddia ederler. Kendileri —kötüler[1] arasında yer aldıklarından— eşit mal mülke sahip oldukları zaman bunu canlarına minnet sayarlar. Bu yüzden bir kimse, kitlenin sahip olduğundan daha fazlasını elde etmeye çalışırsa, yasaya göre bunu yüz kızartıcı ve haksız sayarlar, sonra da adına haksızlık yapmak derler. Oysa doğanın kendisi bile, becerikli kişinin beceriksizden, güçlünün de güçsüzden daha fazlasına sahip olmasının haklılığını gösterir. Bunun gerçekten böyle olduğu birçok örnekten anlaşılır, gerek diğer canlı varlıklarda gerek insanlarda, gerekse neyin haklı olduğuna karar vermiş devletlerde ve kuşaklarda: Yani güçlünün zayıflara hükmettiğine ve onlardan daha fazlasına sahip olduğuna. Zira Serhas hangi hakla Greklere, babası da İskitlere saldırmıştır ki? Ve bu tür binlerce örnek göstermek mümkündür. Ancak kanımca bunlar doğaya uygun ve —Zeus adına!— doğa yasasına göre davranıyorlar, yoksa (kendi icadımızdan başka bir şey olmayan) yaptığımız yasaya göre değil; bu yasayı yaparken aramızdaki en iyileri ve en güçlüleri çocukluklarından itibaren disiplin altına alırız, yalan dolanla, her çeşit aldatmacayla bir aslan gibi evcilleştiririz, herkesin eşit mala mülke sahip olması gerektiği, bunun da iyi ve adil olduğu masalını onlara yutturuyuruz. Ama günün birinde doğuştan yeterli güce sahip bir kimse çıkıp her şeyi bir yana atarsa, bağlarından kurtulup kaçarsa ve yazıp çizdiklerimizi, yalan dolanlarımızı, hilelerimizi, doğaya aykırı yasalarımızı hiçe sayarsa, bugüne kadar kölemizken ayaklanarak kendini bi-

1 Yani, değersiz kişiler.

zim efendimiz diye ilan ederse, işte o zaman doğal hak ansızın tüm görkemiyle parlar! Ünlü eserinde şu dizeleri yazarken Pindaros'un da benim gibi aynı görüş açısını savunduğunu sanırım: "Her şeyin, ölümlülerle ölümsüzlerin kralıymış yasa." Zira o şunu söylüyor: Üstün oluşu nedeniyle doğal yasa zorbalıkla yapılan bir işi hak haline getirir. Bunu Herakles'in işleri de kanıtlar... Ozan onun, Geryoneus'un sığırlarını ücret ödemeden ve kendisine armağan edilmeden alıp götürdüğünü anlatır. Çünkü kötülerle güçsüzlerin sığırlarıyla tüm mal ve mülklerinin iyilerle güçlülere ait olması doğal hakmış! İşte gerçek budur; bakışlarını büyük işlere çevirir ve artık felsefeye sırtını dönersen bunu sen de anlayacaksın. Azizim Sokrates, insan gençliğinde ölçüyü kaçırmadan ilgilenirse felsefe hoş bir uğraştır; ama bununla gereğinden çok oyalanırsa ahlakı bozulur! İnsan ne kadar yetenekli olursa olsun, gençlik günlerini geride bıraktıktan sonra da felsefe yapmaya devam ederse, becerikli ve saygın olmak isteyen bir kimsenin tanıyıp öğrenmek zorunda olduğu şeylerden kesinlikle habersiz kalır. Bu tür insanlar[1] devletin yasalarını da anlamazlar, ister kendi özel işlerinde ister devlet adına olsun anlaşmaları sonuca bağlarken insanlara nasıl hitap edileceğini de bilmezler, insani zevk ve arzulardan habersizdirler; hele insan tanıma konusunda en ufak bilgileri yoktur!

2 Platon, Gorgias 491 E 7 — 492 E:

Bir kimsenin kölesi olan bir insan nasıl mutlu olabilirdi ki! Ama şimdi sana açık açık söyleyeceğim şey doğal olarak iyi ve doğrudur: Dürüst bir yaşam sürmek isteyen bir kimse arzularını gemlemek yerine bırakmalı alabildiğine gelişsinler! Ve bu arzular ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, o kimse cesareti ve basireti sayesinde onları tatmin edebilecek durumda olma-

1 Filozoflar.

lı, arzusunu kamçılayan şeyi her defasında fazlasıyla elde edebilmelidir. Ama çoğunluk bunu yapacak durumda değildir, utandıkları ve acizliklerini gizlemeye çalıştıkları için bu tür insanları yeriyorlar, daha önce söylediğim gibi bünyesi daha sağlam olanları köleleştirmek için disiplinsizliğin zararlı olduğunu iddia ediyorlar. Arzularını tatmin edecek güçten yoksun oldukları için korkuya kapılıp itidali ve doğruluğu övüyorlar. Şimdi, doğuştan bir kralın oğlu olan ya da bir devlet , bir diktatörlük veya bir krallık kurabilecek güce sahip biri için itidalden daha onur kırıcı ve küçük düşürücü bir şey olur muydu? Her çeşit hazdan tat alma yolu açıkken ve buna engel olacak kimse yokken yasayı, kitlenin gevezeliklerini ve homurdanışını mı dinlesin? Kendi kurduğu devletin başında olmasına karşın dostlarına düşmanlarından daha fazla pay veremezse, bu harika doğruluk ve itidal yüzünden son derece mutsuz olmayacak mıydı? Azizim Sokrates, erdemin peşinde olduğunu iddia ediyorsun, oysa gerçekte durum şu: Bolluk içinde yaşamak, disiplinsizlik ve özgürlük; eğer dayanağı varsa işte budur erdem ve mutluluk. Bütün güzel adlar, insanlar arasındaki doğaya aykırı anlaşmalar ise boş laftır ve hiçbir değeri yoktur.

Sokrates: Benim görüş açıma, azizim Kallikles, doğrusu mertçe karşı çıkıyor ve iyice saldırıyorsun. Zira başkalarının düşünüp de söyleyemediği şeyleri açık açık ifade ediyorsun. Bu yüzden yalvarırım peşini bırakma, bırakma ki nasıl yaşanması gerektiği iyice belli olsun. Bir kimse sapına kadar erkek olmak istiyorsa arzularını gemlememeli, elden geldiğince geliştirmeli ve herhangi bir şekilde tatmin etmeli, işte bu erdemdir, diyorsun, öyle mi? — Kallikles: Evet, öyle düşünüyorum. — Sokrates: Demek ki, hiçbir şeye ihtiyaç duymayanların en mutlu kişiler olduğunu iddia etmek doğru değildir. — Kallikles: Elbette, o zaman taşlarla ölülerden daha mutlusu olmazdı!

THRASYMACHOS
Doğruluğun Özü Üstüne

Platon, Devlet I 343 a — 344 c <Sofist Thrasymachos ile Sokrates konuşuyor>:

Sokrates: Konuşmamızın bu noktasına geldiğimiz ve doğruluk konusu tam karşıtına dönüştüğü zaman Thrasymachos bana cevap verecek yerde: "Söylesene Sokrates senin sütninen var mı?" dedi, ben de "niçin?" diye karşılık verdim, "böyle saçma sorular soracağına, bana cevap versene." Thrasymachos: Çünkü sütninen senin nezle olduğunu farketmiyor ve (çok gerekli olduğu halde) burnunu silmiyor, sen de koyunu çobandan ayırt edemiyorsun! — Sokrates: Ne münasebet! — Thrasymachos: Çünkü sen çobanlarla sığırtmaçların koyunlarla sığırların sağlığını düşündüklerini sanıyor ve onlan semirtip tımar ederken efendilerinin ve kendilerinin çıkarını değil de başka bir amaç gözettikleri vehmine kapılıyorsun! Ve gerçekten birer yönetici olan devletin başındaki kişilerin uyruklarını, bir çobanın koyunlarını düşünmesinden farklı şekilde düşündüklerini, gece gündüz kendi çıkarlarını değil de başka bir şey gözettiklerini sanıyorsun! Sen doğru ile doğruluğu, eğri ile eğriliği anlamaktan çok uzaksın, doğruluğun ve doğru olanın aslında başkasının çıkarı olduğunu da bilmiyorsun: Yani güçlünün ve yönetenin yararına karşılık boyun eğenin ve hizmet edenin zararı. Eğrilikte ise durum tersinedir: Eğrilik safdillere ve doğrulara hükmeder, yönetilenler sadece güçlülere, efendilerine çıkar sağlayan işleri yaparlar. Yerine getirdikleri bu angarya ile onların mutluluğunu sağlarlar, ama kendilerininkini değil. Ey saf yürekli Sokrates, soruna bu açıdan bakmak gerekir, yani doğrular her yerde doğru olmayanlara göre zararlı çıkarlar. İnsanlar arasındaki anlaşmalan ele alırsak, bu tür iki kişi[1] birlikte bir iş yaptığı zaman, ortaklık sona erdiğinde,

1 Sokrates'in kastettiği anlamda bir doğru kişi ile bir eğri kişi.

doğrunun doğru olmayandan fazla kazandığını asla göremezsin, tam tersine! Devlet işlerine gelince, eğer özel bir vergi alınacaksa doğru kişi, malı mülkü eşit olduğu halde, ötekinden daha fazla öder; ama <devletten para> almak söz konusu olunca doğru avucunu yalarken, doğru olmayan kesesini doldurur. Eğer bu ikisi yöneticilik kademelerine gelirse doğru olanın, başka zarar görmese bile —ilgilenemediği için— kendi durumu kötüye gider; devlet kasasından da kendine çıkar sağlayamaz, zira dediğimiz gibi doğru bir insandır o; ayrıca hak ve hukuka aykırı davranarak dostlarına, akrabalarına bir lütufda bulunmak istemezse onların nefretini kazanır. Eğri kişide ise her şey tam tersinedir; bununla, biraz önce tanımladığım gibi, çıkarını fazlasıyla gözetecek güce sahip bir kimseyi kastediyorum. Eğer başka türlü <doğru> bir karar vermek istiyorsan böyle bir kimseyi bir kez göz önüne al, doğru olmaktansa eğri olmak kendisine ne kadar kazanç sağlayacaktır! Şayet eğriliği aşırıya vardırırsan bunu daha kolay anlayacaksın. Zira bu aşırılık eğriyi en mutlu insan haline getirir; buna karşılık eğriden haksızlık gören ve doğruluktan şaşmak istemeyen kişiyi de en mutsuz insan! Ama bunun adı zorbalıktır ve zorba kişi başkalarının malını azar azar değil, toptan ve gizlice ya da zorla elinden alır, hem de bunlar ister kutsal ya da dünyevi mal, isterse özel kişilerin ya da devletin malı olsun! Ama herhangi bir kimse bu mallardan sadece birine haksız yere el koysa ve de yakalansa hemen cezalandırılır, rezil kepaze olur. Böyle küçük çapta haksızlık yapanlara, suçlarının çeşidine göre, tapınağın kutsallığına el süren alçak, köle bezirganı, hırsız, haydut ve yankesici gibi adlar takılır. Oysa yurttaşlarının sadece parasına ve malına el sürmekle kalmayıp üstelik onları kendine köle eden bir kimseye bu çirkin adlar verilmez, yalnız yurttaşları değil, haksızlığı eksiksiz şekilde sonuna vardırdığını öğrenen başkaları da ona muradına ermiş, mutlu adam der. İnsanlar haksızlığı, haksızlık yap-

ma korkusundan değil, haksızlığa uğrama korkusundan dolayı kötülerler. İşte böylece haksızlığın doğruluktan güçlü, özgür ve efendiye yaraşır olduğu yeterince anlaşılmaktadır, ve başta söylediğim gibi <başkalarının> doğruluğu güçlünün yararınadır, eğrilik ise <haksız davrananların> yararına ve çıkarınadır.

PRODIKOS

Prodikos, M.Ö. 5. Yüzyılın ilk yarısında Keos adasında dünyaya gelmiştir. 423 yılında sahnelenen Aristophanes'in "Bulutlar"ında "Meteorosofist"[1] olarak adından söz edildiğine göre ününün o günlerde epey yaygın olması gerekir (414 yılında Aristophanes'in "Kuşlar"ında aynı nedenden dolayı alaya alınır). Elçi olarak sık sık geldiği Atina'da başarılı konuşmalar yapmıştır, dinleyicileri arasında Euripides ve Isokrates gibi ünlü kişiler de bulunmuştur. Onun felsefi görüşlerini, dinin doğuşunu tamamen akılcı şekilde açıklayışından ve diğer sofistlerin de paylaştığı iyi ile kötünün göreli olduğu savından (bkz. fr. 8) tanıyoruz. Zaman zaman da duygulanım (affekte) konusunu ele aldığını biliyoruz. Özgünlüğü ise sadece synonymik'in, yani eşanlamlı sözcüklerin kavramsal yönden belirgin şekilde ayırt edilmesine ilişkin öğretinin kurucusu olmasından ileri gelmektedir; ne var ki bu onda, her ne kadar bir Sokrates'e ve Thukydides'e düşünsel uyarımlar vermişse de, pratikte genellikle keyfilik ve müşkülpesentlikle sonuçlanmıştır. Ahlaksal-pedagojik yönsemeler içeren ve alegorik biçime sokulmuş bu öğretisi "Yol Ayrımındaki Herakles" adlı ünlü mesel'inde iyice belli olmaktadır, gerçi bu eserle ilgili elimiz de Xenophon'dan kalan metin bulunmaktadır, ama burada

1 Herhangi ciddi bir araştırmaya girişmeden, daha çok gökyüzünün maviliğinden söz ederek meteoroloji ile astronomi sorunlarını ele alan kişi. Sonradan bu deyim ("meteorolog" gibi) ateistin ikinci anlamı durumuna gelmiştir.

Prodikos'un dilsel biçimlendirme sırasında kullandığı retorik araçları yine de farkedilebilmektedir.

Konuşmaların Konusu

1 Quintilian III 1, 12 = 77 A 10:

Bu <sofistler> arasından beylik sözleri ilk defa Protagoras ile Gorgias'ın, duygulanım konusunu ise Prodikos, Hippias ve de Protagoras ile Thrasymachos'un ele aldığı söylenir.

Synonymik

2 Platon, Kratylos 384 B = 77 A 11:

<Sokrates konuşur:> Sözcük bilgisi kolay bir iş değildir. Prodikos'un 50 Drahmilik parlak konuşmasını dinlemiş olsaydım —ki Prodikos bunu dinleyenin bu konuda bilgilendiğini iddia ediyor—, o zaman önünde sözcükleri doğru kullanmana engel olacak birşey kalmazmış. Ne ki ben onu değil, sadece 1 Drahmilik konuşmayı dinledim.

3 Platon, Protagoras 337 a-c = 77 A 13:

O böyle konuşunca Prodikos cevap verdi: Sözlerin yerinde gibi geliyor bana, Kritias. Zira bu tür konuşmalarda hazır bulunanlar iki konuşmacının da tarafsız dinleyicileri olmak zorundadır, ama her ikisini de aynı kefeye koymamalıdır. Çünkü bu aynı şey değildir. Konuşmacıları taraf tutmadan dinlemek, ama her ikisini de aynı şekilde övmemek gerekir, yani zeki olanı daha çok, zekası kıt olanı daha az. Protagoras ve Sokrates, ben kendi adıma anlayışlı olmanızı, savlarınızı tartışmanızı, ama çekişmemenizi arzu ediyorum. Zira birbirinin iyiliğini isteyen dostlar tartışır, çekişenlerse hasımlarla düş-

manlardır. Biz ancak bu şekilde hoşsohbet bir meclis kurabiliriz. Siz konuşmacılar ancak bu koşulda biz dinleyicilerden <yalnız yüzeysel> bir övgü almaz, üstelik büyük takdir toplarsınız. Çünkü takdir yürekten gelir, içtendir; <yüzeysel> övgü ise genellikle <dinleyicilerin>, inanmadıkları halde yalandan alkışladıkları sözlerle kazanılır. Biz de böylece <duyusal> bir zevk değil, büyük sevinç duyacağız. Zira sevinç duymak, insan bir şeyler öğrenir ve bilgisini geliştirirse, sadece akılla mümkündür, oysa zevk duymak, bir yemek yendiği ya da hoşa giden başka bir şeyin tadına varıldığı zaman sadece bedenle mümkündür.

4 Aristoteles, Topika II 6. 112 b 22 vd. = 77 A 19:

Kendisiyle aynı olan şey başka bir şey diye konduğu zaman, bu şeyi tanımlayan sözcük başka bir sözcüktür, Prodikos'un zevkler arasından sevinci, istifadeyi ve memnuniyeti ayırmak istemesi gibi; zira bütün bu tanımlamalar tek ve aynı şey, yani zevk içindir.

5 Bu Konuda Bkz. Aphrodisiaslı Alexander 181, 2 vd.:

Prodikos bu ifadelerden her birine kendilerine özgü bir anlam vermeye çalışmıştır, tıpkı Stoacılar gibi. Bunlar sevinçten <ruhun> makul heyecanını, zevkten ise akılsızca taşkınlığı, istifadeden işitme duyusuyla alınan zevki, memnuniyetten de <akıllı> konuşmalardan duyulan zevki anlıyorlar. Bu tarz, doğru dürüst bir şey ileri süremeyen yasa koyuculara özgüdür.[1]

Ahlak Dersi Veren Pedagog

6 Aristophanes'in Bulutlar 361'ine Kenar Notu = Prodikos fr. 1:

Prodikos'un "Hora'lar" adında bir kitabı daha var; o burada

1 Yani, keyfilikten başka bir şey değildir.

Herakles'i erdem ve kötülükle buluşturuyor, ve bu ikisi onu kendi yanına çekmeye çalışıyor, Herakles erdemin yanında yer alıyor ve onun hizmetinde döktüğü alın terini, kötülüğün çabucak geçip giden zevklerine tercih ediyor.

7 Platon, Şölen 177 B:

Ama sen, saygı değer Prodikos gibi Herakles'e ve diğerlerine düzyazıyla övgüler kaleme alan özü sözü bir sofistlere göz atmak istiyorsan.

8 Xenophon, Sokrates'ten Anılar II 1, 21 vd. = Prodikos fr. 2:

Bilge Prodikos, Herakles'i konu alan ünlü eserinde erdemden aynı şekilde söz ediyor, hatırladığım kadanyla, artık kendilerine hakim olan gençlerin erdem ya da kötülük yolundan hangisini seçeceklerine karar verme zamanının gelip çattığı günlerde Herakles'in çocukluktan erkeklik çağına nasıl geçmek istediğini anlatıyor: Herakles, bu iki yoldan hangisini seçeceğine karar veremediği için bir gün gidip tek başına <bir sıraya> oturur. O sırada boylu boslu iki kadın yaklaşır, birinin görünüşünden fazilet sahibi ve çok soylu olduğu anlaşılmaktadır, yüzü pırlanta saflığında, gözlerinden iffet okunmaktadır, vücudu çok düzgün, giysisi apaktır; diğeri ise balık etindedir. Yüzüne allık sürmüştür, bu nedenle teni olduğundan daha beyaz görünmekte, duruşu, yürüyüşü de boyunu uzun göstermektedir; gözlerini iyice açmıştır; giysisi vücudunun çekiciliğini belli edecek kadar incedir. Sık sık kendini gözden geçirmekte ve başkalarının da bakıp bakmadığını kollamaktadır; dönüp dönüp gölgesine göz atmaktadır. Herakles'e yaklaştıkları zaman birincisi istifini bozmadan yürüyüşüne devam eder; ondan önce davranmak isteyen diğeri ise Herakles'e doğru koşup şunları söyler: "Yaşamında hangi yolu izleyeceğine karar veremediğini görüyorum Herakles. Beni kendine yoldaş seçer ve ardımdan gelirsen seni en rahat ve en kolay yola gö-

türür, hiçbir zevkten mahrum bırakmam. Hiç çalışmadan, zahmetsiz bir yaşam sürersin. Savaşı ya da ticareti düşünüp, tasalanmana gerek kalmaz, yemeklerden, içeceklerden alacağın ağız tadına bakar ya da göz ve kulaklarınla, güzel kokularla veya dokunarak kendine çeşit çeşit hazlar sağlarsın, en büyük zevkleri tatmak için sevdiklerinle düşüp kalkar, en yumuşak döşeklerde yatarsın ve bütün bu hazları hiç zahmete girmeden elde edersin. Günün birinde sana bunları temin eden araçların yetersiz kalacağından kaygı duyarsan, seni maddi ve manevi yönden zora koşup bu araçları elde etmek için zahmete sokacağını sanıp endişeleneyim deme sakın, başkalarının binbir zahmetle kazandıklarından yararlanacak ve sana kazanç getiren hiçbir şeyden mahrum kalmayacaksın. Çünkü ben gözdelerime her çiçekten bal alma olanağını sağlarım." Herakles bu sözleri duyunca şöyle dedi: "Ey kadın, nedir senin adın." "Dostlarım mutluluk der adıma, düşmanlarımsa kötülük." O sırada öteki kadın yaklaşır ve şöyle der: "Herakles, anneni babanı tanıdığım ve eğitimin sırasında karakterini öğrendiğim için ben de sana geldim. Umarım benim yolumu seçersin, iyi ve yüce işleri yerine getiren biri olursun ve ben de daha saygın duruma gelir, değerimden dolayı daha çok ışık saçar, aydınlatırım. Heveslendirici sözlerle seni kandırmak değil, durumu tanrıların düzenlediği gibi gerçeğe uygun olarak sana açıklamak istiyorum. Tanrılar gerçekten iyi ve güzel şeylerden hiçbirini insanlara gayretsiz ve zahmetsiz bahşetmezler, tanrıların sana kolaylık göstermesini arzu ediyorsan onlara saygıda bulunmalısın, dostlarının seni sevmesini istiyorsan onlara iyilik yapmalısın, bir kentin seni onurlandırmasını arzu ediyorsan kente yararlı olmalısın, dirayetinden dolayı tüm Grek halkının sana hayran kalmasını istiyorsan, ülkene iyilik yapmaya çalışmalısın, topraktan çok ürün elde etmek istiyorsan onu iyi işlemelisin. Sürülerinden kazanç sağlamak, zengin olmak istiyorsan onlara özen göste-

rip iyi bakmalısın. Savaşarak söz geçirmeyi amaçlıyorsan ve dostlarını kurtarmak, düşmanlarına boyun eğdirmek için güç kazanmayı arzu ediyorsan savaş sanatını ustalarından öğrenmelisin ve tatbik etmek için deneyim kazanmalısın. Bedenini güçlü kılmak istiyorsan o zaman da onu akla itaat etmeye alıştırmalısın ve zahmete sokarak, ter döktürerek çalıştırmalısın."

Prodikos'un anlattığına göre burada kötülük söze karışır: "Fark ediyor musun Herakles, bu kadın sana nasıl da çetin ve uzun bir yol gösteriyor? Oysa ben seni zahmetsiz ve kısa yoldan mutluluğa ulaştıracağım." Bunun üzerine erdem şöyle karşılık verir: "Ey sefil, sen iyilik nedir bilir misin? Ya da karşılığında hiçbir şey yapmak istemediğin hoş ve makbul şeyin ne olduğundan haberin var mı? Zevk veren şeylere heves etmeyi bile beklemezsin, daha arzuların baş göstermeden herşeyi fazlasıyla elde edersin; acıkmadan yersin, susamadan içersin ve zevkle yiyesin diye çeşit çeşit katık icat edersin, zevkle içesin diye yıllanmış şaraplar bulup buluşturursun, yaz aylarında, her yerde kar ararsın, rahat uyumak için yalnız yumuşak şilteler değil, üstelik yumuşak döşekler ve altlıklar da temin edersin. Sen yatıp uyumayı, çalışıp çabaladığından dolayı değil, yararlı bir iş yapmayı bilmediğinden istersin. İhtiyaç duymadığın halde zoraki sevişirsin, bunun içinde akla gelen pek çok şey icat eder ve erkekleri kadın gibi kullanırsın! İşte sen dostlarını böyle eğitirsin; geceleri sefahate dalar, sonra günün en güzel saatlerini uykuda geçirirsin! Her ne kadar ölümsüz de olsan tanrılar seni dışlamıştır ve sen bütün iyi insanlar tarafından hor görüleceksin. Öte yandan işitilecek en hoş şeyi, yani övgüyü asla işitmedin, görülecek en güzel şeyi hiç görmedin. Zira senin bile yaratabileceğin güzel bir eser görmedin asla: Konuştuğun zaman sözlerine kim inanmak ister! Bir şeye ihtiyaç duyduğun zaman sana kim yardım eder! Ya da hangi aklı başında insan senin peşine takılmak ister!

Eğer yandaşların gençliklerinde güçsüz, kuvvetsiz bir bedene sahiplerse, yaşlılıklarında da ruhları körleşir. Gençliklerinde hiç çalışmadan çok iyi beslenseler bile yaşlılıklarını güç bela geçirirler, bedenleri güçten düşer; bir zamanlar yaptıklarından utanç duyarlar, şimdi yaptıklarının yükü altında ise ahlayıp oflarlar. Gençliğinde her çeşit zevkin tadına bakanlar zor işleri yaşlılığına bırakır! Oysa ben tanrılarla ve iyi insanlarla birlikte yaşıyorum. Yardımım olmadan ne tanrılar ne de insanlar soylu bir iş yapabilirler. Hadlerini bilen tanrılarla insanlar her şeyden çok bana saygı gösterirler; ben sanatçıların sevilen bir yardımcısı, aile reislerinin sadık gözcüsüyüm; barış çabalarının etkin bir emekçisi, savaşlarda güvenilir bir müttefikim, dost birliklerinin en iyi kurucularından biriyim. Dostlarım yiyecek ve içeceklerin tadına zahmet çekmeden varırlar. Çünkü canları çekene kadar beklemesini bilirler. Tatlı uyku tembel <insanlardan> çok onlara yaraşır. Üstlerinden attıkları zaman cansıkıntısı, usanç nedir bilmezler ve bu yüzden görevlerini ihmal etmezler. Yaşlıların övgüsü gençleri sevindirir, yaşlılar da gençlerin kendilerine saygı göstermesinden hoşnut kalır. Bir zamanlar başardıkları işleri zevkle hatırlayıp bugünkü işleri en iyi şekilde yerine getirmekten sevinç duyarlar. Benim yüzümden tanrıların sevgisini, dostlarının takdirini, ülkesinin de saygısını kazanırlar. Ömürleri sona erdiği zaman itibarsız biri gibi unutulmazlar, tersine her zaman minnettarlık ve övgüyle anılırlar. işte soylu ailenin evladı Herakles, sen de ancak bütün bu zorlu işlere dayandıktan sonra en büyük mutluluğa ulaşacaksın."

Herakles'in erdem tarafından eğitilişini Prodikos hemen hemen bu şekilde anlatıyor. Ne ki o düşüncelerini, benimkilerine göre çok daha yüce, soylu sözlerle süslemişti kuşkusuz.[1]

1 Bu metne göre Xenophon'un yukarıdaki alegoriye, ne yazık ki elimizde bulunmayan Prodikos'un özgün eserinin hem anlamına hem de kullandığı sözcüklerden birçoğuna bağlı kalarak biçim verdiğini varsayabiliriz.

Dinin Doğuşunun Açıklanışı

9 Cicero, Tanrıların Özü Üstüne I 118 = Prodikos fr. 5:

Keoslu Prodikos, yaşam için yararlı her şeyin insanlar tarafından tanrı sayılmış olduğunu iddia ettiği zaman dine yer bırakıyor mu?

10 Sextus Empiricus IX 18 <77 B 5'te>:

Keoslu Prodikos, ilkçağda insanların güneşi ve ayı, ırmakları ve kaynakları, yaşamımıza yarayan her şeyi, tıpkı Mısır'daki Nil gibi sağladıkları yarar yüzünden tanrı yerine koymuş olduklarını iddia ediyor ve bu nedenle ekmeğe tanrıça Demeter, şaraba tanrı Dionysos, suya Poseidon, ateşe de Hephaistos denmiş ve <insanlara> yararlı olan her şeyde durum böyle olmuştur Tanrıtanımaz sıfatını taşıyan Euhemeros Meloslu Diagoras, Keoslu Prodikos ve Theodoros gibi bazı kişiler tanrının mevcut olmadığını öne sürmüştür...

11 Themistios, Söylev 30 S. 422 Dindorf <77 B 5'te>:

Prodikos, her çeşit dinsel göreneğin, gizemlerin, gizli dinsel törenlerin çiftçilik için gerekli malzemeyle ilişkisi olduğunu söylüyor; tanrı inancının ve her türlü dinibütünlüğün de insanlara buradan geldiğini tahmin ediyor...

12 Psoydo-Platon, Eryx 397 D vd = Prodikos fr. 8:

Özellikle bu savı geçenlerde Lykeion'da Keoslu Prodikos adında bilge bir kişi öne sürmüştü, diye cevap verdim, ama gevezelikleri hazır bulunanlara öyle akılsızca gelmişti ki, hiçbirini sözlerinin doğruluğuna inandıramamıştı Gençlerden biri ona, zenginliği ne dereceye kadar kötü, ne dereceye kadar iyi sayıyorsun, diye sormuştu. O da şöyle karşılık verdi: Becerikli, dürüst insanlarla parayı tam zamanında harcamasını bilenler için iyi, beceriksizlerle akılsızlar için kötü sayarım. Di-

ğer şeyler için de durum böyledir. Bunları kullananların nasıl bir insan olduğuna bağlıdır bu, ayrıca şeyleri kendilerine tedarik etmeleri de zorunludur.[1]

13 Psoydo-Platon, Axiochos 366 B vd. = Prodikos fr. 9:

<Sokrates konuşur:> <Şimdi> iddia ettiğim şey de bilge Prodikos'un <sözlerinin> bir yankısıdır; onun bu konuşmasının bir kısmını yarım Drahmi'ye, bir kısmını, iki, bir kısmını ise dört Drahmi'ye satın almak mümkün. Çünkü bu adam ücret almadan kimseye bir şey öğretmiyor! Onun her zamanki âdeti, Epicharm'ın dediği gibi, daha çok şöyle: "Bana hizmet edersen ben de sana ederim; ne kadar verirsen o kadar alırsın!" Geçenlerde Hipponikos'un oğlu Kallias'ın evinde yaptığı parlak konuşma sırasında <insan> yaşamı hakkında o kadar <kötü> sözler sarfetti ki, az daha yaşamı hor görecektim ve o günden beri ölmeyi istiyorum, Axiochos."

CHALKEDONLU THRASYMACHOS

Thrasymachos her şeyden önce bir retorikçiydi, ama bu onu duyguların psikolojisiyle ilgili sonuçlar çıkarmaya da götürmüştür. Öte yandan Platon'un Devlet diyaloğunun ilk kitabında oynadığı rol, sofistlerce üzerinde çok tartışılan toplum felsefesi ve ahlak felsefesi sorunlarını ele almaktan geri kalmadığını göstermektedir. Ayrıca Platon'da yaptığı doğruluk tanımı ile fr. 8 arasındaki çelişki sadece biçimseldir.

1 Platon, Devlet I 338 C = 78 A 10 <Thrasymachos Sokrates'e karşılık verir>:

Ben iddia ediyorum ki, doğruluk güçlünün işine gelenden başka bir şey değildir!

1 İyi ile kötünün göreli bir kavram olduğu görüşü sofistler döneminde git gide yaygınlık kazanmıştır. Buna örnek olarak Euripides'in aynı adlı tragedyasında Aiolos'un sözleri gösterilebilir. Aynı görüşü örneğin Pausanias, Platon'un Şölen'inde (181 A), hiçbir eylem kendinde iyi ya da kötü değildir, diyerek savunmaktadır.

2 Hermias, Platon'un Phaidros S. 239, 21'ine Couvrier = fr. 8:

Tanrılar insanla ilgili şeylere aldırmıyorlar. Aksi takdirde insanlar arasındaki en önemli niteliği, yani doğruluğu unutmazlardı. İnsanların bundan yararlanmadıklarını görüyoruz.

ELISLİ HIPPIAS

Genç sofistlerden biri olan Hippias (Protagoras'tan çok gençtir ve bu nedenle 460 yılından sonra doğmuş olması gerekir) elçi olarak diğer Grek devletlerinde, özellikle de Sparta'da bulunmuş, bu görevinden ve başka vesilelerden dolayı yaptığı konuşmalar hayranlık uyandırmış, bu yüzden yalnız Olympia'da değil, Sicilya'nın en ücra kentlerinde bile yüksek ücretler almıştır. Sofistler arasında Hippias matematik bilimini de öğretim programına alan tipik bir ansiklopedicidir. Matematiğin, yeri doldurulmaz pedagojik değerini önceden fark ettiği anlaşılmaktadır. Onun derlemecilere özgü çalışma tarzına fr. 6 karakteristik bir örnek oluşturur. Ayrıca kendisi pratik-teknik anlamda evrensel bir sanatçı olarak göze çarpar; belleğinin güçlü olduğu da söylenir. O "tam anlamıyla bir uomo universale"dir. Kendine özgü düşünceleri olmayan, ama her havadan çalan sıradan sofistlerin tipik bir örneğidir. "Troya Diyaloğu" adlı eseri Prodikos'un meseliyle ahlaksal-pedagojik yönseme bakımından ortak özellikler gösterir. Ancak öte yandan matematikle ilgili sorunlara da ciddi şekilde eğilmiştir.

Platon'un sofistlerinde (Protagoras diyaloğunda) Hippias zaman zaman küçük bir rol oynamaktadır.

1 Platon, Protagoras 337 C vd. = 79 C 1:

Protagoras'tan sonra bilge Hippias şöyle dedi: "Burada bulunan sizler, sanırım hepimiz —geleneğe göre değil, yaratılış-

tan— birbirimizin yakınıyız ve soydaşız, aynı ülkenin yurttaşlarıyız. Zira benzer, yaratılıştan benzerin yakınıdır; ama insanların despotu olan gelenek doğaya aykırı pek çok şeyi zorla yaptırır."[1]

Bilgiç ve Evrensel Sanatçı

2 Platon, Büyük Hippias 285 B vd. = 79 A 11 <Sokrates'le Hippias arasındaki konuşma>:

Tanrı adına Hippias, Spartalılar seni methediyor ve sözlerini dinlemekten zevk alıyorlar, ama hangi konuda? Görünüşe göre en iyi bildiğin konuda, yoksa yıldızlar ve gökyüzündeki süreçler hakkında mı? —Hippias: Tanrı korusun! Böyle şeyleri hiç dinlemezler! — Sokrates: Ama geometriden bahsedersen dinliyorlardır seni, değil mi? — Hippias: Hele bu konuyu asla; birçoğu daha sayı saymasını bile bilmez! — Sokrates: O halde senden matematikle ilgili bir konuşma yapmanı istemezler, değil mi? — Hippias: Elbette! — Sokrates: Ama başkalarına göre açıklamasını daha iyi bildiğin şeyleri, örneğin harflerin, hecelerin, ritmin ve uyumun anlamını dinlemek isterler? — Hippias: Azizim, sen hangi ritm ve harften söz ediyorsun? — Sokrates: Peki ama, senden duymak istedikleri ve övdükleri şey nedir? İyisi mi sen söyle, ben tahmin edemiyorum. — Hippias: Yarı tanrıların, insanların soyağaçlarını Sokrates, ve yerleşim yerlerini, ilkçağda kentlerin nasıl kurulduğunu, tarih öncesine ait her şeyi, işte bunları dinlemeyi seviyorlar, onların yüzünden bütün bu şeyleri tam olarak araştırıp incelemek zorunda kaldım. — Sokrates: Gerçekten şanslısın Hippias, iyi ki Spartalılar, Solon'dan başlayıp arkhont'larımızı sırayla saymamıza ilgi duymuyorlar! Yoksa hepsini ezberle-

1 "Yaratılıştan —yalnız geleneğe göre" karşıtlığı Grek aydınlanma çağında çok yaygındır. Ama o günlerde kozmopolit düşünceler de görülmüyor değildi.

mek zorunda kalacaktın. — Hippias: Niçin Sokrates? Art arda elli sözcüğü bir defa duyduğum zaman hepsini aklımda tutarım. — Sokrates: Haklısın; senin güçlü bir belleğe sahip olduğunu düşünmemiştim. Spartalıların senden hoşlanmalarının sebebi hikmetini şimdi anlıyorum, çünkü sen çok şey biliyorsun ve yaşlı kadınların çocuklara masal anlatması gibi, sen de onlara çok eski çağlardan sevimli hikayeler anlatmayı seviyorsun.

3 Platon, Küçük Hippias 360 D vd. = 79 A 12:

<Sokrates Hippias'a hitap eder:> Sen sanatların pek çoğunda öteki insanlara göre çok daha maharetlisin, bir defasında, pazar meydanındaki satıcı tezgahlarının önünde gıpta edilesi bilgilerini sayıp dökerken nasıl övündüğünü duymuştum. Günün birinde Olympia'ya geldiğini ve üstünde taşıdığın her şeyin kendi elinden çıktığını söylemiştin: Önce, parmağındaki yüzüğü (sayıp dökmeye bununla başlamıştın) kendin yapmışsın, çünkü kuyumculuktan anlıyormuşsun, sonra damgalamak için bir mühür, ayrıca bir traş bıçağı ve bir yağ kabı da senin elinden çıkmış. Sandallarını kendinin hazırlayıp diktiğini, giysilerini ve iç çamaşırlarını kendi elinle dokuduğunu da söylemiştin. Belindeki kuşak, zengin Perslilerin taktığı kuşağın aynısıymış ve onu kendin örmüşsün; dinleyenleri en çok hayrette bırakan da bu son marifetin olmuştu. Bundan başka beraberinde şiir sanatıyla ilgili kitaplar, destanlar, tragedyalar, dithyrambos'lar* ve değişik konularda birçok düzyazı eser getirmişsin. Yukarıda saydığım sanatlarda herkese taş çıkartırmışsın, ayrıca hatırladığım kadarıyla ritm ve uyum bilgisinde, dilbilgisinde ve daha birçok şeyde senden ustası yokmuş. Ha, az kalsın senin o çok başarılı olduğuna inandığın bellek sanatını (mnemonik) unutuyordum.

Dionysos şenliklerinde tanrı şerefine söylenen bir ezgi, bir övgü; bu terim çalgı, söz ve oyunu birleştirmektedir. (çn.)

4 fr. 6:

Buradan[1] belki bir kısmı Orpheus, bir kısmı Musaios tarafından kısaca söylenmiştir, bir kısmından burada, bir kısmından şurada, bazı şeyler Hesiodos, bazı şeyler Homeros ya da başka ozanlar tarafından, bir bölümü düzyazı halinde, kısmen Grekler, kısmen de Barbarlar tarafından. Ama ben bütün bunlardan en önemlilerini <seçtim> ve birbirine ait olanları birleştirdim, şimdi size <buradan> yeni ve tamamen değişik şeyler söyleyen bir konuşma çıkaracağım.

ANTIPHON

Antikçağ bilgeleri bile 5. Yüzyılda bu adı taşıyan yazarlar arasında kesin bir ayrım yapamamıştır. Kesin olan tek şey, "Tetralojiler" adlı tipik eseriyle adı günümüze ulaşan konuşmacının sofistlerle hiçbir ilgisinin olmadığıdır. Ama görünüşe göre sofist de Atinalıdır. Özellikle son yıllarda gün ışığına çıkmış fragmanlarda yer alan sosyal-felsefi düşünceleri önem taşımaktadır.

1 fr. 2:

İnsanların bedenlerine, sağlıkta da hastalıkta da ve başka her şeyde yol gösteren akıldır.

2 fr. 9:

Antipon ile Kritolaos, **zaman bir düşünce[2] ya da bir ölçüdür,** yoksa reel bir şey değildir, diye iddia ediyorlar.

3 fr. 48:

İnsan, hayvanlardan çok kendisinin tanrıya benzediğini ileri sürüyor.

1 Şimdi size anlatacağım şeyden.
2 Yani, saf düşüncel bir biçim, bir tasarım.

4 fr. 49 <Evlilik Üstüne>:

Diyelim ki <insanın> yaşamı devam ediyor, kadına ve evlenmeye istek duyuyor. Bu gün, bu gece yeni bir kaderin, yeni bir durumun başlangıcıdır. Evlenmek insanlar için büyük bir teşebbüstür! Zira kendisine uygun olmayan bir kadın seçtiği zaman bu fela-ketle nasıl baş edecektir! Kadını boşamak ve <kadınla> aynı fikirde, aynı kanıda olan akrabalarını kendine düşman yapmak <onun için> pek de iyi olmayacaktır, hele kadını kendine layık bulduktan[1], kendisi de <onlar tarafından> layık bulunduktan sonra! Öte yandan eve neşe katmayı hayal ederken dert, tasa getiren böyle bir mülkiyet de kötüdür. Ama biz en olumsuzu değil, en müsait durumu ele almak istiyoruz. Çünkü gönlüne göre bir kadın bulan bir erkek için bundan daha güzel bir şey olur mu! Özellikle de kadın gençse bundan daha tatlı, hoş bir şey olur mu! Ancak neşenin bulunduğu yere dert uzak değildir. Zira neşe, sevinç tek başına gelmez, onu dert ve sıkıntı izler. Yalnız Olympia ya da Delphoi'de kazanılan bir zafer ve buna benzer başarılar değil, <üstelik> bilgelik ve her çeşit sevinç de sadece büyük acılara katlanarak elde edilir Tanrının insanlara bahşettiği şan şöhret, mükafatlar, enfes yiyecekler için onların mecburiyet altına girmesi, büyük dertlere katlanması ve ter dökmesi olağan değil midir! Ben kendi adıma, eğer <benim gibi> aynı cinsten başka bir varlığa bakmak, geçimini sağlamak söz konusu olsaydı, bu şekilde yaşayamazdım, çünkü sağlığıma dikkat etmek, günlük geçimimi sağlamak, saygınlığımı korumak, onunla davranmak, adımı kötüye çıkarmamak için çektiğim sıkıntılar bana yetmektedir. Bir de buna, başıma aynı dertleri açan bir kadın böyle ikinci bir

1 Onunla birlikte akrabalar.

"Ben" olarak eklenirse, ne olacak? Bir kadının, gönlüne göre bile olsa erkeğin başına, iki kişinin sağlığı ve geçimi, onurlu davranması, adının kötüye çıkmaması bakımından, iki misli sevinç ve dert getireceğinden kuşku duymaya yer var mı? Yine diyelim ki, çocuklar da geldi, işte o zaman her şey dert ve sıkıntıya dönüşür; gençlik cesareti kaybolur gider ve insanın maneviyatı da artık eskisi gibi değildir.

5 fr. 50:

<İnsan> yaşamı adeta bir günlük hapistir, deyim yerindeyse yaşam süresi tek bir gündür, bu günde biz gün ışığına bakarız ve yaşamı bizden sonra gelenlere devrederiz.

6 fr. 51:

Yaşam şaşılacak derecede mahrumiyetle doludur, azizim; heyecan verici, ulu ve yüce olan hiçbir şey yoktur; her şey küçük, güçsüz, kısa sürelidir ve büyük acılara, dertlere bağlıdır.

7 fr. 53 a:

Bu dünyada hiç yaşamayan, sanki bugün değil de, başka bir yaşam daha sürecekmiş gibi büyük bir gayretle hazırlanan insanlar var, oysa hâlâ sahip olabilecekleri zaman bu yüzden geçip gidiyor.

8 fr. 59:

Onur kırıcı ya da kötü şeylere asla istek duymamış ya da hiç elini sürmemiş bir kimse bu yüzden erdemli sayılmaz henüz. Çünkü bunlara galebe çaldığını ve böylece iyi bir insan olduğunu belli eden bir şey yoktur ortada.

9 fr. 60:

Dünyada en önemli şey kanımca eğitimdir. Zira insan —hangisi olursa olsun— bir işe doğru başlarsa, sonunun da iyi geleceğini umut edebilir. Toprakta da durum böyledir: Ne ekersen onu biçersin. Ve genç ruhlara soylu filizler aşılarsan ömürleri boyunca yeşerir ve çiçek açarlar, ne yağmurdan ne de kuraklıktan zarar görürler.

10 fr. 61:

İnsanlar için anarşiden kötü bir şey yoktur. Bunu atalarımız da fark edip baştan itibaren gençleri itaat etmeye, emredilenleri yerine getirmeye alıştırdılar, ki erkeklik çağına girdikleri ve tamamen değişik yaşam koşullarıyla karşı karşıya kaldıkları zaman korkmasınlar.

11 <fr. A'dan>:

... Adalet, insanın yurttaşı olduğu devletin yasalarını çiğnememesinden ileri gelir. Bu yüzden bir kimse, <devletin> yasalarına tanıklar önünde, doğa yasalarına ise tanıklar olmadan uyarsa, kendisi için en yararlı adaleti uygulamış olur. Zira <devletin> yasaları keyfî konmuştur, doğanınkiler ise zorunludur. Devlet yasalarının hükümleri karşılıklı anlaşmanın sonucudur, ama birlikte ortaya çıkmamıştır. Oysa doğa yasaları birlikte ortaya çıkmıştır, karşılıklı anlaşmanın sonucu değildir. Bir kimse yönetmeliği çiğnerse ve anlaşmayı icra edenlere gizli kalırsa hakaret ve cezadan kurtulur; ama gizli kalmazsa kurtulamaz. Bir kimse doğayla birlikte ortaya çıkan herhangi bir yasayı fırsat bulup çiğnerse, <onun> uğrayacağı zarar, kimse görmese bile daha az olmaz, bu suçu herkesin gözü önünde işlerse o zaman da daha büyük olmaz. Zira uğradığı zarar insanların önyargıla-

rından dolayı değildir, tersine o gerçekten zarar görmüştür. Ama bu konu sırf bu yüzden ele alınmaktadır, çünkü insanlarca konan yönetmeliklerin büyük çoğunluğu doğaya ters düşer ... Doğa, <insanlarca konan> yasaların insanları uzak tuttuğu şeyleri, insanları onlara iten şeylerden daha uygun görmez ya da tercih etmez ... <İnsanlarca konan> yasalardan kaynaklanan yararlar doğaya köstek olurlar, doğa <yasaları> ise özgürdürler

12 <fr. B'den>:

... <İyi aile çocukları>[1] takdir edilirler ve itibar görürler, iyi aileden olmayanlar ise takdir edilmez, itibar görmezler. Bizler bu bakımdan birer barbar haline geldik. Çünkü herkes her bakımdan, ister barbar ister Helen olsun, yaratılıştan eşittir. Bu durumu, herkese yaratılıştan gerekli şeylere bakarak anlayabiliriz. Herkes bu gerekli şeyleri aynı yoldan tedarik etme olanağına sahiptir, ve böyle bir durumda ne bir barbar ne de bir Helen bizden farklıdır. Zira hepimiz ağzımız ve burnumuzla nefes alıp veriyor, yemeğimizi ellerimizle yiyoruz ...

KRITIAS

Eski, soylu bir aileden gelen, Platon'un amcası ya da amcasının oğlu ve otuz despottan biri olan, oligarşinin ünlü, acımasız önderi Kritias, M.Ö. 403 yılında Thrasybul'a karşı savaşırken ölmüştür. Kendisi (geldiği soydan dolayı) bir "sofist" gibi davranmış olmasa bile, yazarlığı ve düşünme tarzı nedeniyle hiç kuşkusuz onlardan biri sayılır. Şiir ve düzyazı alanında

1 Diels tarafından eklenmiştir.

kapsamlı, çok yönlü faaliyetler göstermiş, elejiler ve tiyatro oyunları da kaleme almıştır. Diğer sofistler gibi kültür tarihine ilgi göstermiştir. Dinin kaynağıyla ilgili fragmanı özellikle ilginçtir.

Dinin Doğuşu

1 fr. 25 <"Sisyphos" adlı oyunundan>:

Bir zamanlar insanların yaşamı düzenden yoksundu, vahşi hayvanların yaşamına benziyordu ve kaba güç hüküm sürüyordu. O günlerde iyiler mükafat görmüyor, kötüler cezalandırılmıyordu. Bence insanlar yasaları, hak her şeye aynı şekilde hükmetsin ve kötülüğü baskı altında tutsun diye, eğitmen olarak koydular. Ve bir kimse suç işlediği zaman artık cezalandırılıyordu. Yasalar, açıkça suç işlemeyi engellediği ve bu yüzden gizli gizli kötülük yapıldığı zaman, kurnaz ve zeki biri insanlar için tanrı korkusunu buldu gibi geliyor bana, ki böylece suç işleyenler bunu gizlice yapar ya da kötü bir şey söyler ya da <sadece> düşünürlerse bile, korkuya kapılsınlar diye. Bu yüzden o tanrı inancını yaydı:

Ölümsüz, güçlü, aklıyla gören ve işiten, insanüstü anlayışa sahip bir tanrı vardır; kutsal yaratılışıyla bütün bunlara dikkat eder. İnsanların her sözünü işitir, yaptıklarını görebilir. Ses çıkarmadan kötü bir şey düşünsen bile tanrılardan gizli kalmaz bu. Zira onların anlayışları insanlarınkinden çok üstündür.

O böylece, gerçeği yanıltıcı sözlerle gizleyerek, öğretiler içinden en kurnazca olanını yaydı. İnsanların en korktukları yerde oturur tanrılar, diyordu, insanlara korkunun yayıldığı ve acınası yaşamları için nimetle bereketin geldiği yeri biliyordu: Çakan şimşeklerin ışığını gördüğü ve tüyler ürpertici gök gürültüsünün sesini

duyduğu, güneş ışınlarının yola çıktığı ve nemli ıslaklığın toprağa döküldüğü yerden, yani zamanın, bu zeki sanatçının muhteşem eseri yıldızlı gökkubbenin bulunduğu yerden. Bu tür korkularla insanlara göz dağı verdi ve tanrıya, kendisine yaraşan, uygun ve iyi düşünülmüş konak yerleri gösterdi, yasaya aykırı istekleri yasalar vasıtasıyla kaldırdı.

Sonra da şunu ekledi:

Sanırım biri, insanları bir tanrı soyunun varlığına ilk defa böyle inandırdı.

Irk Politikası

2 fr. 32:[1]

İnsan soyu ile başlıyorum söze. İnsanın en iyi ve en güçlü bedene sahip bir varlık haline gelmesi nasıl mümkün olurdu? Şayet babası <daha önce bedenini> çalıştırır, iyi yer ve bedenini alıştırırsa, doğacak çocuğun anası da bedenini güçlendirir ve çalıştırırsa.

İki İdrak Ediş Tarzı

3 fr. 39:

Ne <insanın> bedeniyle algıladığı, ne de aklıyla algıladığı şey. — <Ayrıca:> Sağduyu sahibi olmaya alışık insanlar idrak ederler.

4 fr. 40:

Zekanı bilemek için çalışırsan onlar[2] tarafından daha az aldatılırsın.

1 Kritiás'ın "Spartalıların Anayasası" adlı eserinden.
2 Duyular.

Kötümser Dünya Görüşü

5 fr. 49:

Dünyaya gelen bir kimsenin mutlaka öleceği ve yaşayanların da felaketten kaçıp kurtulamayacağı gerçeğinden daha kesin bir şey yoktur bu dünyada.

ANONYMUS IAMBLICHI

Adı bilinmeyen ahlakçı böyle tanımlanıyor; Friedrich Blass, onun eserinden uzun, çok az değişikliğe uğramış parçaları, yeni-Platoncu Iamblich'in "Protrepticus" adlı kitabının 20. bölümünde keşfedip meydana çıkarmıştır. Yazar hiç kuşkusuz M.Ö. 5. Yüzyılda yaşamıştır. Sofistlerin büyük çoğunluğuna karşılık, elimize geçen biçimiyle her ne kadar popüler tarzda da olsa, tamamen olumlu, idealist bir etik anlayışını savunmuştur. Birkaç kez denenmesine karşın kişiliğini adı bizce bilinen sofistlerden birinin kimliğiyle bir tutmak mümkün olmamıştır.

Eserinden kalan fragmanlar, dediğimiz gibi, her ne kadar popüler tarzda kaleme alınmış da olsa, (toplum ve ekonomi felsefesi dışında) özgün düşünceler içermiyor gibi görünse bile, bu yazar "sofistler" arasında yine de özel bir yer tutmaktadır. Zira diğer sofistlerle çok sıkı manevi bağlarının bulunmadığı gözden kaçmamaktadır. Savunduğu tamamen ciddi, etiksel-siyasal görüş açısı, sofistlerden büyük çoğunluğunun görüş açısına taban tabana zıttır. Çünkü bu görüş açısı olumludur, bu yüzden de her çeşit kuşkuculuktan, görecilikten uzaktır. Bu ciddi ahlakçının temel görüşleri Sokrates ile Platon'unkileri hatırlatır ve kendisi de hiç kuşkusuz Sokrates döneminde yaşamıştır. Sokrates'ten önce ya da onun yanı sıra sofistlere karşı olumlu idealist bir etik anlayışını savunan —görebildiğimiz kadarıyla— tek düşünür olması bile onu ilgi

çekici bir kişi kılmaktadır, ayrıca kimi sofistlerin "efendi ahlakı" anlayışına da şiddetle karşı çıkmıştır.

İster bilgelik ya da cesaret ister hatiplik ya da ustalık olsun, bunların tümünde ya da tek bir alanda yetkinliğin doruğuna ulaşmak isteyen bir kimse, bunu aşağıdaki açıklamalara dayanarak başarabilir. Bunun için öncelikle yaratılıştan yetenek sahibi olmak gerekir. Bu ise kuşkusuz tanrı vergisidir; ama gerisi insanın kendi elindedir, yani iyiyi ve güzeli aramak, zahmete katlanmaktan, gayret göstermekten kaçmamak, öğrenmeye erken başlayıp uzun süre sebat etmek. Ne ki, bu koşullardan biri eksik kalırsa herhangi bir yeteneği yetkinliğin doruğuna çıkarmak mümkün olmaz. Ama bütün bu koşullar yerine getirilirse o zaman da icra edilen şey mükemmel hale gelir.

İnsanların övgüsünü kazanmak ve bir erkek olduğunu, ki <aslında> o zaten öyledir, göstermek isteyen bir kimse, bunun için gençlikte başlayıp düzenli çalışmalıdır, yoksa bir öyle bir böyle değil. Zira insanın başlangıçtan itibaren temelini attığı ve kendisiyle birlikte artırıp geliştirdiği her yetenek, o kişiye hiç duraksamadan güvenildiği ve kıskançlık duyulmadığı için daima takdir ve övgü alır; kıskanç kişiler ise kimi başarıları takdir etmez ya da övmezler, kimilerini de gerçeğe aykırı şekilde küçümserler. Çünkü insanlar başkalarını takdir etmekten hoşlanmazlar —böylece kendilerine zarar vereceklerini sanırlar—; ama söz konusu duruma mecburiyetten dolayı inandırılır ve uzun süre boyunca yavaş yavaş buna itilirlerse, o zaman tüm direnmelerine karşın <sonuçta> onlar da takdir etmeye başlarlar. Sonra da o kişinin göründüğü gibi gerçekten becerikli olup olmadığından ya da sadece pusuya yatarak dürüst olmayan bir biçimde şöhret peşinde koşmadığından, yaptığı işi insan-

ları aldatmak için elden geldiğince iyi göstermeye çalışmadığından artık kuşku duymazlar. Buna karşılık, biraz önce çizdiğim karakterde <uzun zaman> uygulanan erdem kendine güvenin doğmasına ve kişinin arkasından iyi sözler söylenmesine neden olur. Çünkü mecburiyetten dolayı inananlar artık kıskançlık duymak ya da aldatıldıklarını sanmak için ortada bir neden görmezler. Ayrıca her başarı ve her girişim için gereken sürenin uzun olması yapılan işe <manevi> bir güç kazandırır, süre kısa olursa bu mümkün değildir. Konuşma sanatını öğrenen ve özümseyen bir kimse hiç kuşkusuz kısa sürede öğretmenine yetişir; Birçok edim sonucunda doğan erdemi ise, geç başlandığı zaman kısa sürede yetkin hale getirmek mümkün değildir, tersine insanın onunla birlikte yetişip büyümesi, kötü sözlerden ve alışkanlıklardan kaçınması, <iyiye> ise uzun süre ve çok çaba harcayarak, bunları <gerçekten> yerine getirerek ulaşması gerekir. Öte yandan çabuk kazanılan şöhret şu nedenden dolayı insana zarar getirir. Zira insanlar bir defada ve çok çabuk zengin ya da bilge ya da iyi ya da cesur hale gelen kişileri takdir etmekten hoşlanmazlar. Bu erdemlerden birini kazanmaya çalışan bir kimse onu gösterdiği çabalar sonucunda tamamen elde etmişse —ister hatiplik ya da bilgelik ister bedensel güç olsun—, mutlaka iyi ve yasal hedeflere ulaşmak için kullanmalıdır. Amabir kimse gücünden haksız ve yasaya aykırı amaçlar uğruna yararlanırsa bu çok kötüdür ve bu güce hiç sahip olmasaydı daha iyi olurdu. Bu yeteneklerden birine sahip olan ve onu yetkinleştiren bir kişinin ondan özellikle iyiyi gerçekleştirmek için yararlanması gibi, tersi durumda onu kötüye kullanan kişi de bir kötülük simgesi haline gelir. Erdemi bütünüyle elde etmeye çalışan kişi de, kendisini en iyi insan olarak hangi söz ya da eserle

kanıtlayacağını düşünmelidir. Ama o sonuçta insanların büyük çoğunluğu için bir nimet olacaktır. Bir kimse para bağışlayarak soydaşlarına iyilik yaparsa, o kimse para kazanmaya çalışarak başka bakımdan kötü bir kişi olmaya zorlanacaktır. Ayrıca bağış ve armağanlarıyla tüketemeyeceği kadar çok parayı bir araya getiremeyecektir. Bir de para kazandıktan sonra zengin biriyken bir dilenci durumuna düşer ve mal mülk sahibiyken yoksullaşırsa, bir kez daha zarara uğrayacaktır. Bu durumda bir kimse, para dağıtmadan, başka tarzda, yani kötülüğe başvurmadan, daha çok erdem vasıtasıyla insanlara nasıl iyilik yapabilir? Kaldı ki önce armağanlar dağıttığı için, şimdi hiç tükenmeyecek bağışlarda bulunma olanağını nasıl elde edecektir? Bu ancak şöyle mümkün olur: Yasaların ve adaletin üstün gelmesine yardım ederek. Zira devleti ve toplumu bir arada tutan bu değil midir!

İnsanların da kendilerine büyük ölçüde hakim olması gerekir. Bu durum özellikle, herkesçe rüşvet olarak kabul edilen paranın iktidarına değer verilmediği, yaşamı kaybetmekten korkulmadığı, adalete hizmet edildiği ve erdem peşinde koşulduğu zaman söz konusudur. Zira bu iki güç karşısında pek çok kişi yenik düşmektedir. Bunun nedeni şudur. Bu kişiler, yaşamın temelini oluşturduğu için ruha çok düşkündürler.[1] Bu yüzden onu kaygı duyarak korurlar, yaşamı sevmelerinden ve ayrılamadıkları alışkanlıklarından dolayı ona düşkün olurlar. Parayı ise korktukları şeyler yüzünden severler. Bu şeyler nelerdir? Hastalık, yaşlılık, ani kayıplar; yasalar yüzünden olanlar[2] değil (çünkü bunlardan kaçınmak mümkündür), şunları kastediyorum: Yangından, kölele-

1 Metnin bu kısmı tahrip olduğu için anlamı açık değildir.

2 Yani, olasılıkla yasalara aykırı davranmaktan dolayı ödenecek para cezaları.

rin, hayvanların ölümünden ve başka şeylerden doğan zararlar, insanın canını ve yaşamını ya da cansız mülkiyeti tehdit eden olaylar. Bütün bu nedenlerden dolayı herkes zengin olmaya çalışır ki, bu tür tehlikeler söz konusu olunca elinde para bulunsun. Ama yukarıda saydıklarımız dışında insanları para kazanmaya iten başka şeyler de vardır: Şöhret hırsı, birbirini atlatıp üste çıkmak, kıskançlık ve kendini söz sahibi olacağı bir konuma getirme arzusu. Bunlar, bu tür isteklerin karşılanmasına katkıda bulunduğu için insanları paraya büyük değer vermeye iten nedenlerdir. Ancak gerçekten iyi bir kimse böyle eğreti, göz alıcı şeylere değil, kendi kabiliyetine dayanarak şöhret peşinde koşar.

Yaşama sıkı sıkıya sarılmak konusunda şu kanıya varmak mümkündür: Eğer bir kimseye, başkası tarafından öldürülmediği takdirde, hiç yaşlanmamak, üstelik ölümsüz olmak izni verilseydi, o zaman bu kimsenin yaşamına dikkat ve özen göstermesi tamamen haklı görülürdü; ancak çok uzun süren yaşam yüzünden insanın, çabucak yaşlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor ve ufukta ölümsüzlük görünmüyor diye, ardında ölümsüz bir hazine, yani fani bir varoluş yerine asla tükenmeyen, sonsuza kadar canlı kalan bir ad bırakmaktansa ne olduğu belirsiz davranışlarda bulunarak yaşamını korumaya çalışmak için kötü düşünce ve isteklere alışması büyük bir budalalıktır. Ama başkalarından daha fazlasına sahip olmaya da çalışmamalı, hele bu fazlalık yüzünden kazanılan iktidarı erdem, yasalara boyun eğmeyi de korkaklık saymamalıdır. Zira bu, zihniyetlerin en kötüsüdür ve iyiye karşı her çeşit düşmanlık, her türlü kötülük ve felaket buradan çıkmaktadır. Zira insanlar yalnız başlarına yaşayacak durumda değildi ve zaruret yüzün-

den bir araya geldiler, çünkü yaşamla ilgili donatımlarını, teknik kazanımlarını ihtiyaçtan dolayı buldular; ama birlikte oturmanın ve bunun yanı sıra yasasız yaşamanın mümkün olmadığı görüldü —böyle bir durumda başlarına, yalnız yaşadıkları zamankinden çok daha büyük felaketler gelecekti—; bu zaruretten dolayı insanlar arasında yasa ve adalet egemen oldu, alaşağı edilmelerine de hiçbir zaman izin vermediler. Çünkü şeylerin doğasında yatan sağlam bir temele sahiptirler. Ne ki, doğuştan böyle bir bünyeye sahip, yani yara almayan, hastalıklara ve silah yarasına karşı bağışık, insanüstü gücü, çelik gibi sert bedeni ve ruhu olan bir kişi ortaya çıksaydı, o zaman üstün gücüne dayanarak zora başvurmanın böyle bir kişiye yeteceğini sanmak belki mümkün olurdu —zira böyle bir kimse, yasaya boyun eğmeseydi bile, cezasız kalabilirdi—, ama böyle bir düşünce doğru değildir. Çünkü bir kimse, gerçeklikte pek görülmeyen şekilde böylesine güçlü olsaydı bile, tutunabilmesi ancak yasalardan ve adaletten yana yer aldığı, onlara destek olduğu, kendi gücünü de bu amaçla ve bunlara ulaşmak için kullandığı zaman mümkün olurdu, yoksa varlığını başka türlü sürdüremezdi. Böyle bir durumda insanların kendi yasa anlayışlarından dolayı bu kişiye bir düşman gözüyle bakarak karşı çıkmaları, onu hileye başvurarak ya da zorla alaşağı etmeye ve kendisine haddini bildirmeye yeterdi. Böylece, hangi türden olursa olsun, zorbalığın bile sırf yasa ve hak, hukuk sayesinde tutunabileceği anlaşılmaktadır.

Öte yandan insanın yasallık, yasasızlık ve aralarındaki farklar konusunda kendini aydınlatması zahmete değer: Herşeyden önce, hem toplum hem de birey için yasallık en iyi, yasasızlık ise en kötü şeydir. Çünkü en büyük felaketler buradan doğmaktadır.

Yasal ilişkilerin başta gelen sonucu, herkese büyük yarar sağlayan ve bir nimet olan kredidir. Zira para, kredi vasıtasıyla kamuya yararlı bir hale gelir, ve tedavüle çıkarıldığı için miktarı az bile olsa herkese yeter, ama kredi olmadan fazla miktarda para <bile> yetmez. Para ve yaşamla ilgili, gerek iyi gerekse kötü rastlantısal olaylar da, yasaların geçerli olduğu durumlarda insanları teşvik edici tarzda etkiler. Çünkü zenginler güven içinde ve tuzağa düşme tehlikesi olmadan bunlardan[1] yararlanırlar, yoksullar ise, yasalı durumların bir sonucu olan para tedavülü ve kredi nedeniyle zenginler tarafından destek görürler. Ayrıca yasalı ilişkilerden dolayı insanlar parti kavgaları için vakit kaybetmezler, tersine bu zamanı <sivil> yaşamın gerektirdiği işlere ayırırlar. Çünkü yasalı durumlarda insanlar sıkıcı dertlerden kurtulurlar, kendilerini rahat ve zevkli sorunlara verirler. Sıkıcı dertler politik parti çekişmeleridir, rahat ve zevkli olanları ise <barışçıl> çalışmalardır. Bütün sıkıntıları unutarak dinlenmek üzere yatmaya gittikleri zaman korku ve dertlerden uzak bir şekilde uyurlar, yataktan kalktıklarında aynı haleti ruhiye içindedirler; ani bir korkuya kapılmazlar ve <politik durumda> meydana gelecek büyük bir değişiklikten dolayı sabırsızlıkla ertesi günün gelmesini beklemezler, tersine her çeşit gam ve kasavetten uzak bir şekilde, karşılığında iyi şeyler[2] alacaklarına dair besledikleri haklı umutlar vasıtasıyla zahmetlerini hafifleterek, korkusuzca <meslek> yaşamlarının sorunlarını düşünürler. Ve bütün bunların nedeni yasalı ilişkilerdir. İnsanların başına en büyük felaketi getiren, teslimiyete ve köleliğe yol açan savaş da yasalı durumlara oranla yasasız durumlarda daha kolay patlak verir. Yasalı ilişkilerden, yaşamı teşvik eden ve sıkıntılı durumlarda insanları teselli

1 Bu tür rastlantısal olaylardan.

2 Diels'in tahminine göre.

eden daha pek çok şey doğar. <Zorunlu olarak> yasasız durumlardan meydana çıkan kötülükler ise şunlardır.

Önce insanlar işlerinde rahat edemezler, işi gücüyle ilgilenmek yerine tüm can sıkıcı şeylerle, parti çalışmalarıyla uğraşmak zorunda kalırlar. Güvensizlikten, ticaretin durgunlaşmasından dolayı paralarını, kamu yararına tedavüle çıkarmaktansa evlerinde biriktirirler ve böylece fazlasıyla mevcut olmasına karşın piyasadaki para miktarı azalır. Ekonomide iyi ve kötü ilişkiler karşıt etkilerde bulunur.[1] Çünkü iyi ilişkiler yasasız durumlarda güven altında değildir, <mülk sahipleri> arasında sadece düşmanlık yaratır; kötü ilişkiler ise aşılmaz, güvensizlikten ve ticaretin durgunlaşmasından dolayı yerini korur. Aynı nedenden dolayı diğer ülkelere karşı savaş açmak ve ülkede iç savaşların patlak vermesi çok daha kolay olur, ve bütün bunlar daha önce görülmediyse, böyle bir durumda meydana çıkarlar. Çünkü parti çatışmaları, karşılıklı düşmanlıktan dolayı bu tür savaşların çıkmasına yol açar ve yurttaşlar da her zaman tetikte olmak, birbirlerini kollamak zorunda kalır. Sonra da gün boyunca ne zevk verici işlerle uğraşabilirler ne de yattıkları zaman dinlenebilirler, tersine tasa ve korku dolu şekilde <dinlenmeye çekilirler>, ertesi gün ürkerek ve korkuyla uyanırlar, birdenbire başlarına gelen felaketi hatırlarlar. Bu tür kötülükler ve daha önce saydığımız diğerleri hep bu yasasız durumlardan ortaya çıkarlar.

Ama despotluk da, bu dehşet verici, iğrenç kötülük de, başka nedenden değil, yasasız durumlardan dolayı ortaya çıkıp gelişir. Kuşkusuz iyice düşünmeyen bazı insanlar, bir despotun başka nedenlerden dolayı ortaya çıktığı ve despotun zulmüne uğradıkları için kendi suç-

1 Yasalı durumlardaki gibi.

ları olmadan özgürlüklerini kaybettikleri kanısını taşırlar. Ama bu konuda haksızdırlar. Çünkü bir kralın ya da despotun, yasasız durumlardan ve diğer insanlar arasında sivrilme hırsından değil de, başka bir nedenden dolayı ortaya çıktığını sanan kimse bir ahmaktan başka bir şey değildir. Zira herkes kötü olursa, bu durum hemen vuku bulur. Çünkü insanların yasa ve hak, hukuk olmadan yaşaması mümkün değildir. Bu ikisi —yasa ve hak, hukuk— halkın arasından kaybolursa, o zaman bunların denetimi, himayesi tek bir kişinin eline geçer. Egemenliğin tek bir kişinin eline geçmesi, toplumun refahı için hükmeden yasanın kaldırılmasından başka nasıl mümkün olurdu ki? Hak ve hukuku çiğneyen, herkes için ortak ve yararlı yasayı kaldıran bu insanın, insanları bu <temel direkten> yoksun bırakma gücüne sahip bu insanın, bu bir tek kişinin çelikten olması gerekir! Ama o et ve kemiktense, diğer insanlar gibi bir canlı varlıksa bunu başaramaz; ancak atalardan kalan temel hakları <önceden> yok ederse[1] ~~o zaman~~ <ve sadece o zaman> egemenliği tek başına ele geçirir. Bu yüzden bunun nasıl vuku bulduğu kimileri için bir sırdır.

Ek: İlk Sosyalistler

CHALKEDONLU PHALEAS
ve
MILETOSLU HIPPODAMOS

1 Aristoteles, Politika II 7. 1266 a 36 vd. = V. S. c 27, 1:

Bazı düşünürlere göre ana sorun, mülkiyet ilişkilerinin iyi

1 Metnin bu kısmı tahrip olduğu için anlamı açık değildir.

düzenlenmiş olmasıdır. Çünkü <yurttaşlar> arasındaki tüm parti çekişmeleri bunun çevresinde döner, diye iddia ediyorlar. Bu yüzden bu <görüş açısını> ilk defa yaygın bir hale getiren Chalkedonlu Phaleas olmuştur. O, yurttaşlar arasında mülkiyetin eşit olması gerektiğini iddia ediyor. Bir kent kurulurken daha başlangıçta bunu gerçekleştirmek zor değilmiş; meskûn kentlerde ise daha zor olurmuş; ancak zenginler <kızlarına> çeyiz verir, ama <kendileri> almazsa ve yoksullar da <kızlarına> vermez, ama kendileri alırsa çok çabuk bir denge[1] sağlanabilirmiş...

2 Aynı Yerde 1266 b 28 vd.:

Ancak bir kimse tüm yurttaşların makul ölçüde mülk sahibi olmasına izin verseydi bile, bunun hiçbir yararı dokunmazdı. Çünkü önemli olan, mülkiyeti değil, <insanların> hırs ve isteklerini dengeye getirmektir. Ama insanlar yasalar vasıtasıyla yeterince eğitilmezlerse bu da mümkün değildir. Belki Phaleas da buna, aynı şeyi talep ediyorum, diye karşılık verecekti. Çünkü o devletlerde bu iki konuda, yani mülkiyet ve eğitim konusunda eşitliğin hakim olması gerektiğini kastediyor.

3 Aynı Yerde 1267 b 13 vd.:

Yasama bakımından o sadece küçük bir devlet tasarlar gibi görünüyor, en azından tüm zanaatçılar devlet hizmetinde olacak ve devlette bir fazlalığın oluşmasına meydan vermemeleri gerekecek. Öte yandan kamu işlerini yürütenler de devlet hizmetine girmek zorunda olursa, bunun Epidamnos'taki gibi ve Diophantos'un bir zamanlar Atina'da yapmaya çalıştığı gibi düzenlenmesi gerekir. Phaleas'ın devlet taslağı konusunda aklı başında öneriler yapıp yapmadığını bunlara bakarak anlamak mümkündür.

1 Yurttaşlar arasındaki mülkiyet ilişkilerinde.

4 Aynı Yerde 1267 b 22 vd.:

Euryphon'un oğlu Miletoslu Hippodamos devlet yaşamına etkin şekilde katılmayanlar arasından ilk defa en iyi devlet taslağını hazırlayan kişidir. O, nüfusu onbin kişi olan ve üç zümreye ayrılan bir devlet tasarlamıştır. Zümrelerden birini zanaatçılar, diğerini çiftçiler, üçüncüsünü de silah taşıyan savaşçılar oluşturuyordu. Araziyi de üçe ayırarak bir bölümünü tanrıların mülkiyetine, diğerini devlete, üçüncüsünü de özel mülkiyete vermek istiyordu. Yurttaşların tanrılara karşı ödevlerini, elde ettikleri ürünlerle yerine getirdikleri arazi parçası tanrılar gözünde kutsal olacaktı, savaşçıların geçimlerini sağladıkları bölüm ise devlet mülkiyeti; çiftçilere ait olan üçüncü bölüm ise özel mülkiyet olacaktı. Ayrıca üç çeşit yasa koymanın gerektiğini de düşünüyordu. Çünkü kanısına göre, yargı konusu olan suçlar da sadece üç çeşitti: Fiili hakaret, mülkiyete zarar vermek ve <adam> öldürmek. Üst makam olarak da, doğru bir karara bağlanmamış gibi görünen tüm davaların mutlaka havale edileceği bir tek mahkeme düşünüyordu. Ama bu mahkeme seçimle gelen belirli yaşlı kişilerden oluşacaktı. Mahkeme kararları oy kullanarak verilmeyecekti, her üye yanında bir tablet bulunduracak, karara vardıysa cezayı bunun üzerine yazacak, yok akladıysa hiçbir şey yazmayacaktı. Eğer birinde böyle, diğerinde ise başka şekilde karar verirse bunu açıkça belirtmek zorunda olacaktı. Çünkü böyle olduğu zaman, durum yasalarca iyi düzenlenmemiş demektir. Zira iyi düzenlenmemiş yasalar, değişik kararlar vermeye mecbur bırakarak yargıçların yalan yere and içmelerine neden olurlar. O ayrıca devlete yararlı bir icatta bulunan kişileri ödüllendirmek için bir yasa daha öneriyordu. Savaşlarda ölen yurttaşların çocuklarına da devletin bakmasını istiyordu, çünkü bu durum başka devletlerde de henüz yasalarla düzenlenmemişti. Oysa böyle bir yasa bugün hem Atina'da hem de bazı başka kentlerde yürürlüktedir. Devlet görevlilerinin

de halk tarafından seçilmesi gerekiyordu. Ama o devletteki üç zümreyi halk sayıyordu. Seçilen <görevliler> kamu işleriyle, ayrıca yabancıların ve yetimlerin sorunlarıyla ilgilenecekti.

Hippodamos'un devletle ilgili taslağında yer alan önemli görüşler işte bunlardır.[1]

1 Bu taslak, devleti üç bölüme ayırırken Platon'u etkilemesi bakımından, özellikle ilginçtir.

ONİKİNCİ BÖLÜM

Demokritos

Leukippos'un büyük öğrencisi Abderalı Demokritos'a bu bölümde yer vermemizin nedeni, kendisinin bir filozof olarak —özellikle bilgi kuramı ile etik'i yüzünden— tamamen sofistler dönemine ait olmasıdır. Efsane tarzında anlatılanlar bir yana bırakılırsa Demokritos'un yaşamı hakkında elimizde çok az bilgi vardır. Doğum yılı, Apollodor'a göre M.Ö. 460, Thrasyllos'a göreyse 470 olmalı. Ama Demokritos'un Anaxagoras'tan kırk yaş küçük olduğunu saptayan Apollodor'un tahmini gerçeğe daha yakındır. Demokritos'un 90 yaşında öldüğünü belirten Apollodor'a göre onun 460-370 yılları arasında yaşadığı söylenebilir. Üstelik kapsamlı ve çok yönlü bilimsel-edebi çalışma döneminin 400 yılında başlayıp 4. yüzyılın sonlarına doğru uzandığı da yakın zamanda belli olmuştur. Onun olasılıkla uzak ülkelere (Mısır'a, Babil'e, İran'a) yolculuklar yaptığını, bunların da sırf bilime, (özellikle doğabilime, belki de etnolojiye) duyduğu ilgiden dolayı olduğunu az çok bilmekteyiz. Henüz kimsenin kendisini tanımadığı Atina'ya ise bu yolculuklardan sonra geldiği kesindir. Mükemmel matematik bilgisini, genç kuşaktan, Rhegionlu Glaukos'un bildirdiğine göre, muhtemelen Pythagorasçılarla ilişkisine borçludur.

Daha sonraları aralarına bazı taklitlerin de karıştığı eserlerini Thrasyllos (imparator Tiberius döneminde), yaşlı bir bilge-

yi örnek alarak, tetralojiler halinde düzenlemiş ve içeriklerine göre beş gruba ayırmıştır: Fizik (sözcüğün Antikçağ'daki anlamında), etik, matematik, genel bilimsel ve özgül bilimsel eserler.

Filozof olarak, öncelikle de bir fizikçi olarak, ama psikoloji ve bilgi kuramında da Demokritos kendisine Leukippos'un, kimi noktalarda geliştirdiği ve tamamladığı, zaman zaman da değiştirdiği atom öğretisini temel almıştır.[1] Özgül bilimlerin, örneğin duyu fizyolojisinin ana sorunlarını aydınlatmak için atom öğretisinden nasıl yararlandığını görmek de çok ilginçtir. Ama o günkü devasa boyutlarına karşın doğa felsefesi ile doğabilimler Demokritos'un kapsamlı bilimsel düşüncelerinin sadece bir tek yanıdır; bunun yanı sıra, sofistlerin ve Sokrates'in çağdaşında etik ve kültür felsefesi, yani genel olarak insan felsefesi ön sıralarda yer alır.

Kuşkusuz Demokritos'un etik'i daha çok popüler-bilimsel bir niteliğe sahiptir; dinsel yönsemeler bir yana metafizikle bile ilgisi yoktur —zira bu ikisi Demokritos'un materyalist dünya görüşünün dışında kalır—, atomcu fiziği ile de içsel hiçbir bağı bulunmamaktadır. (Elimizdeki belgelerden) görebildiğimiz kadarıyla bu etik bilimsel bir ilkeye dayanmamakta, çağdaşı Sokrates'in düşünce ve yöntemiyle ortak hiçbir özellik göstermemektedir. Ama —ki önemli olan da budur— gözden kaçmayan çok belirli bir temel eğilime, homojen bir yapıya ve şaşırmamıza yol açacak şekilde materyalist fiziğinin tam karşıtı olan, her ne kadar bireyci yönü ağır basıyor olsa da, neredeyse idealist bir özelliğe sahiptir, ancak bu bireyciliğin, devletle bireyin ilişkisi kısmına önemli bir kısıtlama getirilmiştir.

Demokritos'un etikle ilgili fragmanları arasından birçoğu eski özdeyişler niteliğini taşır, bazıları da sıradan bir fikir dü-

1 Bu nedenle Demokritos'un atom öğretisiyle ilgili fragmanlan arasından burada sadece Leukippos'un kuramından ayrılan ya da bunu geliştirenlere ya da çok özgün bir biçimde formüle edilmiş olanlara yer verilecektir.

zeyini aşmaz; son yıllarda, hatta ondört yıl önce bu fragmanlardan büyük bir bölümünün, özellikle de "Demokrates" adı altında günümüze ulaşanların kesinlikle özgün olmadıkları iddia edilmiştir. Doktora tezinde bunların hiçbirinin özgün olmadığını kanıtlamaya çalışan Laue'nin savı, özellikle Robert Philippson'un araştırmalarıyla ana noktalarda çürütülmüş bile olsa, bu fragmanlardan bir kısmının özgün olmadığından kuşku duymaya yer yoktur. Elbette ki bu fragmanlar buraya alınmamıştır.

Demokritos'un yaklaşık 300 fragmanını belirli görüş açılarından taşıdıkları öneme göre sistemli şekilde düzenlemek kolay değildir. Çünkü Demokritos'un etik'i bir sistemden ve gördüğümüz gibi homojen, kesin bilimsel bir temelden yoksundur. Bu yüzden burada yaptığımız gruplandırma, etikle ilgili fragmanların ana bölümünü içsel homojen bir görüş açısına göre düzenlemek için girişilen bir deneme sayılmalıdır. Fragmanlarda göze çarpan nesnel ahlaklılık Demokritos'un düşünce tarzına tipik bir örnek oluşturduğu için burada etikle ilgili önemli fragmanlara yer vermek gerekiyordu.

Demokritos'un, çağdaş ya da daha sonraki düşünürler üzerindeki etkilerine gelince, son yıllarda birçok defa onun Platon üzerindeki etkisi kanıtlanmaya çalışılmışsa da, Platon'un son diyaloglarından "Timaios"ta tek tük izine rastlananlar dışında, bu çabaların tamamen başarısız kaldığı kesindir. Buna karşılık fizik ve etik'te Epikuros'un felsefesi üzerindeki etkisi Antikçağdan beri bilinmektedir ve tamamen belirleyicidir (ki Epikuros'un etik'i başlıca noktalarda değişik temellendirilmiş bile olsa).

Birçok yerinde (Epikuros aracılığıyla) Demokritos'un bizlere hitap ettiği Lucretius'un didaktik şiiri buna bir kanıt oluşturur. Ayrıca Demokritos'un etkileri, Abdera'da kurduğu felsefe okulu vasıtasıyla da yayılmaya devam etmiştir; bu tür "Demokritosçular" arasından Khioslu Metrodor'un, özellikle

de Abderalı Hekataios'un ve Nausiphanes'in adını sayabiliriz.

Etik fragmanlarının okurlarına Demokritosçu ahlak öğretisinin kimi özelliklerini açıklamak gerekiyor. Burada en çok göze çarpan, aslında Greklere özgü olup, bilinçli şekilde her çeşit yaşam tarzının temel ilkesi olarak savunulan "ölçü" (**metron**) ile ilgili egemen görüş açısıdır. Fragmanların birçok yerinde "ödev"[1] kavramının ortaya çıkışı da dikkati çekmektedir. Daha da ilginci birkaç yıl önce ileri sürülmüş bir iddiadır, yani "ödev" kavramının Grek etikine yabancı olduğu, bunun ancak Helen felsefesinde, Samî doğusundan etkilenen Stoacılarda meydana çıktığı iddiasıdır. Yeri geldiğinde bu iddianın doğru olmadığını ve Sokrates'in ödev bilinci kavramıyla çürütüldüğünü belirtmiştim. Üstelik Demokritos'un fragmanlarında ödev kavramının defalarca yinelenmesi de sözü geçen iddianın asılsız olduğunu göstermektedir. Bundan başka "materyalist" Demokritos'un etik'inin ne materyalist ne de asıl (kaba) anlamda "hazcı" olması da çok ilginçtir; aslında etik anlayışı bakımından Demokritos, dünya görüşleri karşıt büyük idealist Platon'la, sadece gerçekten iyi, yani ahlak yönünden iyi insan mutludur, savında birleşmektedir. Bir de, Karl Reinhardt'ın araştırmalarıyla kesinlik kazanarak bize ulaşan, özellikle ünlü Stoacı Poseidonios ve de Epikuros ile Lucretius'u derinden etkileyen, Demokritos'un tarih öncesiyle ilgili spekülasyonlarının —ki Protagoras'ın etkisinde kalmış olsa bile— önemini belirtmek gerekiyor.

Ne ki, okur bu bölümde bir noktayı unutmamalıdır: Demokritos'un, belki de sanki Aristoteles'in ya da Poseidonios'unkilerle karşılaştırılması mümkün olan muazzam ve şaşılacak kadar çok yönlü bilimsel-edebi eserlerinden günümüze —eserlerinin başlıkları dışında— tek tük parçalar kalmıştır.

1 **To deon** ya da **to kreon**; Diels gibi bir uzman tarafından da "ödev" diye çevrilen kavramlar.

Wilamowitz, Demokritos hakkında şunları söylediği zaman ne yazık ki çok haklıdır: "Aslında onun ne olduğunu bilmiyoruz O (bizim için) sadece büyük bir addır." Bu yüzden Demokritos'la ilgili sözlerimiz için şu sınırlayıcı ek her yerde geçerliğini korumak zorunda kalmaktadır: Elimizdeki malzemeye göre hakkında bir hükme varabildiğimiz kadarıyla.

A. Fizik

I. Atom Kavramı

1 Aetius I 16, 2 = 68 A 48:

Atomculann iddiasına göre, maddelerin parçalara ayrılması[1] parçasız <madde parçacıklarında>[2] dururmuş ve sonsuza kadar devam etmezmiş.

2 Aristoteles, Fizik III 4. 203 a 33 vd. = 68 A 41:

Demokritos, hiçbir atomun başka bir atomdan ortaya çıkmadığını iddia ediyor. Buna karşın yine de her şeyin ortak özü ilk maddedir[3]; yalnız, büyüklük ve biçimleriyle birbirlerinden ayrılırlar.

3 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne S. 204, 33 vd.'ına, Heiberg = 68 A 37:

Aristoteles'in eserinden Demokritos'la ilgili birkaç tümceyi buraya alarak her ikisinin felsefi görüş açısını açıklayacağım. Demokritos'un kanısınca, ebedi <cisimlerin> özü sayısız küçük tözlermiş. Bunlar için, sonsuz büyüklükte başka bir me-

1 **Tomen**: Aslında (maddelerin düşüncede gerçekleştirilen) kesilerek parçalara ayrılması.

2 Yani, parçaları olmayan ve bu yüzden artık parçalara ayrılmayan atomlarda. Kastedilen: (Gerçeklikte) maddelerin parçalara ayrılması sonuçta ilk cisimciklere (atomlara) gelip dayandığı zaman artık devam etmez, sona erer.

3 **Arkhe.**

kanın mevcut olduğunu tahmin ediyor. Bu mekanı şu ifadelerle tanımlıyor: "Boşluk", "hiçlik" ve "sonsuzluk" Bu ilk cisimlerin her birine de "içlik"[1], katı olan ve varolan diyor. Ama ilk cisimlerin duyularımızla kavranamayacak kadar küçük olduğuna inanıyor. Üstelik bunlar çeşit çeşit biçim ve şekle sahipmiş; büyüklükleri de farklıymış. Bu <ilk cisimlerden>, tıpkı öğelerden olduğu gibi, görülebilen ve duyularımızla algılanabilen cisimler meydana geliyor ve bunlar bir araya toplanıyormuş. Ancak aralarında geçimsizlik varmış ve benzer olmayışlarından, saydığımız öteki farklardan dolayı boş mekanda hareket ediyorlarmış. Hareketlerinden dolayı birbirlerini itiyor ve değecek, yakın olacak şekilde sıkı sıkıya birbirlerine bağlanıyorlarmış; ne ki bunlardan gerçek bir birlik oluşmuyormuş. Zira iki ya da daha fazla şeyin bir tek şey haline gelmesini <kabul etmek> akılsızlık olurmuş. Atomların belli bir süre bir arada kalmalarına neden olarak karşılıklı bağlanmalarını ve yapışıp kalmalarını gösteriyor. Zira bunlardan biri eğri, diğeri kanca biçiminde, öteki hamur teknesi gibi çukur, kimi kubbeliymiş, kimileri de <diğerlerinden> sayısız farklılıklar gösteriyormuş. Kanısına göre, dış çevreden gelen herhangi bir güç onları etkileyene, sarsarak karıştırana, ayırana ve dağıtana kadar birbirlerine yapışık durumda ve bir arada kalıyorlar.

Yine kanısına göre, oluş ve —karşıtı— çözülüş yalnız hayvanlarda değil, üstelik bitkilerde, dünyalarda ve duyularımızla algılanabilen her cisimde vardır. Bu durumda oluş atomların birleşmesi, bozuluş da ayrılması ise, o zaman Demokritos'a göre oluş bir değişmedir.

4 Simplicius, aynı yerde 28, 15 vd. <Theophrast'tan>:

Leukippos gibi öğrencisi Demokritos da doluluk ve boşluğu ilkeler diye öne sürüyordu; bunlardan birine varolan öteki-

1 Almancası: "Nichts" (yokluk, hiçlik)'e karşılık "ichts" diye baştaki N harfinin kaldırılmasıyla türetilmiş bir sözcük; aslında bir anlamı yok (çn.)

ne varolmayan diyordu. Zira onlar şeyler için atomları madde olarak varsayıyorlar ve her şeyi bunların farklarından yaratıyorlar. Ama bu farklar üç çeşittir: Biçim, konum, düzen <tasnif>. Benzer tarafından harekete geçirilmek benzerin doğasında bulunurmuş, tıpkı yakınların birbirine doğru koşması, başka bir <atomlar> birliğine katılan her atomun bu birlikte değişik bir durum meydana getirmesi gibi. Bu yüzden, ilk maddelerin sayıca sonsuz oldukları yerde değişmeleri ve şeylerin doğalanını, hatta bir şeyin nasıl ve niçin meydana geldiğini de, inandırıcı şekilde açıklayabileceklerini iddia ediyorlardı. Yine bu yüzden, sayıca sonsuz öğelerin varlığını kabul eden <filozoflara> göre her şeyin akıl tarafından kavranabilir bir tarzda gerçekleştiğini de iddia ediyorlar. Atomların biçimleri sayıca sonsuzdur diyorlardı, çünkü hiçbir şeyin niteliği artık başka şekilde olduğu gibi değilmiş. Bunu sonsuzluğun nedeni olarak gösteriyorlar.

5 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne VII 9. 327 a 16 vd.:

Aynı cismin hiç durmadan bazen sıvı bazen katı[1] olduğunu görüyoruz ve bu değişiklik, Demokritos'un iddia ettiği gibi, ayrılma ve <tekrar> birleşme yüzünden ya da atomların <başka> konum ve düzeninden dolayı gerçekleşmiyor. Zira sözü edilen töz, sıvı durumdan katı duruma yapısını ya da doğasını değiştirerek geçmiyor.

6 Plutarch Kolotes'e Karşı 8 S. 1110 F = 68 A 57:

Demokritos'un iddiası ne? Niteliksiz ve değişmeyen, bölünmez ve ilgisiz, sonsuz sayıda tözün dağınık şekilde boş mekanda hareket etmesi. Ama bunlar birbirlerine yaklaştıkları ya da karşılaştıkları ya da sıkı sıkıya bağlandıkları zaman, böyle bir birleşmenin sonucu olarak bir durumda su, başka

1 Aslında: (Pıhtılaşma ya da soğuma ve donma nedeniyle) katılaşmış.

durumda ateş, bir başkasında bitki, bir diğerinde de insan meydana geliyormuş. Ancak her şey onun tanımladığı gibi atom ya da "idea"dan[1] başka bir şey değilmiş. Çünkü varolmayandan bir şey meydana gelmezmiş. Varolandan ise, atomlar katılıklarından dolayı herhangi bir zedelenmeye ya da değişmeye maruz kalmadıkları için, <asıl anlamda> hiçbir şey meydana gelmiş olmayacaktı. Bu yüzden renksiz <ilk cisimlerden> renk, niteliksiz ve <değişmeyen ilk cisimlerden> bir nitelik ya da ruh ortaya çıkamaz.

7 Galen, Hippokrates'e Göre Öğeler I 2 (III 20 Helmreich) = 68 A 49:

"Bir şey sadece görünüşte bir renge sahiptir, sadece görünüşte tatlı ya da acıdır; gerçeklikte yalnız atomlar ve boş mekan vardır." İşte Demokritos böyle diyor, ve atomların bir araya gelmesinden şeylerin duyularımızla algılanabilen özelliklerinin meydana çıktığını düşünüyor, yani sadece onları algılayan biz insanlar için; gerçeklikte ise bir şey ne beyaz ya da siyah ne san ya da kırmızı ne de acı ya da tatlıymış. Çünkü "geleneğe göre"[2] ifadesiyle, "kanıya göre", "yalnızca öznel" ve "gerçeklikte" diyerek tanımladığı "şeylerin özüne uygun değil" ifadelerini kastediyor Bu durumda vardığı kanının ana noktası şöyle oluyor: İnsanlar gerçi bazı şeyleri beyaz, siyah ya da tatlı, acı ve bunun gibi sayıyorlar, oysa gerçeklikte her şey "içlik" ve "hiçlik"tir. Atomları "içlik", boş mekanı da "hiçlik" diye nitelediği zaman bunu zaten kendisi de söylüyor. Hepsi birer küçük cisim olan atomların demek ki hiçbir özelliği[3] yok; boşluk ise bir mekandır, içinde bu cisimler sonsuza kadar bir aşağı bir yukarı hareket etmekte, ya birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmakta ya çarpmakta ya da birbirlerini itmektedir. Demokritos, bu tür karşılaşmalara uygun ola-

1 **İdea** aslında **eidos** gibi aynı anlama geliyor: Yani biçim, şekil, sonra da imge.
2 Yani, geleneksel kanıya göre.
3 Hiçbir niteliği.

rak onları birbirinden ayırıyor ve tekrar birleştiriyor, buradanda <atomları> başka şekillerde bir araya topluyor, bedenimizi ve bedenimizdeki değişmeleri, duyusal algılarımızı da böyle meydana getiriyor. İlk cisimleri değişmez[1] diye kabul ediyorlar (Epikuros ve yandaşları, sertliklerinden dolayı kırılmaz, parçalanmaz diye, Leukippos ile öğrencileri de küçük olmalarından dolayı bölünmez diye kabul ediyorlar); bunlar duyusal algıların yarattığı izlenimler yüzünden insanlarca gerçek sayılan değişikliklere de uğramazlarmış. Ve böylece bunlardan hiçbirinin <gerçeklikte> sıcak ya da soğuk, kuru ya da nemli, beyaz ya da siyah olmadığını, herhangi bir değişmeden dolayı başka bir nitelik olmadığını da iddia ediyorlar.

1. Atomların Farkları

8 Cicero, Academica priora II 121 = 68 A 80:

<Lampsakoslu Straton>, şeylerin pürüzlü ve kaygan, eğik ve çengel biçimli cisimlerin bir araya gelmesiyle meydana çıktıklarını iddia eden <filozoflarla aynı fikirde değil>; aralarında boş mekan da varmış. Bu, bunu kanıtlamayan, sadece inanmak isteyen Demokritos'un hayalleriymiş.

9 Dionysios, Eusebios'ta, Protestan Hazırlığı XIV 23, 2 vd. = 68 A 43:

Epikuros ile Demokritos bir noktada farklı düşünüyorlardı: Biri, bütün atomların çok küçük olduğunu ve bu yüzden duyularımızla algılanamadığını varsayıyordu; Demokritos ise tek tük de olsa çok büyük atomların da mevcut olduğunu düşünüyordu. Ama atomların varlığını ikisi de savunuyordu, ve bunlar çözülmesi mümkün olmayan katılıklarından dolayı böyle adlandırılıyormuş.

1 **Apathea,** aslında: Her çeşit edilgiden uzak.

10 Bkz. Epikuros, Mektup I 55 <görünüşe göre Demokritos'a karşı polemik>:

Duyulara aldanarak çürütülmemek için atomlar arasında çeşitli büyüklükte olanların bulunacağına inanmamak gerekir; ama <bunlar> arasında belirli büyüklük farklarının mevcut olduğu da kabul edilmelidir.

2. Atomlar Arasında Bağlılık[1]

11 Hibeh-Papirusu'ndan, yayımlayanlar Grenfell ve Hunt 16 S. 62 = 68 A 99 a <olasılıkla Theophrast'ın Su Üstüne adlı fragmanı. Papirus tahrip olduğu için daha önceki sözlerin anlamı açık değil>:

Demokritos, her yerde olduğu gibi, nemli öğede de benzer benzerle <birleşir>, diye iddia ediyor, deniz ve bütün tuzlu <sular> kökence birbirine yakın olanlar bir araya geldikten sonra, böyle meydana gelmiş.

12 fr. 164:

Hayvanlar da soyca birbirine yakın hayvanlarla bir araya gelir, güvercinler güvercinlerle, turnalar turnalarla ve diğerleri de aynı şekilde. Tohumları elekten geçirme sırasında ve <sahilde> dalgalar kıyıya vurarak çatladığı zaman çakıl taşlarında görülebileceği gibi cansız şeylerde de durum aynıdır. Zira, birinde tohumları elerken meydana gelen burgaç hareketinden dolayı ayrılan mercimekler mercimeklerle, arpa taneleri arpalarla, buğdaylar da buğdaylarla bir araya gelirler; diğerinde dalgaların çatlamasından dolayı uzun çakıllar <öteki> uzun çakılların, yuvarlaklar da yuvarlakların bulunduğu

1 Materyalist ve mekanikçi Demokritos'ta, Empedokles'te olduğu gibi özgün (neredeyse mistik) anlamda bir bağlılıktan söz etmek elbette mümkün değildir; aslında bu —Demokritos'a göre salt fiziksel-mekanik koşullara dayalı— benzerin benzer tarafından çekilmesidir. Leukippos da bunu Empedokles'in etkisiyle bu anlamda benimsemiştir.

yere itilirler, sanki şeylerin benzerliği bunlar üzerinde ayrıca belirli bir çekim gücü icra etmiş gibi ...

II. Boşluk

13 Plutarch Kolotes'e Karşı 4 S 1108 F = fr. 156:

Kolotes[1], şeyler artık başka şekilde olduğu gibi değildir iddiasıyla yaşamı alt üst ediyor diye Demokritos'a serzenişte bulunuyor. Oysa Demokritos bunu kastetmekten çok uzaktır, o sofist Protagoras'a, böyle iddia ediyor diye, karşı çıkmış ve eserlerinde ona karşı birçok inandırıcı neden öne sürmüştür. Bu konuda bilgisi olmayan Kolotes'i, Demokritos'un şu saptamayı yaparken başvurduğu ifade tarzı yanılgıya düşürmüştür: **"İçlik'in varoluşu hiçlik'in varoluşundan daha fazla değildir."** Ayrıca o "içlik"ten cisimsel olanı[2], "hiçlik"ten boşluğu anlıyor ve hiçliğin de bir öze, kendine özgü bir gerçekliğe sahip olduğunu düşünüyor.

III. Atomların Hareketi

1. Atomların İlk Hareketi

14 Aetius I 3, 18 = 68 A 47:

Demokritos, <atomlarda> büyüklük ve biçim olmak üzere sadece iki <ana özelliğin> bulunduğunu varsayıyor. İlk defa Epikuros bunlara ağırlığı üçüncü özellik olarak eklemiştir. Üstelik ağırlığın şiddetinden dolayı cisimlerin zorunlu şekilde harekete geçtiklerini de öne sürüyor.

1 Epikuros'un öğrencisi.
2 Atomlar.

15 Aynı Yerde 12, 6:

Demokritos, ilk cisimlerin (ki bunlar "katı"[1] olanlardır) ağırlıklarının olmadığını, daha çok birbirlerini karşılıklı itmelerinden dolayı sonsuz <boşlukta> hareket ettiklerini ileri sürüyor.

16 Cicero, Kader Üstüne 46 <68 A 47'de>:

Epikuros, atomun (kendi dikey düşme yönünden) saptığını iddia ediyor. Ama niçin? Demokritos'a göre atomlar belirli, başka bir hareket gücüne, onun "darbe" diye tanımladığı çarpma gücüne de sahiptirler; Epikuros'ta ise bu ağırlık ve ağırlığın yaptığı basınçtır.

17 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 42, 10'una Diels <68 A 47'de>:

Demokritos atomların doğallıkla hareketsiz olduklarını ve <ancak> bir "darbe" vasıtasıyla hareket ettiklerini söylüyor.

18 Aetius I 23, 3 <68 A 47'de>:

Demokritos <atomların> tek hareket tarzı diye "darbe"[2] vasıtasıyla gerçekleşeni gösteriyor.

19 Aristoteles, Fizik VIII 9. 265 b 24 vd. = 68 A 58:

Hareketin boşluk vasıtasıyla gerçekleştiğini öne sürüyorlar. Zira bu filozoflar doğanın yerel hareket biçiminde hareket ettiğini de iddia ediyorlar.

20 Bkz. Bu konuda Simplicius 1318, 33 vd.:

Bunlar maddi, ilk, bölünmez cisimler anlamına geliyor. Çünkü bunların adına "doğa" dediler ve ağırlıklarından, onlara yer veren, yerel hareketlerine direnç göstermeyen boş me-

1 "Katı" ile tamamen som, hiç boş mekan içermeyen cisimler, yani atomlar kastediliyor.
2 **Palmos**, hem darbe hem de itme anlamına gelebilmektedir.

kandan dolayı hareket ettiklerini[1] öne sürdüler. Bu hareketi "öğelere"[2] yalnız ilk değil, üstelik tek diye de isnat ettiler, diğer hareketleri ise "öğelerden" <meydana gelmiş şeylere> yakıştırdılar. Çünkü ilk cisimlerin birleşmesi ve <tekrar> ayrılmasıyla <duyusal şeylerin> büyüdüğünü, kaybolup gittiğini, değiştiğini, oluştuğunu ve bozulduğunu iddia ediyorlar.

21 Oinoandalı Diogenes, fr. 33 c 2 = 68 A 50:

Eğer bir kimse, Demokritos'un öğretisini kanıt göstererek, atomların birbirlerine çarpmaktan dolayı serbest[3] hareket etmediklerini, ama her şeyin aşağıdan zorla hareket ettiriliyormuş gibi göründüğünü iddia ederse, ona şu cevabı vereceğiz: "Her kim olursan ol, atomların Demokritos tarafından keşfedilmeyen, görünür dünyadaki süreçler vasıtasıyla ilk defa Epikuros tarafından kanıtlanıp gün ışığına çıkarılan, bir sapmaya[4] dayalı belirli serbest bir hareketleri olduğunu bilmiyor musun?"

2. Atomların Sürekli Hareketi

22 Aristoteles, Fizik VIII 1. 252 a 32 vd. = 68 A 65:

<Bir şeyin> her zaman böyle olduğu ya da böyle gerçekleştiği olgusunun son neden olarak yeteceğine inanmak yanlış bir görüştür; Demokritos doğa olaylarının nedenini buna, yani bir şeyin önceden de böyle gerçekleştiğine dayandırmak istiyor. Zira "her zaman" için[5] son nedeni aramayı gerekli görmüyor.

1 Simplicius burada eski atomcuların öğretisiyle Epikuros'un öğretisini birbirine karıştırıyor.
2 Atomlar.
3 Yani, bağımsız.
4 Dikey düşme yönünden.
5 Yani, bir şeyin her zaman böyle gerçekleşmiş olması ve gerçekleşmesi için (burada: atomların sürekli hareketi için).

23 Hippolytos I 13, 2 <Theophrast'tan> = 68 A 40:

Demokritos, "varolan şeyler"in <atomların> hiç durmadan boş mekanda hareket ettikleri kanısındaydı.

24 Cicero, Yaşamsal Hedefler Üstüne I 17 = 68 A 56:

Demokritos'un kanısına göre, atomlar içinde yukarı ve aşağının, ortanın ve dış sınırın bulunmadığı sonsuz boşlukta hareket ediyorlar, çarpmadan dolayı birbirlerine bağlanıyorlar, buradan da görünür dünyada mevcut olan bütün şeyler meydana geliyor, ve atomların bu hareketi bir başlangıca sahip olmayıp ezelden beri devam ediyor.

Ayrıca bkz. yukarıda 68 A 49.

3. Atomların Plansız ve Hedefsiz Hareketi

25 Dionysios, Eusebios'ta, Protestan Hazırlığı XIV 23, 2 = 68 A 43:

<Atom öğretisinin temsilcileri>, rastlantı o sırada nasıl istiyorsa atomların boş mekanda öyle hareket ettiklerini ve sırf hareket ettirici bir düzenden dolayı kendiliklerinden birbirlerine çarptıklarını iddia ediyorlar.

IV. Cisimlerin Farklı Ağırlıklarının Nedeni

26 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I 8. 326 a 9 vd. = 68 A 60:

Demokritos, atomlardan her birinin <bir başkasından büyüklük> fazlalığına göre daha ağır olduğunu öne sürüyor.

27 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne IV 2. 309 a 1 vd. <68 A 60'ta>:

İlk cisimlerin[1] katı[2] olduklarını öne süren filozofların, büyük ilk cisimlerin ötekilerden ağır olduğunu kolaylıkla iddia etmesi daha olasıdır. Bazıları ise bileşik cisimler <atom birlik

1 Burada: Atomlar.
2 Yani, cisimsel, som.

leri> için başka bir neden kabul ediyor[1]; Zira bu noktada sorun değişik görünüyor. Oysa hacmi <bir başkasından> küçük birçok cismin ağır olduğunu görüyoruz, örneğin bakırın yünden daha ağır olması gibi. İddialarına göre, bunların içinde bulunan boşluk[2] cisimleri <göreli> hafif yaparmış ve bazı durumlarda büyüklerin <küçüklerden> daha hafif olmasına yol açarmış. Zira fazla boşluk içerirlermiş... İşte bu anlama gelen ifadeler sarfediyorlar; ama bu tür tespitlerde bulunan fizikçilerin zorunlu olarak, <sözü geçen cisimlerde> eğer hafifseler yalnız boşluk değil, üstelik daha az katı kütle bulunduğunu da eklemeleri gerekiyor. Zira içerdikleri katı kütle fazlaysa hafif olmayacaklardır. Bu yüzden ateşin en hafif madde olduğunu da öne sürüyorlar, çünkü en çok boşluk içeren oymuş. Demek ki, fazla boşluk içeren ve aynı zamanda çok fazla katı kütleye sahip olmayan altının ateşten hafif olduğunu görmek de mümkünmüş.

28 Aynı Yerde 309 b 34 vd. <68 A 60'ta>:

Boşluk ve doluluğu benimseyenlerde olduğu gibi, <eğer madde> karşıt bir doğaya sahipse, o zaman mutlak ağır ya da hafif cisimler arasında ortada duranların niçin birbirlerinden ve mutlak <ağır ya da hafif> cisimlerden daha ağır ya da hafif olduklarını <söylemek> mümkün olmayacaktır. Çünkü bu durumu, onların büyüklük ya da küçüklüklerine dayanarak açıklamaya çalışmak, daha çok eskilerin anlattığı bir masala benzer Aynı şekilde, hiçbir şeyin mutlak hafif olmadığını ve <kendiliğinden>[3] yükseğe doğru hareket etmediğini, tersine ya <ağırlığından dolayı> geride kaldığını ya da <yukarı> itildiğini ve pek çok küçük cismin az sayıda büyük cisimden daha ağır olduğunu iddia etmek de bir masaldır.

1 Yani, birinin diğerinden daha ağır olduğunu.

2 Boş mekan.

3 Yani, doğası nedeniyle, çünkü o <güya> mutlak hafiftir.

29 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 569, 5 vd.'ına = 68 A 61:

Demokritos ile Epikuros doğası benzer[1] atomların ağırlığa sahip olduklarını iddia ediyorlar. Ancak bazıları, daha ağır olduklarından dolayı, aşağı inerek hafifleri itiyor ve yukarı doğru harekete geçiriyormuş ve böylece bazıları hafif, bazılan ağır gibi görünüyormuş.

30 Aynı Yerde 712, 27 vd. <68 A 61'de>:

Demokritos, gerçi bütün cisimlerin ağırlığı olduğuna, ama ateş daha az ağır olduğu için ondan önce davranan maddeler tarafından[2] itildiğine ve yukarı doğru hareket ettirildiğine, bu yüzden hafifmiş gibi göründüğüne inanıyor. Bu filozoflar, yalnız ağırlığın[3] mevcut olduğunu ve bunun da her zaman ortaya doğru hareket ettiğini sanıyorlar.

31 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne IV 6. 313 a 21 vd. = 68 A 62:

Bütün bu şeylerde[4], Demokritos'un yaptığı gibi, aynı nedeni benimsemek doğru değildir. O, sudan yükselen sıcak <maddeler> ağır cisimlerin yassı olanlarını engeller[5], ensiz, ince olanlar da aradan düşerler diye iddia ediyor. Zira onları karşıdan iten[6] çok az madde mevcutmuş. Ne ki, bu durum, Demokritos'un da itiraz ettiği gibi, havada daha çok söz konusu olmak zorundadır. Ama itirazı çok cılız çıkıyor. İtici gücün yalnız bir yönde vuku bulmadığını iddia ediyor ve "itici güç"ten, yukarı doğru hareket eden cisimlerin hareketini anlıyor.

1 Kütleleri hepsinde aynı ve niteliksiz olduğu, boşluk tarafından kesintiye uğramadıkları sürece.
2 Daha çok aşağıya doğru inen, yani daha ağır maddeler tarafından.
3 Yalnız ağır cisimler, yani gerçeklikte bütün cisimler belirli bir ağırlığa sahiptirler.
4 Maden Levhaların ve buna benzer şeylerin suda yüzmesi gibi.
5 Yani: Batmasını.
6 Yani, onları yukarı iten ve bu şekilde batmalarını önleyen.

32 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne § 61 = 68 A 135:

Demokritos <atomları?> büyüklüğü nedeniyle ağır ve hafif diye ayırıyor. Şeyleri tekil parçalarına ayırmak mümkün olsaydı, o zaman biçimlerine göre de bir ayrım yapılsa, atomlar[1] büyüklüklerinden dolayı bir ağırlığa sahip olurlardı. Ama karışmış[2] <cisimler> arasından fazla boşluk içerenler[3] daha hafifmiş; buna karşılık az boşluk içerenler daha ağırmış. O kimi yerde böyle diyor. Başka yerde ise ince olanı[4] hafif diye gösteriyor.

33 Theophrast, aynı yerde 71 = 68 A 135 <Demokritos'un görüşünü eleştiride>:

Eğer o büyüklük nedeniyle ağır ve hafif diye belirliyorsa, o zaman bütün yalın cisimlerin <atomların> hareket için elbette aynı itici güce sahip olması gerekir, ki böylece tek ve aynı maddeden müteşekkil ve doğaları da tamamen aynı olmuş olsun.

V. Diğer Fiziksel Olgular da Atomların Farklı Büyüklüklerine Dayanarak Açıklanıyor

34 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne III 4. 303 a 25 vd. = 68 A 60 a:

Öğelerin bölünmesi mümkün değilse, büyüklük ve küçüklüğü nedeniyle <atomların> hava, toprak ve su diye ayrılmaları da mümkün değildir. Zira <o zaman> bunların birbirlerinden meydana gelmeleri mümkün olmaz. Çünkü en büyük cisimler <yani, atomlar> ayrılma sırasında her zaman geride kalırlar. Ama onlar su, hava ve toprağın bu şekilde birbirlerinden meydana geldiklerini iddia ediyorlar.

1 **Physis.**
2 Yani, "ağır" ve "hafif"in karışmasından meydana gelmiş cisimlerde.
3 Katı kütleye oranla daha fazla boş mekan hacmine sahip olanlar.
4 **Lepton**, yoğun, kalın maddenin karşıtı; burada: ince, hava gibi bir töze sahip olan şey.

VI. Fizikle İlgili Birkaç Önerme ve Açıklama

1. Benzeri Yalnız Benzer Etkileyebilir

35 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I 7. 323 b 10 vd. = 68 A 63:

Diğerlerine karşılık yalnız Demokritos kendine özgü bir tarzda <etki ve edilgiden> söz etmiştir. İddiasına göre, etkileyenle etkilenenin doğası tek ve aynı, yani benzermiş. Zira değişik şeylerin, yani doğaları farklı şeylerin birbirinden etkilenebilmesi <etkilere maruz kalması> mümkün değilmiş.

Şayet başka <yani farklı> olsaydılar ve herhangi bir şekilde birbirlerini etkileseydiler bile, bu daha çok farklı olmalarından değil, her ikisinde de benzer şeylerin bulunmasından dolayı gerçekleşirmiş.

2. Maddelerin Karışımı

36 Aphrodisiaslı Alexander, Karışım Üstüne 2 = 68 A 64:

Demokritos'un kanısınca, <maddelerin> karışımı denen şey cisimlerin yan yana gelmesinden dolayı vuku buluyormuş, karışık maddeler küçük parçacıklara ayrılıyor ve <bunların> yan yana gelmesi karışıma neden oluyormuş. Ona göre, gerçeklikte birbirine karışmış cisim <madde> asla mevcut değilmiş. Onlar daha çok maddelerin, her biri "karışım"dan önce de sahip olduğu kendi özgün doğasını koruyan küçük parçacıklarının yan yana gelmesiyle meydana çıkan <sadece> görünüşte karışımlarmış. Yan yana gelen parçacıkların küçüklüğünden dolayı duyularımız bunlardan tek tek hiçbirini algılayamadığı için birbirine karışmış gibi görünüyorlarmış.[1]

1 Demek ki Demokritos kimyasal değil, yalnız mekanik karışımı tanıyor (aynı şekilde Empedokles de).

3. Mıknatısın Açıklanışı

37 Aphrodisiaslı Alexander, Fizik Araştırmaları II 23 = 68 A 165:

<Herakleitos taşı[1] demiri niçin çeker:> Demokritos da <cisimlerde> akıntıların meydana geldiğini ve benzerin benzere doğru hareket ettiğini, ama her şeyin de boşluğun içine doğru hareket ettiğini, bu koşullarda mıknatısla demirin benzer atomlardan meydana geldiklerini varsayıyor. Ancak mıknatıs ince atomlardan oluşuyormuş ve demire göre gevşek ve de çok sayıda boş mekana sahipmiş, bu yüzden hafif ve hareketli olan onun <mıknatısın> atomları daha hızlı şekilde demire doğru hareket ediyormuş (çünkü hareket benzere doğru vuku bulur) ve demirin gözeneklerine nüfuz ederek demirde bulunan atomları harekete geçiriyor, ince oluşlarından dolayı demir atomlarının içinden geçip gidiyorlarmış.[2] Ancak bir defa harekete geçirilen <demirin atomları>, mıknatısın daha çok boş mekan içermesinden ve <kendi atomlarının?> benzerliğinden dolayı, dışa ve mıknatısa doğru akmaya başlamış. Demir, bunları <kendi> atomlarını takip ederek, <atomların> bir defa gerçekleşen ayrılmasından ve hareketlerinden dolayı mıknatısa doğru hareket edermiş. —Mıknatıs ise demire doğru hareket etmez, çünkü demir mıknatıstaki kadar boş mekana sahip değildir.— <Alexander'in eleştirisi:> Kuşkusuz, mıknatısla demirin benzer atomlardan meydana geldikleri kabul edilebilir; ama bu durum kehribar ve <buğday> samanında[3] nasıl varsayılabilir! Bir kimse bu ikisinde de aynı nedeni[4] görüyorsa, o zaman kehribar tarafından çekilecek pek çok şey mevcuttur. Kehribar bütün bu şeyler gibi benzer atomlardan

1 Mıknatıs.
2 Yani, bunların arasından.
3 Thales'in de farkettiği gibi kehribar samanı çeker.
4 (Kehribarın samanı çekmesine neden olarak) onların benzer atomlardan meydana geldiğini.

meydana geliyorsa, o zaman birbirine benzer atomlardan meydana gelen bu şeylerin de birbirlerini çekmeleri gerekir.[1]

38 Simplicius'ta Aphrodisiaslı Alexander, Aristoteles'in Fizik 1056, 1 vd.'ına D.:

Cisimlerde, sakin durumda bulunan belirli maddi akıntılar mevcuttur ve fizikçilerden bazılarının inandığı gibi, eğer <başka cisimlerin atomlarıyla> temasa geçerler ve onlara karışırlarsa çekici bir güç icra ederler, böylece çekilen cisimler çekilirler.

4. Cisimlerin Genleşmesi

39 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne III 7. 305 b 1 vd. = 68 A 46 a:

Empedokles ile Demokritos'un kendileri de şeylerin birbirlerinden gerçekte değil, görünüşte meydana geldiklerini farketmiyorlar İnce parçalı tözler ise büyük bir mekan içinde meydana gelirler. Bu durum dönüşmede[2] de açıkça görülür. Zira nem buhar haline gelir ve havaya dönüşürse, o zaman <su> kütlesi içeren kaplar (dar geldikleri için) parçalanırlar. Eğer boşluk yoksa ve cisimler genleşmiyorsa (bunu söyleyen kimi filozofların[3] iddia ettiği gibi) bu yüzden <böyle bir durumun> olanaksızlığı ortaya çıkar. Ama bir boşluk ve genleşme mevcutsa[4], o zaman ayrılan tözün zorla daha çok yer tutması anlaşılmamaktadır.

1 Tamamlamak için: Bunun böyle olmadığını da deneyim göstermektedir.
2 Bir maddenin bir yapıdan başka bir yapıya dönüşmesi.
3 "Bunu" sözcüğü ile görünüşe göre bir önceki tümcenin içeriği, "kimi filozoflar"la da Empedokles ile Anaxagoras kastediliyor.
4 Demokritos'un kanısı.

VII. Evrendoğum

40 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 327, 14 vd.'ına D. = 68 A 67:

Demokritos, "**çeşit çeşit biçimlerden (figürlerden) oluşan bir burgaç hareketi evrenden ayrılmış**" diyor <fr. 167> (ama bunun nasıl ve hangi nedenden dolayı gerçekleştiğini belirtmiyor). Görünüşe göre bunu kendiliğinden ve tamamen rastlantı sonucu meydana getiriyor.

41 Sextus Empiricus IX 113 = 68 A 29:

Bu yüzden evrenin, Demokritos'un iddia ettiği gibi bir zorunluktan ve burgaç hareketinden dolayı harekete geçirilmesi mümkün olmamalıdır.

42 Aristoteles, Fizik II 4. 196 a 24 vd. = 68 A 69:

Kimi filozoflar "kendiliğinden"i gökyüzünün ve bütün dünyaların nedeni olarak görüyor, Zira <maddelerin> ayrılmasına yol açan ve evreni bu düzene sokan burgaç hareketi ile hareket "kendiliğinden" meydana gelmiş İddialarına göre hayvanlarla bitkilerin meydana gelişleri ve varoluşları rastlantı değilmiş, tersine bunun nedeni doğa ya da nous ya da bu tür başka bir şeymiş (çünkü her tohumdan rastlantısal bir şey değil, zeytinden zeytin ağacı, niteliği böyle <başka> olandan da bir insan meydana gelirmiş), ama gökyüzü ile görünür şeyler[1] arasından en tanrısal olanları "kendiliğinden" meydana gelmişler; burada, hayvanlarla bitkilerdeki gibi, böyle bir neden söz konusu değilmiş.

43 Aristoteles, aynı yerde 195 b 36 vd. = 68 A 68:

Kimi filozoflar rastlantının mevcut olup olmadığından bile kuşku duyuyor. Zira bir şeyin rastlantı sonucu değil, bizim

1 Yıldızlar.

öne sürdüklerimizden dolayı gerçekleştiğini, kendiliğinden ya da rastlantı sonucu gerçekleşen şeylerin belirli bir nedeni olduğunu iddia ediyorlar.

44 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 196 a 14'üne:

"Özellikle rastlantıyı yadsıyan eski öğreti gibi"[1] sözleriyle Demokritos kastedilmiş gibi görünüyor. Çünkü Demokritos evrenin oluşmasında da rastlantıdan yararlanırken, <doğa olaylarının> en ufak ayrıntısında bile rastlantıyı neden olarak görmüyor, tersine onlan başka nedenlere dayandırıyor, örneğin <tarlada> bir definenin bulunmasını, bir zeytin ağacının bellenmesini ya da ekilmesini, kelin kafatasının parçalanmasında kartalın, kaplumbağayı kabuğunu kırmak için yukandan onu başına bırakmasını[2] (İşte Eudemos böyle açıklıyor).

45 Dionysios, Eusebios'ta XIV 27, 4 (= fr. 118):

<Demokritos'un, **Pers kralı olmaktansa tek bir aitioloji[3] bulmayı tercih ederim,** diyen ünlü sözlerini aktardıktan sonra> şöyle diyor: Boş, önemsiz bir temelden ve kesin olmayan koşullardan hareket ettiği, şeylerin doğasının kökenlerini ve ortak zorunluğunu görmediği için akılsızca ve bir temele dayanmayan nedenler göstererek böyle diyor o, plansız ve anlamsız şekilde vuku bulan <şeylerin> gözlemlenişini bilgelik sayıyor, rastlantıyı evrenin ve tanrısal şeylerin efendisi, kralı haline getiriyor ve her şeyin buna göre gerçekleştiğini öne sürüyor, öte yandan rastlantıyı insan yaşamından dışlıyor ve onun egemenliğini tanıyanlara ahmak muamelesi yapıyor.[4]

1 Aristoteles'in sözleri 196 a 14.

2 Tragedya yazarı Aischylos'un ölümüyle ilgili efsaneyi ima.

3 **Aitia** = neden; (bir doğa olayının) nedeninin açıklanışı.

4 Demokritos fr. 119'un son tümcesiyle karşılaştırınız: **İnsanlar çaresizliklerini gizlemek için rastlantı hakkında hayali bir imge yarattılar. Oysa rastlantı, muhakeme eden akla çok ender karşı koyar; çünkü makul bir öngörü insan yaşamındaki birçok şeyi doğru yola sokmaya yeter.**

46 Aristoteles, Fizik II 4. 196 b 5 vd. = 68 A 70:

Rastlantıyı <olup bitenlerin> nedeni sayan <filozoflar> var, ama onun tanrısal ve doğa üstü bir şey olup olmadığını insanların idrak etmesi zormuş.

47 Lactanz, Tanrısal Şeyler Konusunda Dersler I 2 <68 A 70'te>:

Doğal olarak ilk gibi görünen sorudan, yani her şeyi sağlayan bir öngörü mevcut mudur yoksa değil midir, ya da her şey rastlantı sonucunda mı meydana gelmiştir ya da vuku buluyor sorusundan yola çıkılıyor. Bu görüşü savunan Demokritos'tur, doğrulayan da Epikuros.

1. Özgül Evrendoğum

48 Psoydo-Plutarch, Karışık Yazılar 7 = 68 A 39:

Demokritos, bir kimse tarafından yaratılmadığı için evrenin sonsuz olduğunu varsayıyor. Ayrıca onu değişmez diye tanımlıyor ve bütün'ün nasıl yaratıldığını kesin şekilde açıklıyor. Şu anda olup biten her şeyin nedenleri bir başlangıca sahip değilmiş; bugüne kadar olup bitmiş her şey, şimdi vuku bulanlar ve gelecekte olup bitecekler ezelden beri zorunluk tarafından zaten içeriliyormuş. O güneşle ayın meydana gelişindende söz ediyor. Bunlar <başlangıçta> kendileri için hareket ediyormuş, çünkü <o sıralarda> henüz sıcak bir doğalan, hatta aydınlıkları da yoktu, tözleri daha çok yeryüzünün tözüne benziyormuş. Bu iki <evrensel cisimden> her biri daha önce, bir dünyanın kendi temelinin atılması sırasında[1] meydana gelmişler; ama sonradan güneşin çevresindeki daire büyüyünce ateş de bu daireye dahil olmuş.

1 Yani güneş ve ay başlangıçta "yeryüzü gibi, bağımsız dünyaların meydana gelişinin özünü, çekirdeğini oluşturmuş.".

2. Yeryüzü

49 Hippolytos I 13, 4 = 68 A 40:

Dünyamızdan meydana gelmiş yıldızların ilki yeryüzüymüş. Ama ay aşağıda yer alıyormuş, sonra güneş, daha sonra da sabit yıldızlar geliyormuş. Gezegenler de aynı yükseklikte değilmiş. Dünya[1] ise, artık dışardan hiçbir şey kabul edemeyeceği[2] an'a kadar yürürlükte kalıyormuş.

3. Sayısız Dünyalar

50 Hippolytos I 13, 2 = 68 A 40:

Büyüklükleriyle birbirinden ayrılan sayısız dünya mevcutmuş. Bazılarında ne güneş ne ay varmış, bazılarında ise bunlar dünyamızdakilerden büyükmüş, bazılarında da sayıları daha fazlaymış. Ama dünyalar arasındaki mesafe eşit değilmiş, ve bir yerde çok, başka yerde ise az sayıda dünya varmış, kimileri henüz büyüme döneminde, kimileri de gelişmelerinin doruğunda bulunuyormuş; bir kısmı kaybolmak üzereymiş, ve bir yerde meydana çıkıyorlar, başka bir yerde kayboluyorlarmış. Ama birbirlerine çarptıkları zaman bu yüzden yok oluyorlarmış. Bazılarında hayvan, bitki ve nem mevcut değilmiş.

51 Cicero, Academica priora II 55 = 68 A 81:

Demokritos, sayısız dünyanın mevcut olduğunu söylüyor, ve bazıları sadece birbirine benzemekle kalmayıp, üstelik her bakımdan eksiksiz, hatta aralarında bir fark bulunmayacak kadar kusursuz şekilde aynıymış, ve oradaki insanlar için de aynı durum söz konusuymuş.

1 Her tekil dünya.
2 Yani, hiçbir şeyle birleşemeyeceği.

52 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 310, 5 vd.'ına H. = 68 A 82:

Aphrodisiaslı Alexander'in dediğine göre, dünyanın çözülerek yok olması, bir dünya haline gelme olasılığını içinde taşıyan maddeye dönüşmesiyle sonuçlanmıyor, tersine <o> başka bir dünyaya <karışıyormuş>. Ama sayısız dünya mevcutsa ve bunlar birbirlerinin yerine geçiyorsa, aynı <dünyanın> tekrar geri gelmesi için bir zorunluk yoktur. Leukippos ile Demokritos işte böyle düşünüyor Aynı atomlardan meydana gelmiş başka dünyalara dönüşen Demokritos'un dünyaları ise, sayılarına göre olmasa bile, türlerine göre aynı dünya haline geliyormuş.

53 Aetius II 4, 9 = 68 A 84:

Demokritos, büyük dünyalar küçüklere üstün geldiği zaman dünya yok oluyor, diye iddia ediyor.

VIII. Bütün Olup Bitenlerin Zorunluğu

54 Cicero, Kader Üstüne 39 = 68 A 66:

Her şey kaderin istediği şekilde olup bitermiş ve bu kader zorunluğun gücünü birlikte getirirmiş. Demokritos, Herakleitos, Empedokles ve diğerlerinin kanısı böyleydi.

55 Aristoteles, Hayvanların Meydana Gelişi V 8. 789 b <68 A 66'da>:

Ereksel bir nedenden söz etmeyi reddeden Demokritos, doğanın yararlandığı bütün <olup bitenleri> zorunluğa dayandırıyor.

56 Aetius I 26, 2 = 68 A 66 <Zorunluğun Özü Üstüne>:

Demokritos bundan maddenin[1] karşı itişini[2] hareketini ve darbesini anlıyor.

1 Yani, atomların. Demokritos zorunluktan evrensel yasayı, daha doğrusu nedensellik yasasını anlıyor; bu yasa kaçınılmaz şekilde kendisine bağlı olan ikincil etkiyle oldum olası hüküm sürmektedir. 68 A 66'ya göre Demokritos bundan doğrudan doğruya doğa yasasını, fiziksel nedenselliği, daha doğrusu baskı ya da itiş nedeniyle etkide bulunan nedenselliği anlar.

2 Diğerlerine çarpan atomların.

IX. Zaman ve Ebediyet Kavramları

57 Aristoteles, Fizik VIII 1. 251 b 16 = 68 A 71:

<Biri hariç bütün filozoflar> zamanın meydana gelmiş olmadığını öne sürüyor ve Demokritos buna dayanarak dünyadaki her şeyin meydana gelmiş olmasının imkansızlığını kanıtlıyor. Çünkü zaman meydana gelmemiş.

58 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 1153, 22'sine H. <68 A 71'de>:

Demokritos zamanın ebedi olduğuna kesinkes inanıyordu, her şeyin meydana gelmiş olmadığını, inandırıcı şekilde kanıtlamak için zamanın meydana gelmediği gerçeğine ihtiyaç duyuyordu.

59 Sextus Empiricus X 181 = 68 A 72:

Zaman kavramına ilişkin şu belirtmeyi Epikuros ve Demokritos gibi fizikçilere de dayandırmak mümkün gibi görünüyor: Zaman, gün ve gece türünden bir tasarımdır.[1]

X. Tanrılar Üstüne

60 Tertullianus, Halklara Hitap II 2 = 68 A 74:

Demokritos, artakalan ateşle tanrılar katının[2] meydana geldiğine inanıyor.

61 Cicero, Tanrıların Özü Üstüne I 29 <68 A 74'te>:

Bazen "imgeleri" ve onların belli belirsiz görüntülerini, bazen "imgeleri" gönderen tözleri, kimi zaman da aklımızı tanrı yerine koyan Demokritos çok büyük bir yanılgıya düşmüyor mu? Şeylerin ebedi olduklarını yadsımakla (çünkü hiçbir şey daima kendi

1 **Phantasma.**

2 Dünyanın en üst bölgesinde.

<değişmez> durumunda kalmıyor) tanrıyı, ondan geriye hiçbir tasarım bırakmayarak tamamen yok etmiyor mu?

62 Aynı Yerde 120 <68 A 74'te>:

Bence Demokritos da, kaynaklarından Epikuros'un kendi "bahçelerini" suladığı bu seçkin insan da tanrıların doğası bakımından tereddütte kalıyor. Bazen tanrısal doğaya sahip imgelerin evrende mevcut olduğu kanısını taşıyor, bazen aklın aynı evrende etkili olan ilk nedenlerini, bazen bize yarar sağlayan ya da zarar veren canlı imgeleri, kimi zaman da tüm evreni dıştan kuşatacak kadar büyük olan muazzam imgeleri tanrı diye tanımlıyor; bunların hepsi, Demokritos'un kendisinden çok ülkesine[1] yaraşan masallardır.

1. Tanrı İnancının Kaynağı

63 Sextus Empiricus IX 24 = 68 A 75:

Kimi filozoflar, biz insanların tanrıyı Kozmostaki görkemli süreçlerden dolayı tasarladığımızı düşünüyor. Demokritos'un şu sözleri onun da aynı kanıda olduğunu gösteriyor: Tarih öncesinde insanlar yukarıdaki, gökgürültüsü ve şimşek, yıldızların bir araya gelmesi, güneş ve ay tutulması gibi olayları gördükten sonra korkuya kapıldılar, çünkü bu fenomenlerin failinin tanrısal bir öz olduğunu sandılar.

64 Philodem, Dinibütünlük Üstüne 5 a S. 69 Gomprez <68 A 75'te>:

Yaz ve kış, ilkbahar ve sonbahar ve bütün bu tür şeyler yukardan, gökten gelir. Bu yüzden insanlar da bunların faillerini idrak ettiklerine inanarak onları tann diye yüceltmişler. <Philodem bunun ardından hemen Demokritos'un adını anıyor.>

1 O günlerde Abderalıların deyim haline gelmiş budalalığını ima.

65 Lucretius V 1186 vd.:

Çare saydılar her şeyi tanrılara bırakmayı, onların öğütlerine göre davranmayı. Gökyüzüne taşıdılar tanrıların karargah ve tapınaklarını; çünkü görünüyordu güneşle ay gökte yol alır gibi; ay, gün ve gece, gecenin ciddi belirtileri ve gecede kayan gökyüzünün meşaleleri[1], uçuşan alevleri[1], bulutlar, çiy, yağmur, kar, rüzgar, şimşek, dolu ve bir tehdite benzeyen şiddetli gürültüler[2], ürkütücü boğuk sesler[2] — işte bütün bunlardır yaratan onlarda doğa üstü güçler, "tanrılar" tasarımını.

2. Akılcı Tanrı Yorumu

66 Orion'un Etimoloji Sözlüğü 153, 5:

<Athena>nın Tritogeneia'sı Demokritos'a göre izan anlamına geliyor. Zira izandan üç şey çıkar: İyi düşünmek, iyi konuşmak ve yapılması gereken şeyi iyi yapmak[3].

67 Plutarch, Şölen Sohbetleri V 7, 6 S. 682 F:

Megara ya da Aigion kentlerinin yurttaşlarında söz konusu olduğu gibi Demokritos'un "imgeleriyle" ilgili herhangi bir sayı ve liste mevcut değildir. Demokritos bunların[4] kıskanç insanlar tarafından gönderildiklerini[5], duyusal algıdan ve irradeden yoksun olmadıklarını, ama bunları gönderenlerin kötülük ve kıskançlıklarıyla dolu olduklarını iddia ediyor. Bunlarla birlikte <kıskanç gözlerle süzülenlerin> içine nüfuz ediyorlar, orada onlarla birlikte kalıp bedeni ve ruhu sarsarak zarar veriyorlarmış. Kanımca, ifade tarzı parlak ve görkemli bu insanın görüşü işte böyledir.

1 Kuyruklu yıldızlar ve göktaşları.
2 Olasılıkla depremin yeraltından gelen gürültüsü kastediliyor.
3 Atom öğretisinin temsilcilerinde Olimpos tanrıları soyut kavramlara dönüşmüştür. Onların alegorik yorumu buradan gelmektedir.
4 "İmgelerin"
5 Burada kıskanç insanların "kem gözü" kastedilmiştir.

68 "Hermippos" Diyaloğu 122 = 68 A 78:

Demokritos cinleri "imgeler" diye tanımlıyor ve havanın bunlarla dolu olduğunu iddia ediyor.

69 Alexandrienli Clemens, Karışık Yazılar V 88 = 68 A 79:

Demokritos, tanrısal doğaları nedeniyle aynı "imgelerin" hem insanlara hem de akıldan yoksun hayvanlara musallat olduğunu iddia ediyor.

70 Sextus Empiricus IX 19 <= fr. 166>:

Demokritos, insanlara belirli "imgelerin" yaklaştıklarını ve bunlardan bazılarının iyiliksever, bazılarının da kötü niyetli olduklarını iddia ediyor. Bu yüzden karşısına hayırlı imgelerin çıkmasını diliyor. — Bunlar doğa üstü bir büyüklüğe sahipmiş ve kolaylıkla geçip gitmezlermiş, ama ebedi de değillermiş. Kendilerini göstererek ve seslerini duyurarak insanlara geleceği önceden haber verirlermiş. Bu <imgeleri> gören tarih öncesi insanları bu yüzden bir tanrının varlığına ve bunun dışında doğası ebedi olan başka bir tanrının bulunmadığına inanmışlar.

71 fr. 175:

Bir zamanlar olduğu gibi şimdi de tanrılar insanlara iyi şeyler bahşederler. kötü, zararlı ve yararsız şeyleri onlara tanrılar bahşetmedi ve etmez, insanlar kendi aymazlıkları ve akılsızlıkları yüzünden bunların eline düşer.

B. İnsan

72 fr. 34:

İnsan küçük bir evrendir[1]

1 **Mikros Kosmos**

I. Ruh

1. Ruhun Tözü

73 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 405 a 5 vd. = 68 A 101:

Filozoflardan bazıları ruhun ateş olduğu kanısındaydılar. Çünkü bu en ince parçalı tözmüş ve öğeler arasında doğası maddi olmayanlara en yakın öğe oymuş; ayrıca her şeyden önce hareket eden ve diğer cisimleri harekete geçiren ateştir. Demokritos ise bu iki olgudan her birinin nedenini daha açık bir şekilde betimlemiştir. Ruh ve akıl aynı şeymiş. Ama bunlar[1] bölünmez ilk cisimlere[2] aitmiş; ince parçalı oluşlarından ve biçimlerinden dolayı hareketliymiş. Ancak en hareketlileri küre biçiminde olanlarmış. Ruh ve ateş bu tür <atomlardan> meydana gelmiş.

74 Aetius IV 3, 5 = 68 A 102:

Demokritos ruhun küre biçiminde, ama ateşli bir töze sahip, yalnız düşünmeyle kavranabilen <cisimlerin> ateşli birliği olduğunu öne sürüyor. (Demek ki cisimsel bir doğaya sahipmiş.)

2. Bedendeki Ruh

75 Lucretius III 370 vd. = 68 A 108:

Demokritos'un saygın düşüncelerinde katılmaman gereken bir şey daha var: Yani, bedenle ruh atomlarının yan yana dizildikleri, ve kat kat birbiri üstüne sıralanarak organları birleştirdikleri iddiası[3].

1 Ruh ve akıl.
2 Atomlara.
3 Demek ki Demokritos'a göre iki beden atomunun arasına bir ruh atomu geliyor.

3. Hareket İlkesi Olarak Ruh

76 Aristoteles, Ruh Üstüne I 3. 406 b 15 vd. = 68 A 104:

Kimilerinin kanısına göre ruh, içinde bulunduğu bedeni, kendisi nasıl hareket ediyorsa aynı tarzda hareket ettirirmiş. Örneğin Demokritos da komedya yazarı Philippos[1] gibi aynı ifadeyi kullanıyor. Bu yazar, Dedalus'un tahta Aphrodite'ye, içine cıva dökerek hareket yetisi kazandırdığını iddia ediyor. Demokritos da benzer bir ifadeyle küre atomların[2], doğaları gereği hiç sakinleşmedikleri için, hareketleriyle tüm bedeni birlikte sürüklediklerini ve harekete geçirdiklerini iddia ediyor.

77 Aristoteles, Ruh Üstüne I 5. 409 a 32 vd. = 68 A 104 a:

Demokritos, bedenin ruh tarafından harekete geçirildiğini iddia ediyor <Bu noktada Aristoteles'in eleştirisi:> Başka şekilde, yani ruh algılayan bedenin her yerindeyse, o zaman şayet ruh bir cisimse <ki bu saçma bir şeydir> aynı <bünyede> iki cismin bulunması gerekir.

4. Yaşam İlkesi Olarak Ruh

78 Aristoteles, Solunum Üstüne 4. 471 b 30 vd. = 68 A 106:

Demokritos, nefes almanın soluyan kişi için belirli bir sonuca yol açtığını iddia ediyor. Nefes almak ruhun <bedenden> dışarı itilmesini önler, diyor. Ama doğanın bunu bu yüzden böyle düzenlediğini söylemiyor. Çünkü diğer fizikçiler gibi o da bu tür bir nedene hiçbir şekilde değinmiyor[3]

1 Aristophanes'in oğlu, orta karar komedyaların yazarı.
2 Yani, ruh atomlarının.
3 Yani, ona göre doğa olaylarında ereksel bir neden yoktur.

Ama ruhun ve sıcaklığın[1] aynı küre biçimli ilk cisimler[2] olduğunu iddia ediyor. Kendilerini çevreleyen ve dışa itmek isteyen <hava> tarafından bir araya sıkıştırıldıkları zaman alınan nefes bunların yardımına geliyor. Çünkü hava, onun akıl ve ruh diye tanımladığı bu tür atomlarla doludur. Bu durumda insan nefes aldığı ve <böylelikle> hava <bedenine> girdiği zaman bu atomlar[3] havayla birlikte insanın bedenine giriyor ve itilmeye[4] karşı etkide bulunarak canlı varlıkların içinde yer alan ruhun dışarı çıkmasını engelliyormuş. Bu yüzden yaşam ve ölüm nefes alıp vermeye dayanıyormuş. Zira bizi çevreleyen hava <ruh atomlarının> bir araya sıkıştırılması sırasında üstünlüğü ele geçirirse ve dıştan giren atomlar da, insan artık nefes alamayacağı için, onları engelleyecek güçten yoksun kalırsa, o zaman canlı varlık ölürmüş. Çünkü ölüm, çevreleyen havanın dışarı itilmesinden dolayı bu tür atomların[5] bedenden çıkmasıymış. — Ama canlı varlıkların vakti gelince niçin ölmesi gerektiğini, bir kez böyle rastgeldiği için değil de, doğaya uygun olarak yaşlılık yüzünden ya da zorbalık nedeniyle doğal olmayan bir şekilde ölmesinin nedenini hiç belirtmiyor.

79 Aetius IV 7, 4 = 68 A 109:

Demokritos ile Epikuros ruhun fani olduğunu öne sürüyor; çünkü bedenle birlikte o da yok olurmuş.

80 Tertullianus, Ruh Üstüne 41 = 68 A 136:

<Demokritos'a göre> uyku solunan havanın az olmasıymış.

1 Ateşin.
2 Atomlar.
3 Ruh atomları.
4 İnsanda bulunan ruh atomlarına.
5 Ruh atomlarının.

5. Rüyalar Üstüne

81 Plutarch, Şölen Sohbetleri VIII 10, 2 (Sonbaharda rüyalara niçin daha az güveniriz:) S. 734 F = 68 A 77:

Ama Favorinus deyim yerindeyse eski defterleri karıştırarak Demokritos'un öğretisini tekrar meydana çıkarmıştır. Oysa bu öğreti çoktan sönüp gitmişti, ama o buna eski görkemini kazandırma görevini üstleniyor ve açıklamalarına Demokritos'un savunduğu şu halk inancını temel alıyordu: "'İmgeler' gözenekler vasıtasıyla bedene nüfuz ederler ve görünmeleriyle rüyalara neden olurlarmış. Bunlar akla gelen her şeyden, örneğin ev aletlerinden, giysilerden ve bitkilerden, ama özellikle <atmosferin> hızlı titreşmesi ve ısı dolayısıyla canlı varlıklardan ayrılarak meydana gelirlermiş. Ama onlar sırf biçim yönünden insan bedenine benzemekle kalmazlar (bu noktaya kadar Demokritos'u izleyen, ama sonra onun öğretisini terkeden Epikuros'un inandığı gibi), üstelik insanların ruhsal hareketlerinden, düşüncelerinden özgün karakter özelliklerinden, tutkularından da yansılar algılayarak kendilerine çekerlermiş, sonra bunlarla birlikte <uykudaki kişiye> nüfuz eder ve canlı varlıklar gibi konuşurlarmış, algılayanlara <uykuda dinleyenlere>, imgeler yaklaşırken iyi düzenlemiş ve net bir şekilde koruma koşuluyla onlan gönderenlerin fikirlerini, kanılarını ve itkilerini bildirirlermiş." Bunu özellikle, hareketleri engellenmediği ve düzgün[1] havada çabucak hareket ettikleri zaman yaparlar. Oysa ağaçların yapraklarını döktüğü sonbahar mevsimi çeşit çeşit uyumsuzluklar ve düzensizlikler gösterdiği için "imgeleri" sık sık tersine çevirip onlara başka anlamlar vermekte, belirgin biçimlerini silik ve zayıf hale getirmektedir, çünkü büyüyüp çoğalan ve fazlasıyla olgunlaşan <meyvalardan> birdenbire ayrılarak havada hızla uçuşan yansıları canlı,

1 Yani sakin, durgun.

anlamlı yapan pek çok şeyin tersine hareketlerinin yavaşlığı yüzünden netlikleri kaybolmaktadır.

6. Kehanet Üstüne

82 Cicero, Kehanet Üstüne I 5 = 68 A 138:

Demokritos, meydana gelen şeylerin <kimi insanlar tarafından> sezileceğini birçok yerde kabul ettiği için, gezimci Dikaiarchos <gerçi> kehanetin öteki türlerini reddetmiş, ama rüya ve çılgınlık[1] türlerine dokunmamıştır.

83 Aynı Yerde I 131:

Demokritos'a göre, kurban edilen hayvanların iç organlarını incelemek, bunların durumundan ve renginden bazen <genel> sağlıkla, bazen de salgın hastalıklarla ilgili belirtileri, zaman zaman da tarlalardan bol ya da yetersiz ürün alınıp alınmayacağını görmek atalardan kalma bilgece bir gelenekmiş.

7. Bir ya da Daha Çok Ruhsal Yeti mi?[2]

84 Aetius IV, 6 = 68 A 105 <olasılıkla Epikuros'tan>:

Demokritos ile Epikuros ruhun iki kısımdan meydana geldiğini söylüyor; rasyonel kısmı göğüs kafesinde bulunuyormuş, akıldan yoksun kısmı da bedenin her tarafına dağılmış durumdaymış.

85 Aynı Yerde IV 5, 1 <Theodoret>:

Hippokrates, Demokritos ve Platon aklın beyinde bulunduğunu söylüyor. <Buna karşılık bkz. Philoponos, Ruh Üstüne 35, 12:> Demokritos ruhun kısımları ve çeşit çeşit yetileri bulunmadığını, düşünme ve algının aynı şey olduğunu, <bu

1 **"Furor"**, tam olarak baygınlık (esrime) kastediliyor.

2 Buradaki doksograflar kısmen büyük bir çelişkiye düşmektedir.

faaliyetlerin> bir tek yeti nedeniyle gerçekleştiğini iddia ediyor.

8. Canlılardaki Ruh

86 Albertus Magnus, Taşlar Üstüne I 1, 4 = 68 A 164:

Demokritos ile birkaç filozof daha öğelerin birer ruh taşıdığını ve taşların meydana gelmesine bunların neden olduğunu iddia ediyorlar. Bu yüzden o şöyle diyor: Taşta ve bir şeyi meydana getirmek için belirlenmiş herhangi bir tohumda bir ruh varmış ve bu ruh, taşın meydana getirilmesi sırasında maddedeki ısıyı, tıpkı demircinin bir balta ya da testere üretirken kullandığı çekiç gibi, hareket ettirirmiş.

87 Psoydo-Aristoteles, Bitkiler Üstüne 1. 815 b 16 = 31 A 70:

Anaxagoras, Demokritos ve Empedokles bitkilerin düşünme yetisine ve akla sahip olduklarını öne sürüyor.

88 Plutarch, Doğabilim Sorunları 1, 1 S. 911 = 59 A 116:

Platon, Anaxagoras ve Demokritos'a göre bitki toprak içinde yaşayan bir canlı varlıkmış.

II. Düşünme Üstüne

89 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 58 = 68 A 135:

O sadece düşünmenin, "eğer karışımı bakımından ruhun ölçüleri arasındaki oran doğru olursa, meydana geldiğini" söylemiştir. Ama çok sıcak ya da çok soğuk bir <karışım> söz konusu olunca ruh değişikliğe uğrarmış. Tarih öncesi insanları da bu durumu doğru kavrayarak ona "farklı düşünme"[1] demişler. Düşünmenin bedendeki doğru karışım nedeniyle ger-

1 Demokritos, tarih öncesi insanlarıyla, baygın yatan Hektor hakkında "farklı düşünerek orada yatıyordu Hektor" diyen Homeros'u kastediyor.

çekleştiğini söylemesi buradan anlaşılmaktadır; ruhu cisimsel bir madde saydığı için belki de makul[1] bir görüştür bu.

90 Bkz. Theophrast, Aynı Yerde 72:

Ama o bu konularda, düşünmenin değişmeden[2] dolayı meydana geldiğini iddia eden en eski görüşü izler gibi görünüyor. Çünkü eski ozanlarla filozoflar düşünmeyi <bedenin> durumundan çıkarak açıklıyorlar.

Demokritos'un Düşünmeyle İlgili Tasarımı Üzerinde "İmgeler Kuramının" Etkisi

91 Cicero, Yaşamsal Hedefler Üstüne I 21:

<Demokritos'un kavramları şunlar:> Atomlar, boşluk, kendisinin ve çömezlerinin "hayal" (**idole**) diye tanımladığı "imgeler"; bunların <bedenimize> nüfuz etmesinden dolayı yalnız görmüyor, üstelik idrak ediyoruz.

92 Aetius IV 8, 5 = 67 A 30:

Leukippos ile Demokritos, algı ile düşünmenin bedende meydana gelen değişmeler olduğunu iddia ediyor.

93 Aynı Yerde IV 8, 10:

Leukippos, Demokritos ve Epikuros'un savına göre, duyusal algı ile düşünme "imgelerin" dıştan bize yaklaşmasıyla gerçekleşiyormuş, zira kendisine imge yaklaşmayan bir kimse için bu ikisinden[3] hiçbiri söz konusu olmazmış.

94 Cicero, Mektuplar XV 16, 1 = 68 A 118 <Caelius'a>:

Nasıl oluyor bilmiyorum, sana yazdığım zaman sanki seni karşımda görüyorum, ama yeni dostlarının iddia ettiği gibi

1 Yani, tutarlı.
2 Yani, bedenin değişmesinden.
3 Algı ve düşünme.

"imgelerin görünmesinden dolayı" değil; onlar "düşünülmüş tasarımların"[1] bile Catiusçu "hayaller" tarafından uyarıldıkları kanısındalar. Geçenlerde ölen İnsubre bölgesinden Epikurosçu Catius, Epikuros'un ve ondan önce Demokritos'un "imge" dediği şeyleri "hayal"[2] diye tanımlamıştı, bilirsin. Bu "hayaller", istesen de istemesen de, içlerine nüfuz ederek gözlerle de buluşabiliyorsa, o zaman ruh nasıl oluyor da onlarla buluşabiliyor doğrusu ben de anlayamıyorum.

III. Bilgi Kuramı

1. Duyu Fizyolojisi

a. Duyusal Algının Özü Üstüne

95 Aristoteles, Algı Üstüne 4. 442 a 29 vd. = 68 A 119:

Demokritos ile fizyologlardan birçoğu duyusal algıdan söz ettikleri zaman oldukça garip bir şey yapıyorlar. Çünkü algıların dokunmayla meydana geldiğini söylüyorlar. Kuşkusuz, eğer gerçekten böyleyse, o zaman diğer algıların da bir çeşit dokunma olduğu açıktır.

96 Aristoteles, Aynı Yerde 2. 438 a 5 vd. = 68 A 121:

Demokritos, görmemizi sağlayan şeyin su[3] olduğunu iddia ettiği zaman haklıdır; ama görmenin yansıma olduğunu söylediği zaman da haksızdır Görünüşe göre <o günlerde> yansı ve <ışınlann> yansıması hakkında fazla bir şey bilinmiyordu. Üzerinde yansılann göründüğü öteki tözlerin değil de, niçin sadece gözün gördüğü sorusunu sormayı aklına getirmemesi de gariptir.

1 Yani, sadece düşünmeye dayanan tasarımlar.
2 **Spectra.**
3 "Öğe" olarak su.

97 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 50 = 68 A 135:

O görmenin yansıma nedeniyle gerçekleştiğini söylüyor. Ama bu konuda ayrı bir düşüncesi var. Yansıma hemen gözbebeklerinde meydana gelmiyormuş, göz ve görülen nesne arasındaki hava, nesneden ve gören kişiden[1], bunların bir araya gelmesiyle bir "izlenim" ediniyormuş. Zira her şeyden devamlı olarak bir akıntı çıkıyormuş. Katı ve değişik renkli olan bu[2] nemli olan gözlerde yansıyormuş. Ve gözler katı olanı kabul etmiyor, nemli olanı[3] ise geçiriyormuş. Bu yüzden nemli gözler kuru gözlerden daha iyi görürmüş, hele dıştaki tabaka ince ve sık, iç kısımlar ise gevşek <gözenekli> olduğu ve katı, sert et bulunmadığı, ama kalın ve yağlı nem içerdiği zaman; gözlerdeki damarlar düz ve nemsiz olursa, o zaman gözler iz bırakan şekillerle aynı biçime sahip olurmuş. Çünkü her şey benzerini daha iyi farkedermiş. <Ardından Theophrast'ın bu öğretiye yönelik ayrıntılı eleştirisi geliyor.>

98 Aristoteles, Ruh Üstüne II 7. 419 a 15 vd. = 68 A 122:

Demokritos, <gören kişi ile görülen nesne arasındaki> mekanda <hava> bulunmadığı zaman çok net şekilde, hatta gökkubbede bir karınca bile yürüse göreceğimizi söylemekle doğru bir iddiada bulunmuyor.[4]

b. Renk Öğretisi

99 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I 2. 316 a 1 vd. = 68 A 123:

Bu yüzden Demokritos rengin <nesnel> gerçekliğini de yadsıyor. Zira renk izlenimi <sadece> <atomların> konumundan dolayı meydana geliyormuş.

1 Gören kişinin gözünden.
2 Hava.
3 Yani, sıvı olanı.
4 Görünüşe göre Demokritos gözümüz ve görülen nesne arasındaki havayı, genellikle bulanık ya da su dolu olduğu için, iyi ya da hiç görmememizin nedeni sayıyor.

100 Aetius I 15, 11 = 68 A 124:

Buna karşılık filozoflardan bazıları atomların tamamen renksiz olduğunu öne sürüyor; niteliksiz, yalnız düşüncede kavranabilen <atomlardan> ise duyularımız tarafından algılanan nitelikler ortaya çıkıyormuş.

101 Aetius I 15, 8 = 68 A 125:

Demokritos gerçeklikte renk diye bir şeyin mevcut olmadığını ileri sürüyor. Çünkü atomlar, yani doluluk ve boşluk niteliksizmiş. Bunlardan oluşan bir nesne ise <atomlarının> düzen, biçim ve konumundan dolayı renk kazanıyormuş.[1] Renk izlenimleri de buna uygun oluyormuş. Gözümüze görünen bu renkler dört çeşitmiş: Beyaz, siyah, kırmızı ve sarı.

102 Aristoteles, Duyusal Algı Üstüne 4. 442 b 11 vd. = 68 A 126:

O, beyaz rengin pürüzsüz, siyahın ise pürüzlü olduğunu[2] iddia ediyor.

c. Tat

Demokritos'un Değişik Tatlarla İlgili Açıklamaları Tamamen Renk Öğretisine Benzer, Yani İlkesel Olarak Sıkı Sıkıya Ona Bağlıdır.

103 Aristoteles, Duyusal Algı Üstüne 4. 442 b 11 vd. = 68 A 126:

O, tatları atomlara bağlıyor.

104 Sextus Empiricus, Pyrronculuğun Ana Hatları II 63 = 68 A 134:

Balın kimine acı, kimine tatlı gelmesine dayanarak Demokritos ne kendinde[3] acının ne de tatlının mevcut olduğunu söylemiştir.

1 Yani, bizde bir renk izlenimi bırakıyormuş.
2 Beyaz renge pürüzsüz, siyaha ise pürüzlü atomların neden olduğunu.
3 Nesnel olarak gerçek.

105 Theophrast, Aynı Yerde 63 vd. = 68 A 135:

<Şeylerin> duyusal olarak algılanabilen öteki[1] <özellikleri> nesnel gerçekliğe sahip değilmiş, bunlar <sadece> değişikliğe uğrayan duyu organlarının tasarımı meydana getiren izlenimleriymiş.[2] Çünkü gerçeklikte ne "soğuk" ne de "sıcak" varmış, <atomlar karışımının> değişen şekli bizde de değişikliğe yol açarmış.[3] Kütlede bir arada ortaya çıkan şeyler etkisi bakımından her birinde ağır basmaktaymış; geniş bir alana dağılırlarsa algılanmazmış. <Bu tür duyusal algıların> nesnel hiçbir gerçekliğe uymadığını da, her canlı varlığın aynı duyusal izlenimi edinmemesi, bize tatlı gelen bir şeyin başkasına acı, diğerine yakıcı, bir başkasına ise kekre gelmesi kanıtlıyormuş; diğer tat duygularında da durum aynı şekildeymiş. Aynca <insanın organik> değişmelerine ve yaşına uygun olarak <insandaki atomların?> karışımından dolayı bu tat duyguları değişime uğrarmış. Buradan, bedenin <o andaki> durumunun, duyusal izlenimin nedeni olduğu anlaşılırmış. Demek ki, duyu izlenimleri hakkında genel olarak böyle düşünmek gerekirmiş. Ne ki, o da diğerleri gibi bu <duyusal izlenimi> atomların şekline bağlıyor. Ama hepsinin değil, yalnız tat ve renk izlenimlerinin şekillerini belirtiyor. Ve bunlardan hareketle duyusal izlenimi insanlara bağlayarak tatların nedenini eksiksiz belirliyor.

1 Maddeler arasındaki ağırlık ve sertlik farkları dışında.

2 **Pathia.**

3 Bkz. 68 A 120 = Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 564, 25 vd.'ına: Theophrast'ın Fizik'te belirttiği gibi Demokritos, sıcağa ve soğuğa, buna benzer şeylere dayanarak nesneleri açıklamaya çalışanlann bunu bilimdışı yollara saparak yaptıklarını düşünüp atomlara geri dönüyor, ve benzer şekilde Pythagorasçılar da, (atomların ya da yüzeylerin) biçimi ve büyüklüğü sıcaklık ve soğukluk duygusunun nedenidir, diyerek bunu (cisimlerin) yüzeylerine bağlıyorlar. zira atomlardan bazıları yalıtlanarak ve parçalara aynlarak sıcaklık duygusuna, bazıları da birleşerek ve yoğunlaşarak soğukluk duygusuna neden olurmuş.

106 Theophrast, Bitkilerin Nedenleri Üstüne VI 1, 6 = 68 A 129:

Tatlardan her birine belirli bir şekil[1] isnat eden Demokritos tatlının nedenini yuvarlak ve orta büyüklükteki <atomlarda> görüyor; kekreyi büyük, pürüzlü, çok köşeli, yuvarlak olmayan atomlarda; keskin tatları adına uygun olarak keskin kenarlı, köşeli, eğri, ince, yuvarlak olmayan atomlarda; yakıcı tatları yuvarlak, ince ve köşeli; eğri atomlarda; tuzluyu köşeli, orta büyüklükte, eğik ve eşkenar atomlarda; acıyı yuvarlak ve pürüzsüz, eğik ve çok küçük atomlarda; yağlı tatları da yuvarlak, ince, küçük <atomlarda>.

d. İşitme

107 Dionysios'un Thrax S. 482, 13'üne Kenar Notu, Hilgenfeld = 68 A 127:

Demokritos, Epikuros ve Stoacılar sesin bir cisim <cisimsel töz> olduğunu öne sürüyorlar.

108 Aetius IV 19, 3 <Poseidonios'tan> = 68 A 128 <Ses Üstüne>:

Demokritos, <kabarıp taşmasından ya da yayılmasından dolayı> havanın benzer biçimli atomlar halinde kırılarak parçalandığını ve sesten dolayı meydana gelen kırık parçalarla birlikte yuvarlanmaya devam ettiğini[2] öne sürüyor.

2. Genel Bilgi Kuramı

a. Duyusal İdrak

Demokritos'un bu soruna ilkesel yaklaşımını başka bir bağlamda gördük[3]. Şeylerin duyusal nitelikleri, duyularımız üzerinde özel bireşimleriyle bu tür etkiler yaratan kendileri de

1 Tadına bakılan tözlerin atomlarına.
2 Yani sıvı, dalgalanan bir töz gibi.
3 Bkz. 6, 7, 99, 104 ve 105.

özelliksiz olan atomların değişik biçim, konum ve düzenine dayanmaktadır; demek ki herhangi bir tözün renk, ısı, tat gibi nitel duyu izlenimlerinde nesnel bir gerçeklik payı yoktur (bilindiği gibi maddi şeylerin "birincil" ve "tali" özellikleri arasındaki fark buradan kaynaklanmaktadır). Burada bununla ilgili birkaç tamamlayıcı doksografa yer verilmiştir.

109 Sextus Empiricus VIII 6 = 68 A 59:

Platon ile Demokritos, yalnız düşünme vasıtasıyla kavranabilen şeylerin gerçek olduğu kanısındaydılar, Demokritos duyusal olarak algılanabilen şeylerin hiçbirinin temelinde gerçekliğin bulunmadığını[1] <düşündüğü için> savunuyordu bu görüşü, çünkü şeyleri oluşturan atomlar her çeşit duyusal nitelikten yoksun bir töze sahipmiş; Platon ise duyusal olarak algılanabilen şeyler[2] sürekli oluş halinde bulunduğu, ama asla <gerçek > olmadığı için

110 Sextus Empiricus VII 369 = 68 A 110:

Demokritos ve yandaşları gibi bir grup filozof tüm duyusal algıların gerçekliğini[3] yadsıyor.

111 Theophrast, Bitkilerin Nedenleri Üstüne VI 17, 11 = 68 A 163:

Demokritos'un belirli bir düzen içinde biçimlenmiş atomları, yine belirli bir düzene sahip duyu izlenimlerine neden olmaktadır.

112 fr. 6 <Demokritos'un "Atomlar Üstüne" adlı eserinde>:

İnsan gerçekliği <idrak etmekten> çok uzak olduğunu bu ölçüte göre anlamalıdır.

1 Bunun yerine şöyle ifade edebiliriz: Duyusal olarak algılanabilen şeylerin hiçbirinin temelinde nesnel gerçekliğin bulunmadığını.

2 Yani, genel olarak duyular dünyası.

3 Şeylerin tüm duyusal niteliklerinin nesnel gerçekliğini.

113 fr. 7:

Demek ki bu argüman da, hiçbir şey hakkında gerçek bir bilgiye[1] sahip olmadığımızı, sadece <algı imgelerinin> akın etmesinden dolayı herbiri hakkında bir kanı edindiğimizi göstermektedir.

114 fr. 8:

Şeylerin gerçeklikte nasıl bir yapıya sahip olduğunu idrak etmenin yine de bir sorun olarak kaldığı iyice anlaşılacaktır.

115 fr. 9 <Sextus Empiricus VII 135>:

Bir defasında Demokritos duyusal izlenimleri reddederek bunlardan birinin gerçeğe uygun olarak değil, sadece <öznel> bir kanı nedeniyle meydana geldiğini iddia ediyor; şeylerde gerçek olan <sadece> atomlar ve boşlukmuş. Dediği de şu: **"Tatlı ve acı, sıcak ve soğuk ve aynı şekilde <şeylerin> renkleri de yalnız geleneksel kanıya göre mevcuttur; oysa gerçeklikte var olan sadece atomlar ve boşluktur"**[2] "Kanıtlar" adlı eserinde duyusal algılara güvenilirlik gücü kazandıracağını söylemesine karşın onları yine de reddediyor. Çünkü şöyle diyor: **"Gerçeklikte hiçbir şeyi hakikate uygun şekilde idrak edemeyiz, tersine sadece bedenimizin o andaki durumuna uygun olan ve bedenimize nüfuz ederek ya da karşı koyarak <algı imgeleri> haline dönüşen şeyleri idrak ederiz."**

116 fr. 10:

Gerçeklikte şeylerin nasıl bir yapıya sahip olduğunu ya da olmadığını idrak edemeyeceğimizi defalarca açıklamıştım.

1 Yani, nesnel gerçekliğe uygun bir bilgiye.

2 Duyusal izlenimler gerçek, yani gerçekliğe tamamen uygun sayılırlar, oysa aslında duyusal nitelikler değil, sadece atomlarla boşluk mevcuttur.

117 fr. 117:

Gerçeklikte hiçbir şeyi idrak edemeyiz; çünkü hakikat derindedir.

118 fr. 11 <= Sextus Empiricus VII 138>:

<Demokritos "Ölçütler" adlı eserinde diyor ki:> İki idrak çeşidi varmış. Biri duyular, diğeri düşünme vasıtasıyla gerçekleşiyormuş. Bu ikinciye, onu hakikatin idrak edilmesi bakımından güvenilir diye göstererek, "hakiki" diyor; duyularla idrak etmeye ise, hakikati idrak etmek için güvenilmeyeceğini söyleyerek "müphem" adını veriyor. <Sözcüğü sözcüğüne şöyle diyor:> **"Hakiki ve müphem olmak üzere iki idrak biçimi vardır. Şunlar müphem olana aittir: Görme, işitme, koklama, tat alma ve dokunma. Hakiki olan ise bunlardan tamamen farklıdır."** Müphem olana karşılık hakiki olana öncelik tanıyarak şöyle diyor: **"Eğer nesne, müphem idrakin onu göremeyeceği, işitemeyeceği, koklayamayacağı, tadını alamayacağı ya da dokunma duyusuyla algılayamayacağı kadar küçükse, daha derine giden bir <araştırma gerekli olur, o zaman hakiki idrak işe karışır, çünkü o hakikatin idrak edilmesi için hassas bir yetiye, yani düşünme yetisine sahiptir>."**

119 fr. 125 <= Galen, Empirik Tıp Üstüne, Fragman, Yay-Hermann Schöne, S. B. A. 1901>:

Bir kimse kesin duyusal algı olmadan bir işe başlayamıyorsa, özellikle kendine temel aldığı şeylere karşı çıktığı zaman ona inanmak mümkün olur mu? Bunu Demokritos da biliyordu; bu yüzden şu açıklamayı yaparak duyusal izlenimi reddediyordu: **"Renk ve aynı şekilde tatlı ile acı sadece geleneksel kanıya göre mevcuttur; gerçeklikte ise yalnız atomlar ve boşluk vardır"**, duyular akla şu şekilde hitap eder: **"Zavallı akıl, güvendiğin bilgileri bizden aldın, şim-**

di bizi bunlarla alt etmek mi istiyorsun? Oysa zaferin yenilgindir!"

120 Cicero, Academica priora II 73:

Demokritos hakikatin varlığını tamamen yadsıyor[1] ve duyuları <sadece> müphem diye değil, üstelik karanlığa bürünmüş diye tanımlıyor.

121 Aristoteles, Metafizik III 5. 1009 b 7 vd. = 68 A 112 <kimi göreci filozofların argümanlarından>:

Ayrıca sağlığı yerinde birçok canlı varlık aynı şeylerden bize göre tamamen farklı duyusal izlenimler ediniyormuş; hatta her insan, kendisiyle mukayese edildiğinde, <aynı şeylerden> her zaman aynı duyusal izlenimleri edinmiyormuş. Bunlardan neyin doğru neyin yanlış olduğu belirsizmiş. Zira bu kanı ötekinden hiç de doğru değilmiş, tersine biri gibi aynı şekilde diğeri de doğruymuş. Bu yüzden Demokritos hakikatin mevcut olmadığını ya da en azından bizim için gizli kaldığını söylüyor, (ama onlar ister istemez, algıdan dolayı bize herhangi bir şekilde görünen şeyin hakiki olduğunu iddia ediyorlar, çünkü düşünme ile algının aynı şey, ama bunun bir değişme olduğu kanısını taşıyorlar.)

68 A 113 = Philoponos, Ruh Üstüne S. 71, 13 vd. buraya alınmamıştır, çünkü Philoponos işin içyüzünü tamamen gözden kaçırarak Protagoras'ın öznel bilgi kuramını Demokritos'a yakıştırmaktadır.

Buna karşılık aşağıdaki 122 ve 123 sayılı doksograflara bkz.!

122 Sextus Empiricus VII 389 = 68 A 114:

Her tasarımın doğru olduğu iddia edilemez; çünkü Protagoras'a karşılık Demokritos'la Platon'un kanıtladığı gibi öner-

1 Demokritos'u tamamen bir kuşkucu yapan daha sonraki filozoflar gibi Cicero da yanılıyor.

meyi tersine çevirmek mümkündür. Eğer her tasarım doğruysa, o zaman içeriği tasarlandığında her tasarımın doğru olmadığı önermesi de doğrudur; ve böylece her tasarım doğrudur önermesi yanlış olur.

123 fr. 156 (13 sayılı doksografta).

3. Bir Mantığın Başlangıç Belirtileri

124 Sextus Empiricus VII 140 = 68 A 111:

Diotimos[1], Demokritos'a göre üç ölçütün bulunduğunu iddia ediyordu: 1. Görünmeyen şeylerin kavranması için görünen şeyler; 2. Araştırma için düşünme; 3. Seçmek ve kaçmak için duygular. Çünkü bize dost olan şey seçilir, yabancı olandansa kaçılır.

125 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I 2. 315 a 34 vd. = 68 A 35:

Demokritos dışında hiç kimse, herhangi bir şey hakkında yüzeyselliği aşacak şekilde zihnini yormamıştır. Demokritos'un üzerinde düşünmediği bir şey yok gibi, hatta şeylerin ne dereceye kadar birbirlerinden ayrıldığı konusu üzerinde bile.

126 Aristoteles, Hayvanların Organları Üstüne I 1. 642 a 24 vd. = 68 A 36:

Önceki filozofların bu yöntemi[2] akıllarına getirmemelerinin nedeni, kavramsal araştırmanın ve <bir şeyin> özüne ilişkin tanımlamanın henüz mevcut olmamasıydı. Bu konuda başlangıcı ilk defa Demokritos yapmıştır, ama fizikçilere gerekli diye değil, sorunun kendisi buna neden olduğu için. Ve bu araştırmalar Sokrates tarafından geliştirilmiştir; ancak <sonradan> doğayla ilgili araştırmalar son bulmuş, filozoflar daha

1 Demokritos'un öğrencisi.
2 Aristoteles'in bilimsel yöntemini.

çok <pratik yaşamda> yararlı erdeme[1] ve politikaya [2] yönelmiştir.

127 Aristoteles, Metafizik XII 4. 1078 b 19 <68 A 36'da>:

Fizikçiler arasından Demokritos <bu konulara> bir parça değinmiş ve sıcakla soğuğu tanımlamaya çalışmıştır.

IV. Etik

İnsanın Mutluluğu ya da Mutsuzluğu Sadece Kendine Bağlıdır. Bkz. No. 71 (fir. 175 D.)

1. Mutluluk

a. Özü

128 Stobaeus II 7, 3 i S. 52, 13 Wachsmuth <Areios Didymos'tan, 68 A 167'de>:

Demokritos ile Platon mutluluğun yerini ruha naklediyorlar. Demokritos bu konuda şöyle diyor <fr. 170>: **"Mutluluk da ruhtadır, mutsuzluk da."** <fr. 171:> **"Mutluluk sürülere ya da altına sahip olmak değildir. Ama mutlu bir can ruhta yer bulur."** O mutluluğu "gönül ferahlığı", "esenlik", "uyum", "denge" ve "ruh sükuneti" diye de tanımlıyor. Ama mutluluk, hazları idrak ve ayırt etmeye dayanıyormuş; ve bu da insanlar için en güzel, en yararlı şeymiş.

129 Cicero, Yaşamsal Hedefler Üstüne V 23 = 68 A 169:

Demokritos'un, "euthymia" <gönül ferahlığı> diye tanımladığı bir yere kadar ruh sükuneti olan tasasızlığını bu araştırmanın dışında tutmamızın nedeni, sözü geçen ruh sükunetinin mutluluğun ta kendisi olmasıdır.

1 Yani, etik'e.
2 Devlet felsefesine.
3 Dünyadaki hiçbir şeye artık şaşmamak.

Mutluluğun Başlıca Oluşturucu Öğesi "Athambie"[1] Üstüne

130 Cicero, Aynı Yerde 87 = 68 A 169:

İnsanın sahip olabileceği en yüce şeyi "gönül ferahlığı" ve genellikle athambie diye, yani yılgınlıktan, korkudan özgür ruh hali diye tanımlıyor.

131 Stabo I S. 61 C = 68 A 168:

Göçlerden dolayı <kaderde> meydana gelen değişiklikleri de buna ekliyorlar, çünkü onlar, diğer filozoflar gibi Demokritos'un da övdüğü "şaşmamayı" bize daha yüksek bir kertede kazandırmak istiyorlar.

132 fr. 216:

Dünyadaki hiçbir şeye şaşmayan bilgelik en değerli şeydir; çünkü çok ender görülür.

b. Mutluluğun Koşulları

133 fr. 191:

İnsanlar gönül ferahlığına, haz konusunda ölçülü davranarak ve yaşamlarını uyumlu şekilde sürdürerek ulaşırlar? Zira kıtlık ve bolluk ansızın tersine dönebilir ve ruhta büyük sarsıntılara yol açabilir. Kesin karşıtlıklardan dolayı sarsılan ruhlar ise ne sağlam temellere oturur ne de ferah olur. Bu yüzden insan aklını fikrini ulaşabileceği şeylere çevirmeli, elindekilerle yetinebilmelidir, gıpta edilen, hayranlık duyulan <kişilerle> fazla ilgilenmemeli ve onları düşünmemelidir. Bakışlarını daha çok zahmet çekenlerin, omuzlarında ağır yük taşıyanların yaşamına çevirmeli, ne kadar acınacak durum-

1 Dünyadaki hiçbir şeye artık şaşmamak.

da olduklarını düşünmelidir; o zaman kendi durumu insana rahat ve gıpta etmeye değer gelecektir; <daima> daha fazlasını istemeyecek, böylece içi içini yemeyecektir. Çünkü diğer insanlarca mutlu sayılan kişilere ve zenginlere hayranlık duyan, durmadan onları düşünen bir kimse kaçınılmaz olarak hep yeni girişimlerde bulunmaya zorlanacak ve <sonuçta> telafisi mümkün olmayan yasa dışı işler yapma hırsına kapılacaktır. Bu yüzden insan bir takım şeylerin peşinde koşmamalı, durumları daha kötü olanlarla kendi yaşamını karşılaştırarak elindekilerle yetinmeli ve onların neler çektiklerini düşünerek kendini mutlu saymalıdır; o zaman ne kadar iyi durumda olduğunu açık seçik görecektir. Bu görüş açısında ısrar edildiği zaman insan gönül ferahlığıyla yaşar ve içinden, sayısı hiç de az olmayan kötü ruhları, yani haseti, kıskançlığı ve nefreti kovar, uzaklaştırır.

134 fr. 174:

Kendisini daima hak, hukuk ve yasaya göre davranmaya zorlanmış hisseden gönlü ferah bir kimse neşeli ve güçlüdür, gece gündüz tasadan uzaktır. Ama hak ve hukuku hiçe sayan, görevini yerine getirmeyen bir kimse ise, kötü davranışlarından herhangi birini hatırladığı zaman, her şeyi iğrenç bulur; bu kişi sürekli korku içinde yaşar ve talihine küser.

135 fr. 3:

Gönül ferahlığı içinde yaşamak isteyen bir kimse ne kendi ne de kamu sorunlarında birçok işi birden bir arada yürütmeye kalkışmamalıdır. Ve yaptığı işte de gücünü, yeteneğini aşmamalıdır. Şansı yaver gitse ve görünüşe göre her şey onu yükseltmeye çalışır görünse bile, gücünü aşan işlerle ilgilenmemeye ve onlara elini sür-

memeye çok dikkat etmelidir. Çünkü itidal ifrattan daha güvenlidir.

Demokratik Etik İlkesi Olarak İtidal

136 fr. 70:

Erkeklik çağında olmayan delikanlılara aşırı derecede istek duymak.

137 fr. 102:

Her şeyde güzel, hoş olan itidaldir. İfratı ve itidalden azını sevmem.

138 fr. 209:

Yeme, içme konusunda itidal gösteren kimsenin gecesi asla uzun olmaz.

139 fr. 210:

Zengin bir sofrayı önümüze koyan talihtir, yeterli olanı ise itidal.

140 fr. 211:

İtidal insana neşe ve zevk sağlar, huzuru artırır.

141 fr. 223:

Bedenin ihtiyaç duyduğu şeyleri herkes zahmetsizce ve sıkıntıya girmeden elde edebilir. Ama insanı zahmete ve sıkıntıya sokan, yaşamı bir yük haline getiren şeyleri kimsenin canı çekmez, tersine bunu isteyen yargının delâletidir.

142 fr. 233:

Bir kimse ölçüyü aşarsa, en sevindirici şey keder verici hale gelir.

143 fr. 234:

İnsanlar dualarında tanrıdan sağlık diliyorlar, oysa bunun kendi ellerinde olduğunu bilmiyorlar. İtidalsiz davranarak buna karşı koyuyorlar, açgözlülükleri yüzünden sağlıklarına kendileri ihanet ediyorlar.

144 fr. 246:

Yaban ellerde yaşamak insana yetinmeyi öğretir. Zira bir lokma ekmek ve saman yatak açlığa ve yorgunluğa mükemmel bir devadır.

145 fr. 283:

Yoksulluk ve zenginlik, mahrumiyetle bolluğun adıdır. Demek ki bir şeyin yokluğunu hisseden zengin değildir, hiçbir şeyden mahrum kalmayan yoksul değildir.

146 fr. 284:

Eğer çok şey istemezsen az olan sana çok görünür. Çünkü mütevazi istekler yoksulluğu zenginlikle eşit derecede güçlü kılar.

147 fr. 224:

Fazlasına tamah etmek eldekini <de> kaybettirir. Bu ise, Aisopos masalındaki köpeğin durumuna[1] benzer.

148 fr. 286:

Zenginliği mutedil olmasına karşın gönlünü ferah tutan kişi mutludur, fazla mala mülke karşın canı sıkılan kişiyse mutsuz.

1 Ağzında bir parça etle bir köprüye gelen köpek suda, ağzında et bulunan yansısını görür. Yansıdaki eti kapmak için hırsla ağzını açınca kendi parçasını suya düşürür

149 fr. 176:

Talih savurgandır, ama ona bu konuda güvenilmez. Doğa ise kendisiyle yetinir. Bu yüzden az, ama güvenli araçlarıyla büyük umutları alt eder.

c. Mutluluğun Öteki Koşulları

150 fr. 31:

Hekimin sanatı bedenin hastalıklarını sağaltır, bilgelik ise ruhu tutkulardan kurtarır.

151 fr. 72:

İfrata kaçan istekler ruhu başka şeylere karşı ilgisiz hale getirir.

Zenginlik Kuramı; Ayrıca Bedenle Ruh Arasında Kesin bir AyrımınGözetilmesi

152 fr. 37:

Ruh zenginliğini seçenler tanrısal olanı, beden zenginliğini seçenlerse insana özgü olanı seçer.

153 fr. 105:

Eğer akıldan yoksunsa beden güzelliği bir parça hayvani birşeydir.

154 fr. 159:

Beden, ömrü boyunca ruhtan gördüğü kötü muamele ve çektiği acılar yüzünden ona karşı dava açmış olsaydı ve o <Demokritos> da yargıç olarak davayı karara bağlama olanağına sahip olsaydı, bir yandan ihmalkâr davranarak bedeni telef ettiği, sarhoşluk yüzünden güçten düşürdüğü, öte yandan da şehvet düşkünlüğüyle hırpalaya-

rak harap ettiği için ruhu, tıpkı bir alet ya da aygıt bozuk olduğu zaman onu kullanana ihmalkârlığı yüzünden nasıl hesap soracaksa, büyük bir memnuniyetle mahkum ederdi.

155 fr. 187:

İnsanlara yaraşan bedenden çok ruhla ilgilenmektir. Çünkü ruhun yetkinliği bedenin zayıflığını giderir; akıldan yoksun beden gücü ruhu hiçbir bakımdan daha iyi duruma getirmez.

156 fr. 77:

Akıl olmadan ün ve zenginlik güvenli bir mülkiyet değildir.

Demokratik Etik'in Hazcı Karakteri?

157 fr. 188:

Yararlı olanla yararsız olan arasındaki sınır istek ve isteksizliktir.

158 fr. 71:

Fazla istek isteksizlik doğurur.

159 fr. 74:

Yararlı değilse hoş şeylerin bile tadına bakmayın!

160 fr. 235:

Midesini zevklerinin kaynağı haline getiren, yeme, içme ve sevgide ölçüyü aşan insanların hazları kısa sürer: Yani yalnız yiyip içtikleri sürece. Sonradan gelen dertler ise çok çeşitlidir ve uzun sürer. Çünkü aynı şeylere duyulan arzu hiç eksik olmaz ve arzulanan şey elde

edildikten sonra istek çabucak söner. Geriye kısa süreli hazdan başka bir şey kalmaz. Ve sonra tekrar aynı isteği duyarlar.

161 fr. 178:

Gençleri dikkatsiz, düşüncesiz olacak şekilde yetiştirmekten daha kötü bir şey yoktur. Çünkü kötülükleri doğuran hazların kaynağı odur.

162 fr. 40:

İnsanı mutlu kılan ne beden ne para ne de mal mülktür, tersine yasalara uymaktır, akıldır.

163 fr. 146:

Hazlarını kendisinden almaya alışan ruh ...

164 fr. 189:

İnsan için en iyi şey ömrünü elden geldiğince gönül ferahlığı içinde geçirmek ve fazla üzülmemektir. Ama bu, hazlarını geçici şeylerde aramadığı zaman mümkündür.

165 fr. 194:

Büyük hazlar güzel eserleri seyretmekten doğar.

166 fr. 207:

Her hazı değil, yalnız iyiden ve güzelden alınan hazı seçmek gerek.

167 fr. 112:

Tanrısal bir ruhun belirtisi, insanın düşüncelerini her zaman güzele yöneltmesidir.

168 fr. 73:

Yalnız cürüm işlemeden güzeli arzu eden sevgi meşrudur.

d. Zahmetin ve Çalışmanın Önemi

169 fr. 240:

Gönüllü üstlenilen zahmetler gönülsüz olanlara katlanmayı kolaylaştırır.

170 fr. 241:

Sürekli çalışma alıştıkça kolaylaşır.

171 fr. 243:

Katlanılan zahmet sonucunda hedefe ulaşmak ya da ne elde edeceğini bilmek koşuluyla her zahmet istirahattan daha makbuldür. Ancak başarısızlığa uğrandığı zaman her zahmet aynı şekilde üzücü ve can yakıcıdır.

172 fr. 157:

Demokritos, bu tür insanların <Parmenides'in ve ötekilerin> politika sanatını örnek teşkil eden önemi nedeniyle incelemeyi ve insanlar için tüm yüce ve güzel şeylerin kaynağı olan zahmetlerini üstlenmeyi öğütler.

173 fr. 179:

Delikanlılar yorucu işler yerine başka şeyler yapmak için serbest bırakılırsa o zaman ne müzik ne spor ne de özellikle yararlığı da içinde gizleyen şeyi, yani saygı duymayı öğrenirler. Çünkü saygı öncelikle bu <üç> şeyden doğar.

174 fr. 182:

Güzel şeyleri öğrenmek yorucu çabalar sonucunda mümkündür; değersiz şeyler zahmetsizce kendiliğinden öğrenilir. Çünkü onlar, doğuştan çok kötü karaktere sahip bir insanı isteği dışında <bu şekilde değersiz> olmaya zorlar.

e. Ödev ve Erdem

175 fr. 139:

İnsan ya iyi olmalı ya da <iyiye> öykünmeli.

176 fr. 79:

Değersiz şeylere öykünmek, hatta iyiye bir kez olsun öykünmeyi istememek kötüdür.

177 fr. 41:

İnsan günah işlemekten <cezadan> korktuğu için değil, ahlaksal bir ödev olduğu için kaçınmalıdır.

178 fr. 62:

Bir kimsenin iyi sayılması için haksızlık yapmaması yetmez, üstelik hiç yapmak istememesi de gerekir.

179 fr. 217:

Tanrılar yalnız haksızlıktan nefret edenleri sever.

180 fr. 225:

Gerçeği söylemek bir ödevdir ve çok da yararlıdır.

181 fr. 256:

Doğru davranmak gerekeni yapmaktır, haksızlık ise gerekeni yapmayıp ondan kaçmak demektir.

182 fr. 42:

Ahlaksal ödeve uygun zihniyeti felaket sırasında da korumak yüce bir şeydir.

183 fr. 69:

Herkese göre iyi ve doğru olan aynı şeydir[1]; hoş olan ise birine göre bu, diğerine göre başka bir şeydir.

184 fr. 190:

Saygın olmayan davranışların sözünü etmekten de kaçınmalıdır.

f. Vicdan ve Pişmanlık

185 fr. 84:

Çirkin bir iş yapan önce kendinden utanmalıdır.

186 fr. 244:

Yalnız bile olsan kötü şeyler söyleme ve yapma. Başkalarından değil, daha çok kendinden utanmayı öğren.

187 fr. 264:

İnsan başkalarından çok kendinden utanmalı ve <muhtemelen> kimsenin haberi olmasa bile sanki herkes öğrenecekmiş gibi hiç kötülük yapmamalıdır. Tam tersine en çok kendinden utanmalı ve bu, yani uygunsuz hiçbir şey yapmamak, ruh için bir yasa olmalıdır.

188 fr. 297:

Fani dünyanın çözülüp dağılmasından haberi olmayan kimileri, yaşamlarında işledikleri kötülüklerin bi-

1 Yani, herkes için aynı ahlak yasası geçerlidir.

linci[1] içinde ömür boyu korku ve huzursuzluk duyarak kendilerine işkence ediyor ve ölümden sonraki yaşam üstüne masallar uyduruyorlar.

189 fr. 160 <Porphyrios, Sakınma Üstüne IV 21>:

Demokritos'un açıklamasına göre kötü, akılsızca, kendine hakim olmadan ve ahlak dışı yaşamak değersiz bir yaşam değil, uzun süren bir ölümmüş.

190 fr. 43:

Onur kırıcı davranışlardan pişmanlık duymak yaşamın kurtuluşudur.

g. Erdem

191 FR. 208:

Babanın kendine hakim olması çocuklar için en sert ihtardır.

192 fr. 236:

Nefse karşı mücadele etmek zordur; ona hakim olmak iyi düşünmesini bilenin işidir.

193 fr. 291:

Yoksulluğa edebiyle katlanmak kendine hakimiyetin belirtisidir.

194 fr. 294:

Güç, boy ve endam gençliğin meziyetleridir, yaşlılığın meziyeti de ağırbaşlılıkta doruğa ulaşmış olmaktır.

1 **Syneidiasis = conscientia.**

195 fr. 46:

Kötü davranışları sükunetle karşılamak yüce bir zihniyeti ele verir.

196 fr. 47:

Yasalara, yöneticilere ve akıllı kişilere boyun eğmek kendine hakimiyetin belirtisidir.

197 fr. 213:

Cesaret kaderin sillelerini etkisiz kılar.

198 fr. 214:

Yalnız düşmanlarını değil, üstelik isteklerini de yenen kişi cesurdur. Kuşkusuz kimileri kentleri yönetir, <ama> yine de kadınların kölesidir!

199 fr. 50:

Paranın gücüne her zaman yenik düşen bir kimse asla adil olamaz.

200 fr. 78:

Para kazanmanın yararı yok değildir; ama haksız yere kazanılanı her şeyden kötüdür.

201 fr. 215:

Adaletin kıvancı, açıksözlü, şaşmayan bir yargıdır, adaletsizliğin sonu <yaklaşan> felaketten duyulan korkudur.

202 fr. 266:

Mevcut yasaların devlet memurlarına haksızlık etmesini önlemek için, bu yasalara göre bir olanak yoktur, hem de sözü geçen memurlar kusursuz bile olsalar. Çünkü memurun kendinden çok bir başkasından <sorumlu olması ya da

yıllarca başkasına hükmederken> başkasının hükmüne girmesi yakışık almaz. Bu uygunsuzluk, kendini suçlu duruma düşürmeyen memurun suçluya karşı biraz sert davransa bile, <sonradan> onun hükmüne girmesini önleyecek ve <sadece> adalete hizmet eden bu memuru herhangi yasal bir kararnameyle ya da başka bir düzenlemeyle koruyacak şekilde ortadan kaldırılmalıdır.

Gerçek Erdem Sözlerden Değil, Edimlerden İleri Gelir

203 fr. 55:

İnsan sözlere değil, büyük edimlere özenmelidir.

204 fr. 82:

Gerçeklikte bir şey yapmayıp ağız dolusu konuşanlar dolandırıcılarla sahte kahramanlardır.

205 fr. 145:

Söz, edimin sadece gölgesidir.

206 fr. 68:

İyi söz kötü bir edimi gizleyemez, iyi bir edim kötüleyici sözlerle bozulmaz.

207 fr. 68:

Bir kimseye değer verip vermemek yalnız edimlerine değil, isteme'sine de bakar.

208 fr. 57:

Evcil hayvanların cins olup olmadığı vücut yapısının mükemmelliğinden anlaşılır, insanların soylu olup olmadığı ise karakterlerinin iyi bir yol izlemesinden.

Bilge

209 <Thrasyllos'un hazırladığı listede Demokritos'un eserlerinden biri "**Bilgelerin Haleti Ruhiyesi**" adını taşıyordu.>

210 fr. 48:

İyi insan kötülerin serzenişlerine kulak asmaz.

2. Sosyal Etik

a. Yurttaşlan Hakkında Düşünceleri

211 fr. 88:

Haset insan, kişisel düşmanıymış gibi kendi canını yakar.

212 fr. 245:

Birbirlerine zarar vermedikleri sürece bireylerin istedikleri gibi yaşamalarını yasalar engellemez. Ancak haset, yurttaşlar arasındaki çekişmelerin kaynağıdır.

213 fr. 96:

<Edimleri sırasında> öc almayı hesaba katan kişi değil, hiçbir art niyet gütmeden iyilik yapmayı isteyen insan hayırseverdir.

214 fr. 103:

Kimseyi sevmeyen insan başkaları tarafından da sevilmez.

215 fr. 107'a:

İnsan başkalarının başına gelen felakete gülmemeli, onlara acımalıdır.

215 fr 293:

Komşusunun başına gelen felakete sevinenler kaderin sillesinin herkese isabet edebileceğini bilmezler; üstelik onlar kendi yaşamlarından da zevk almazlar.

217 fr. 255:

Eğer zenginler yoksul <yurttaşlarına> ödünç vermeye, genel olarak yardım etmeye ve iyilikte bulunmaya yanaşırlarsa, o zaman bu davranış <onlarla> aynı duyguları paylaştıkları, onları yalnız bırakmadıkları, herkesin birbiriyle arkadaş olduğu, karşılıklı yardımına koştuğu, yurttaşların birlik içinde yaşadığı ve sayılmayacak kadar yararlı sonuçlar elde edileceği <gerçeğini> de içerir.

218 fr. 261:

İnsan haksızlığa uğrayan kişiye gücü yettiğince yardım etmeli ve ses çıkarmadan seyretmemelidir. Çünkü böyle bir davranış biçimi iyidir, doğrudur, tersi ise doğru değildir, yüreksizliktir.

219 fr. 270:

Kölelerini organların gibi kullan, birini bir iş için, diğerini başka iş için.

220 fr. 92:

İnsan kendisine yapılan iyilikleri sadece fazlasıyla mukabelede bulunmayı düşünerek kabul etmelidir.

221 fr. 193:

Ferasetin belirtisi eli kulağında olan hakaretten sakınmaktır, ahmaklığınki ise maruz kalınan hakaretin öcünü almamaktır.

b. Kadın, Evlilik ve Aile Üstüne

222 fr. 110:

Kadın çok konuşmamalı. Zira bu pek hoş olmaz.

223 fr. 273:

Kadın kötülük tasarlamaya erkekten daha fazla düşkündür.

224 fr. 111:

Kadının hükmü altına girmek bir erkek için en büyük yüz karasıdır.

225 fr. 274:

Az konuşmak kadının süsüdür; ayrıca süslerinin sade olması da ona yakışır.

226 Clemens, Karışık Yazılar II 138 = 68 A 170:

Demokritos evliliği ve çocuk sahibi olmayı reddediyor, çünkü buradan hoş olmayan pek çok şey meydana çıkarmış ve bu yüzden insan daha gerekli işlerden alıkonurmuş.

227 fr. 275:

Çocuk büyütmek güvenli bir iş değildir; yolunda giderse o zaman insan ömür boyu mücadele eder ve sıkıntı çeker; yolunda gitmezse bunun açacağı dert başka şeylerin getireceği dertlerden fazla olur.

228 fr. 276:

Çocuk sahibi olmak bana pek iyi bir şey gibi gelmiyor. Çünkü burada çok büyük tehlikeler ve dertler görüyorum, buna karşılık ender olarak bir kazanç, hem de çok küçük ve önemsiz.

229 fr. 277

Kim bir oğul sahibi olmak istiyorsa dostlarının çocuklarından birini evlat edinerek bunu iyi bir şekilde sağlayabilir. O zaman dilediği gibi bir oğula sahip olur. Çünkü istediği gibi birini seçebilir. Ve ona kim uygun geliyorsa o ilk önce doğal kabiliyetine göre kendini geliştirebilir. Bu çok büyük bir farktır: Bu durumda birçok çocuk arasından gönlüne göre nasıl birini istiyorsa onu seçme olanağına sahiptir. Ama çocuk kendisinden olursa tehlike hiç eksik olmaz. Çünkü bir kez doğmuş olan bu çocukla yetinmek zorunda kalır.

230 fr. 278:

İnsanlar çocuk yapmanın, doğal ve çok eski bir yasaya göre zorunlu ödevler arasında yer aldığı vehmine kapılıyorlar. Öteki canlı varlıklarda da durumun böyle olduğu görülüyor. Çünkü doğal itki sonucu hepsi bundan herhangi bir yarar ummadan yavruluyor. Oysa tam tersine: Yavrular bir kez dünyaya gelince çalışıp didiniyorlar, onları ellerinden geldiği kadar iyi besliyorlar, küçükken üstlerine titriyorlar ve başlarına bir şey gelirse üzülüyorlar. Ruh sahibi her varlığın doğal içgüdüsüdür bu. İnsanlarda ise, çocuklardan belli bir yarar sağlanması gerektiğini düşünmek doğrusu olağan bir hale gelmiştir.

c. Dostluk

231 fr. 99:

Bir tek iyi dostu olmayan kimsenin yaşamı değer taşımaz.

232 fr. 107:

Dost diye kan bağı olan insanlara değil, neyin <gerçekten> yararlı olduğu konusunda fikir birliği edenlere denir.

233 r. 186:

Hemfikir olmak dostluk yaratır.

d. Devlet ve Hukuk

234 fr. 252:

Bütün işler arasından devlet işlerini, yani onun iyi bir şekilde nasıl yönetileceği konusunu ilk sıraya almak gerekir. Ne hukuk ve adalete ters düşecek şekilde anlaşmazlık çıkarmalı ne de kamu yararı aleyhine güç kullanmaya yeltenmelidir. Çünkü iyi yönetilen bir devlet en mükemmel kurumdur; her şey bunun içinde yer alır: O gelişirse her şey gelişir; çökerse her şey çöker.

235 fr. 287:

Topluluğun sıkıntıya düşmesi bireylerinkinden daha kötüdür; çünkü o zaman yardım umudu da kalmaz.

236 fr. 253:

Başka şeylerle uğraşıp kendi işlerini savsaklaması yetenekli yurttaşların yararına değildir. Böyle bir durumda kendi işleri kötüye gider. Ama devlet işleri ihmal edilirse insanın adı kötüye çıkar, hatta çalıp çırpmasa ve başka suçlar işlemese bile. Görevini ihmal etmeyen ya da suç işlemeyen bir kimse için de adının kötüye çıkma, hatta ciddi zararlara uğrama tehlikesi vardır. Çünkü hata yapmamak elde değildir, ama insanlar bunu kolay kolay bağışlamaz.

237 fr. 254:

Yüksek mevkilere geçen kötü yurttaşlar bu makama ne kadar layık değillerse kendilerini o kadar güvenli hissederler, ahmaklıkları ve küstahlıklarıyla o kadar çok şişinirler.

e. Yasaların Anlamı

238 fr. 248:

Yasa insanların yaşamına refah getirmek ister. Ancak insan refaha kavuşmayı arzu ederse mümkün olur bu. Çünkü yasa, kendisine itaat edenlere ne kadar kusursuz olduğunu kanıtlar.

239 fr. 251:

Demokraside yoksulluk çekmek, efendilerin hizmetinde sözümona "mutlu" olmaktan çok daha iyidir, tıpkı özgürlüğün kölelikten daha iyi olması gibi.

240 fr. 249:

İçsavaş her iki taraf için de bir felakettir. Zira yenen de yenilen de aynı şekilde telef olur.

241 fr. 250:

Büyük işler, hatta devletler arası savaşlar da sadece herkesin birlik içinde olmasıyla yapılabilir, başka türlü değil.

242 fr. 257:

Bazı hayvanları öldürme ya da öldürmeme konusuna gelince: Zararlı hayvanları öldüren ceza görmez. Onları hayatta bırakmaktansa öldürmek topluma iyilik yapmak demektir.

243 fr. 258:

Yasaya aykırı olarak zarar veren her hayvanın, hangi durum ve koşulda olursa olsun, öldürülmesi gerekir. Bunu yerine getiren kişi devletler nezdinde daha çok saygınlık, hak, güven ve onur kazanır.

244 fr. 259:

Nasıl ki zararlı hayvanlara ve haşarata karşı yasalar mevcutsa, kanımca insanlara da aynı şekilde davranmak gerekir. Atalardan kalan yasalara göre, yasanın <açık seçik> yasaklamadığı her durumda devlet düşmanlarını öldürme izni vardır. Ama bu tür yasa dışı bir infazı ülkenin kutsal mevkileri, anlaşmalar ve antlar yasaklıyor.

245 fr. 260:

Bir yolkeseni ya da korsanı öldüren bir kimse, bunu ister kendi eliyle yapmış ister bunun için emir vermiş ya da bir mahkeme kararı buna yol açmış olsun, ceza görmemelidir.

246 fr. 262:

Karşılığı sürgün, hapis ya da <ağır> para cezası olan suçları işleyenler beraat etmemeli, tersine mahkum edilmelidir. Ancak yasaya aykırı şekilde bir kimseyi kazanç hırsından ya da sırf keyfi davranmaktan dolayı beraat ettiren bir kimse haksızlık yapar ve bu haksızlık mutlaka yüreğine işlemelidir.

f. Kozmopolitlik mi?

247 fr. 247:

Bilge kişiye bütün dünya açıktır. Ancak soylu bir insanın anavatanı tüm evrendir.

V Eğitim Sorunu

248 fr. 33:

Doğa ile eğitim belirli bir benzerliğe sahiptir. Çünkü eğitim de insanı değiştirir; ama bu değişme vasıtasıyla <ikinci> bir doğa yaratır.

249 fr. 59:

İnsan <önceden iyi> öğrenmezse ne sanat ne de bilim ehli olabilir.

250 fr. 242:

Birçok kişi doğal yetenekleri vasıtasıyla değil, alıştırma yaparak becerikli hale geliyor.

251 fr. 183:

Elbette ki anlayışlı gençler <de> vardır, anlayışsız yaşlılar da. Çünkü bir kimseyi anlayışlı kılan zaman değildir, vaktinde bir eğitim ve <buna ek olarak> doğal yetenektir.

252 fr. 53:

Sağduyu sahibi olmayı öğrenmemiş birçok insan yine de sağduyulu yaşıyor.[1].

253 fr. 56:

İyiyi ve güzeli idrak etmek, elde etmeye çalışmak yalnız doğal yetenekleri nedeniyle buna ehil olanlar için söz konusudur.

1 Demokritos, bir çeşit "içgüdü", daha doğrusu gerçek bir duygudan dolayı sağduyulu yaşayan birçok insanın bulunduğunu biliyor.

254 fr. 184:

Kötülük eğilimi, kötü kişilerle sürekli düşüp kalkmak yüzünden artar.

255 fr. 61:

Düzgün bir karaktere sahip olan insanların yaşam tarzı da düzenlidir.

Eğitimin İlkeleri

256 fr. 181:

Erdem konusunda, yasa ve baskı yolunu seçenlerden daha iyi bir eğitimci olduğunu, güleryüzle teşvik ve ikna sanatını uygulayanlar kanıtlayacaktır. Çünkü haksızlık yapmaktan sadece yasa nedeniyle alıkonan bir kişinin gizlice suç işlediği tahmin edilebilir; buna karşılık iyilikle ikna edilerek ödevlerini yerine getirme yoluna sokulan bir kimse, büyük bir olasılıkla, ne gizli ne de açık açık bir haksızlıkta bulunacaktır. Bu yüzden anlayış ve bilgiden dolayı dürüst hareket eden bir kişinin aynı zamanda erkekçe ve doğru davrandığı da anlaşılacaktır.

257 fr. 185:

Eğitilmişlerin umutları, eğitimsizlerin zenginliğinden daha iyidir.

258 fr. 268:

Korku sevgiye değil, dalkavukluğa yol açar.

259 fr. 280:

İnsan servetinden fazla bir şey harcamaksızın çocuklarını eğitebilir ve böylece onların malını mülkünü, kendilerini koruyucu bir duvarla çevirebilir.

VI. Demokritos'un Kötümser Dünya Görüşü mü?

260 fr. 108:

İyiyi arayan onu sadece büyük zahmetlere katlanarak bulur; kötü ise aranmasa bile insanın <karşısına çıkar>.

261 fr. 285:

İnsan yalnız mütevazı bir servetle yetinse ve sırf gerekli olanları sağlarken aşırı derecede çabalamak istemese bile, yaşamın çok değersiz olduğunu, kısa sürdüğünü, çeşit çeşit felaket ve sıkıntıyla yoğrulduğunu anlamalıdır.

262 fr. 149:

İç dünyaya dönüp baktığında, meşum itkilerden ve kötü tutkulardan oluşan zengin bir malzeme ambarı bulacaksın.

263 fr. 198:

Hayvan ihtiyacının ne kadar olduğunu bilir, insan bilmez.

VII. Düşüncesinin Aristokratik Yanları

264 fr. 49:

Değersiz bir kimseye boyun eğmek zorunda kalmak kötüdür!

265 fr. 75:

Anlayışsızlar için boyun eğmek hükmetmekten iyidir.

266 fr. 98:

Anlayışlı bir kişinin dostluğu tüm anlayışsız insanlarınkinden iyidir.

267 fr. 267:

Hükmetmek üstün bir karakterin yaratılışındadır.

268 fr. 292:

Anlayışsız insanların umutları anlamsızdır!

VIII. Etik'inin Aşırı Entellektüelci Karakteri

269 fr. 83:

Suç işlemenin nedeni daha iyisini bilmemektir.

270 fr. 197:

Ahmaklar, rastlantı sonucu ellerine geçen kazanca göre değişirler; ama bu tür kazançlar hakkında hüküm vermesini bilen insanlar ise felsefenin sağladığı yarara göre kendilerini değiştirirler.

271 fr. 229:

Tasarruf ve tamah yararlı olabilir; ama fırsat düştüğünde dağıtmak da. Bunun için zamanın geldiğini farketmek kişinin ehil olduğunu gösterir

272 fr. 282:

Eli açık ve halk dostu olduğunu göstermek için insanın aklını kullanarak para harcaması yararlıdır; ama bunu akılsızca yapmak toplumun esenliğine yarar sağlamayan bir israftır.

273 fr. 289:

Yaşamın zaruretlerine kendini uydurmayan kişi bir ahmaktır.

274 fr. 290:

<Kaderin sillesiyle> felce uğramış bir ruhun alt edemediği acıları aklınla kov.

IX. Estetik

Şiir Sanatı Üstüne

275 fr. 17 <= Cicero, Konuşmacı Üstüne II 194>:

—Demokritos ile Platon'un eserlerinde de yer aldığı söylenen bir görüşe göre— esinlenmeden ve bir nebze olsun çılgınlığa[1] kapılmadan kimsenin iyi bir ozan olamayacağını defalarca duydum.

276 fr. 18:

Tanrının verdiği kutsal esinle dolu bir ozanın yazdıkları kesinlikle güzeldir.

277 fr. 21:

Kendisine "imge" dolu bir deha bahşedilmiş olan Homeros muhtelif dizelerden oluşan mucizevi bir yapı kurmuştur.

X. Kültür Felsefesi

278 Diodoros I 8:

<Diodoros aynı kaynaklara dayanarak evrenin ve canlı varlıkların meydana gelişlerini kısaca anlattıktan sonra şöyle devam eder:>

1 Yani, kendinden geçme (esrime).

Şeylerin ilk meydana gelişleri hakkında bize bu tür bilgiler ulaşmıştır; ilk defa meydana çıkan insanların <önce> düzensiz, hayvan gibi bir varoluşa sahip oldukları anlatılır. Dağınık bir durumda yiyecek aramak için dolaşıyorlar, hoşlarına giden bitkileri, ağaçlarda kendiliğinden yetişen meyvaları yiyorlardı. Vahşi hayvanlar tarafından tehdit edildikleri zaman birbirlerine yardım ediyorlardı, çünkü ortak çıkarları gözlerini açmalarına neden olmuştu ve korkudan dolayı bir araya geldikleri zaman giderek birbirlerinin biçim ve dış görünüşlerini tanıdılar. Ama çıkardıkları sesler müphem ve anlaşılmaz olduğu için yavaş yavaş sözcükleri eklemlemeye, şeyleri tanımlamaya, adlandırmaya başladıklar ve böylece şeyler hakkında birbirleriyle anlaşma olanağı buldular. Her tarafı meskûn[1] yeryüzünde bu tür birlikler oluşurken insanlar aynı dile sahip değildi, çünkü bazı <sürüler> gelişigüzel ifade etme konusunda anlaşmışlardı. Bu yüzden dille ilgili birçok özgülük mevcutmuş ve ilk defa meydana çıkan sürüler de halkların atalarını oluşturmuş. —Ancak yaşamı kolaylaştıran buluşlar henüz yapılmadığı için ilk insanlar güç bela geçiniyorlarmış: Giysisiz, ev bark nedir bilmeden ve toprağın işlenmesiyle elde edilen besinlerden haberi olmadan. Yabani meyvaları toplamayı da henüz bilmedikleri için, kıtlığa karşı saklamayı da düşünmemişler. Bu yüzden kış aylarında birçoğu soğuktan ve yiyecek bir şey bulamadığı için ölüyormuş. Bunun sonucunda kazandıkları deneyimlerle git gide akıllanmışlar, kış gelince mağaralara sığınmışlar ve dayanıklı meyvaları saklamışlar. Sonradan ateşi kullanmayı öğrenip diğer yararlı aletleri de yavaş yavaş bulunca sanatlar, zanaatlar ve topluluğun yaşamını kolaylaştırabilecek diğer araçlar da bulunmuş. Bütün kazanımlarda insanların hocası ihtiyaç olmuş, bu ihtiyaç, istidatlı ve her işte yardımcı olarak ellere[2], akla, anlayışa sahip canlı varlığa, so-

1 Yani, yaşanabilen; çünkü yeryüzü o günlerde henüz meskûn değildi.

2 Anaxagoras'ın, insanların elleriyle ilgili düşüncelerine karşı polemik.

runu doğasından hareketle her tekil şeyin idrak edilişini öğretmiştir.

279 <Johannes Katrarios'un "Hermippos" adlı diyaloğunun son bölümünden § 13, Diels'in Doksografılarında S. XIII 36 vd.>:

Görünüşe göre insanın sıcaklıktaki payı bu <canlı varlıklardan> daha fazladır, çünkü insan bedenini oluşturan madde daha saftır ve fazla sıcaklık almaya istidatlıdır. Bu yüzden bütün canlı varlıklar arasında yalnız o dik durmakta ve toprağa çok az değmektedir. Tanrısal bir şeyler onun içine yayılmış, böylece ruh, akıl ve muhakeme gücünden pay alarak evreni araştırmıştır.

280 Tzetzes, Hesiodos'un S. XIV. 13 vd.'ına Kenar Notu, Diels'in Doksografılarında:

Henüz aklı kıt ve deneyimsiz olan o zamanın insanları ne zanaat ne tarım ne de başka bir şey tanıyordu. Hastalık ve ölümden de haberleri yoktu; kuru toprak üstünde yatıp kalkıyorlar ve başlarına ne geldiğini bilmeden ruhlarını teslim ediyorlardı. Yalnız kendi aralarında dostça ilişkiler kuruyorlar ve sürüler halinde yaşamlarını sürdürüyorlardı, yiyecek aramak için dolaşıyorlar ve ormandaki meyvalarla, yabani otlarla beraberce besleniyorlardı. Birbirlerine yardım ederek, çıplak ve elleri de çıplak[1] olmak üzere vahşi hayvanlara karşı savaşıyorlardı. Bu çıplak durumda, başlarının üstünde koruyucu bir dam, ellerinde bir alet olmadan, —sadece günlük yiyeceklerini sağlamayı düşünerek— tarlalardan, ormanlardan meyva toplamasını bilmeden kış gelip çattığında kitleler halinde telef oluyorlardı. Ama ihtiyaç giderek onların hocası oluyordu. Ağaç kovukları, ormanın geçit vermeyen dalları, kaya yarıkları ve mağaralar birer sığınak haline geldi; sonuçta hangi

1 Yani, silahsız.

meyvaların saklanabileceğini öğrendiler, hepsini bir defada toplayıp mağaralarına istif ettiler ve bütün yıl boyunca bunlarla beslendiler. Bu koşullarda, birbirlerine sevgi ve dostluk göstererek, ama ateşin nasıl kullanılacağını henüz bilmeden basit ve sade bir yaşam sürdüler. Başlarında bir kral ya da efendi yoktu; savaş, zorbalık, soygun nedir bilmiyorlar, sadece birbirleriyle dostluk ve özgürlük, sadelik içinde geçen bir yaşam tanıyorlardı. Ama önceden düşünmeyi, ihtiyatlı olmayı öğrendikten, ateşin nasıl kullanılacağını bulduktan sonra daha sıcak, yani değerli şeylere istek duydular ve sade, özgür yaşamlarına, varoluşlarına, dünyayı süsleyen şeyler yüzünden sırt çevirdiler, bizim payımıza da hoş, eğlendirici, mebzul ve insana bir kadın gibi sokulan, ozanın kadının icat edilişi[1] diye tanımladığı lüks bir yaşam tarzına sevk edici şeyler düşüyor.

281 fr. 154 <Phutarch, Hayvanların Becerikliliği Üstüne 20 S. 974 A>:

Demokritos, biz insanlar en önemli konularda hayvanları taklit ederek onların öğrencisi durumuna düştük, diyor; örneğin dokuma ve dikişte örümceklerin, ev inşaatında kırlangıçların, şarkıda kuğu ve bülbül gibi ötücü kuşların.

282 fr. 144 <= Philodem, Müzik Üstüne IV 31 S. 108, 29 Kemke>:

Eski düşünürler arasında yalnız büyük bir doğabilimci olmakla kalmayıp üstelik tarih alanında da başkalarından daha çok deneyim kazanan Demokritos müziğin yeni bir sanat olduğunu iddia ediyor. Bu görüşünün nedenini de açıklıyor: Müziği yaratan ihtiyaç değilmiş, o ilk defa bolluktan[2] doğmuş.

1 Kadının icat edilişiyle, kuşkusuz Hesiodos'taki Pandora'nın armağanı kastediliyor

2 Sonradan meydana çıkan refahtan (Lüks). — Demokritos "sanatları" iki gruba ayırıyor: Biri ilkçağda ihtiyaçtan doğan, diğeri ancak ilerlemiş ve incelmiş bir kültür nedeniyle meydana çıkanlar.

283 fr. 142 <= Olympiodor, Platon'un Philebos S. 242'sine, Stallbaum>:

Tanrıların adları da "konuşan imgeler"miş.

<Bkz. Hierokles, "Altın Şiir" 25:> Zeus adı dilsel bir simge ve evren yaratıcı tözün yansısıdır: Çünkü şeylere ilk defa ad vermiş olan insanlar, tıpkı mükemmel bir heykeltraş gibi bilgilerinin fazlalığından, adlar ve imgeler vasıtasıyla bunların özünü ifade etmişlerdir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Genç Kuşak Pythagorasçılar

Bu bölümde, kaynak metinlerden ya da günümüze ulaşan fragmanlardan aktarılan Pythagorasçı öğretilerin, aralanndan bazıları modern ve güncelmiş gibi gelse de, kesinkes M.Ö. 5. Yüzyıla ait olduklanndan kuşku duymaya yer yoktur. Ve bunlar Diels ile Kranz tarafından haklı olarak "Sokrates'ten önceki filozoflardan kalan fragmanlar" arasına alınmıştır.

Buraya sadece en önemlilerinden birkaçını alabildiğimiz bu genç kuşak Pythagorasçılann felsefi ve genel-bilimsel öğretileri üstüne Diels'in yayımladığı kaynaklann bütününü içeriklerine göre şu gruplara ayırıyoruz: Sayılar öğretisi, evrenbilim, psikoloji, etik ve pedagoji. Sayılar ya da sayılar arası ilişkiler şeylerin belirleyici ve biçimlendirici ilkeleridir, diyen eski Pythagorasçı temel görüş burada çok genişletilmiş şekilde karşımıza çıkar, örneğin on sayısının niteliği ve anlamıyla ilgili özgün spekülasyonlarda, ayrıca sayılar öğretisinin, sırf manevi-ruhsal ya da etiksel kavramlar gibi sayı kavramına yabancı, yani tamamen matematik dışı kavramlara da uygulanışında. Müzikte uyum kuramı ve bunun kozmik süreçlere bile uygulanışı da özel bir önem taşımaktadır.

Pythagorasçı felsefede, yani sayılar öğretisinde yer alan spekülatif öğelerin, genç kuşak Pythagorasçıların astronomi

ağırlıklı evren bilgisi üzerinde ne kadar büyük bir etki yarattığını, dokuzuncu ve onuncu evren cismi olarak "karşı-yeryüzü" ve "merkezi ateş"le ilgili öğretileri şaşırtıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Hiçbir deneye dayanmadan çıkarılmış bu garip öğreti yine de olağanüstü tarihsel bir önem kazanmıştır. Çünkü bütün evren cisimlerinin çevresinde döndüğü merkezi ateşle ilgili bu öğreti vasıtasıyla yeryüzü de evrensel dünya görüşüne göre yıldızlar arasından bir yıldız haline gelmektedir, yoksa o günlerde ve 2000 yıl sonra bile sanıldığı gibi evrenin merkezinde hareket etmeden duran bir evren cismi değil, tersine diğer gezegenler gibi o da merkezi ateşin çevresinde dönmektedir. Böylece bilim tarihinde ilk defa yeryüzünün hareket ettiği varsayılmıştır. Bu kozmik düşünce çizgisinde Hiketas ile Ekphantos'un büyük buluşları yer alır; Nicolaus Kopernikus bile 1543'de kaleme aldığı, dünya görüşü tarihinde adeta çığır açan "Gök Cisimlerinin Yörüngeleri Üstüne"[1] adlı eserinin Papa III. Paul'e yönelik önsözünde bunlardan anlamlı bir şekilde söz etmektedir, öyle ki sözlerinin Latince metinden tam çevirisini bizim de buraya almamız gerekmektedir: "Bu yüzden[2] evren cisimlerinin hareketlerinin, üniversitelerde matematik hocalarının iddia ettiğinden farklı olduğunu bugüne kadar başka kimsenin düşünüp düşünmediğini görmek için elime geçen tüm felsefe kitaplarını okuma zahmetine katlandım. Ve önce Cicero'da, yeryüzünün hareket ettiğini söyleyen Niketas'la[3] tanıştım. Daha sonra Plutarch'ta[4] da bazı düşünürlerin aynı kanıyı paylaştıklarını gördüm. Böy-

1 "De revolutionibus orbium coelestium"

2 Gök cisimlerinin yörüngeleriyle ilgili o günkü astronomi öğretilerine güvenilmemesinden dolayı.

3 Kopernikus, o çağda yayımlanan Cicero'nun kitaplarında Hikeas'ın adını yanlışlıkla böyle okumuştur.

4 Kopernikus bununla, şayet Plutarch'ın Samoslu Aristrach'la ilgili doksograflarını da göz önünde bulundurmadıysa, olasılıkla Psoydo-Plutarch'ın "Placita philosophorum" (Aetius) adlı eserini kastediyor.

lece bundan aldığım teşvikle yeryüzünün hareketliliği üzerinde ben de düşünmeye başladım."

Bu arada yeri gelmişken, Tannery hariç kimi modern araştırmacılar gibi Hiketas ile Ekphantos'un tarihsel kişiliklerinden kuşku duymanın tamamen yersiz olduğunu da belirtelim.

Gerçekliği bugüne kadar tartışmalı olan Philolaos'un fragmanları üstüne de birkaç söz söylemek gerekiyor. Diels ve Kranz gibi önde gelen uzmanlar bunların (yani, fragmanlardan büyük bir bölümünün) gerçek olduğunu kabul ettikleri ve ben de bu görüşe katıldığım için, sözü geçen fragmanları buraya almayı uygun buldum, özellikle de içeriklerinin felsefe ve genel olarak bilim açısından gerçekten büyük bir önem taşıması yüzünden.

Tarentli Archytas üstüne ise yalnız şu kadarını söyleyelim; bu Pythagorasçı Platon'la yakın kişisel ilişkiler kurmuş ve görebildiğimiz kadarıyla esas olarak matematik ve fiziksel mekanik alanlannda kendini göstermiştir. Ayrıca sosyalpolitik içerikli fragmanı (fr. 3) onun düşünce tarzına tipik bir örnek oluşturur, çünkü toprak mülkiyeti konusunda yurttaşlan arasında bir çeşit aritmetik eşitlik kurmak isteyen bu düşünür bu bakımdan da bir matematikçi olduğunu açığa vurur.

Ekpantos'un filozofluğuna gelince, burada onun felsefi düşüncelerinin kendine özgü bir eklektizm, daha doğrusu Leukippos'un atom kuramıyla Anaxagoras'ın nous öğretisinin garip bir karışımı olduğunu belirtmekle yetineceğiz.

Anonim Pythagorasçıların etik öğretilerinde nihayet sırf büyük ahlaksal bir ciddiyet değil, özellikle ölçü ve uyumun her şeye egemen ilkesi de farkedilmektedir. Bilimsel pedagojiye doğru attıkları ilk önemli adım gibi aynı şekilde modern gibi görünen cinsel etikleri de kendilerine özgüdür.

KROTONLU PHILOLAOS
İlkeler Üstüne

1 Aetius I 3, 10 = 44 A 9:

Pythagorasçı Philolaos <ilkeler olarak> sınırı ve sınırsızı benimsiyor.

2 Proklos, Platon'un Timaios I S. 176, 27'sine, Diehl <44 A 9'da>:

Tanrısal <şeylerden> değersiz olanları alt edilir ve karşıt <ilkelerden> birleştirilmiş olan, Philolaos'un öğretisine göre sınırlayandan ve sınırsızdan oluşan tek bir evren tamamlanır.

3 (fr. 1 D.):

Doğa, evrendeki sınırsızdan ve sınırlayandan birleştirilmiştir, hem evrenin bütünü hem de içindeki tüm <tekil> şeyler.

4 (fr. 2 D.):

Mevcut bütün şeylerin ya sınırlayan ya da sınırsız ya da <aynı zamanda> hem sınırlayan hem sınırsız olması gerekir. Ama yalnız sınırsız <ya da yalnız sınırlayan> olması mümkün değildir. Bu durumda şeyler ne sınırlayanlardan ne de sınırsızlardan meydana geldiğine göre evrenin ve içindeki şeylerin hem sınırlayandan hem de sınırsızdan birleştirilmiş olduğu açıktır. Bunu gerçeklikteki ilişkiler de kanıtlar. Çünkü sınırlayandan meydana gelmiş şeyler <gerçekten de> sınırlar, sınırlayan ile sınırsızdan oluşanlar ise hem sınırlayan hem de sınırlamayandır; buna karşılık sınırsızdan meydana gelenler <gerçekten de> sınırsız görünürler[1].

1 Bkz. bu konuda Diels'ın açıklaması: "Sınır (biçim) ve sınırsızlık (madde), sayı vasıtasıyla kavranan gerçek, yani görülebilen şeylerin ilkeleridir."

5 (fr. 3 D.):

Her şey sınırsız olsaydı daha baştan itibaren hiçbir bilgi nesnesi mevcut olmazdı.

I. Sayılar Öğretisi

6 İzmirli Theon S. 20, 19 Hiller = 44 A 10:

Archytas ile Philolaos hiç fark gözetmeden bir'i monat, monatı da bir diye tanımlıyorlar.

7 Lukianos, Dans Sırasında Sürçme Üstüne 5 = 44 A 11:

Kimileri —onlara göre[1] en büyük yemin olan[2] —, en yetkin olduğuna inandıkları sayıyı, yani on sayısını meydana getiren "dörtlük"ü[3] de sağlığın ilk nedeni diye öne sürmüştür. Philolaos da bunlar arasında yer alır.

8 Jamblich, Teolojik Sayı Öğretisi S. 82, 10 de Falco = 44 A 13:

Xenokrates'ten önce akademi başkanlığında Platon'un halefi ve kızkardeşi Potone'nin oğlu olan Speusippos, özel bir gayret gösterilerek yapılan Pythagoras tartışmalarından, özellikle de Philolaos'un eserlerinden hoş bir kitapçık meydana getirmiş, buna "Pythagorasçı Sayılar Üstüne" adını vermiştir. Kitapta, başlangıçtan yarısına kadar, önce ayrıntılarıyla şu sayıları ele alıyor: Çizgilerle, çokgenlerle ve her çeşit düzlemle ilgili ve de katı cisimlerle ilişkisi olan sayılar; sonra da evrenin öğelerine isnat edilen beş figürden[4], bunların özgülüklerin-

1 Pythagorasçılar.

2 Bu yemin şöyle: "Durmadan fışkıran doğanın ve kökünün kaynağını içeren dörtlük'ü soyumuza devretmiş olan onun <yani, Phythagoras'ın> adına hayır."

3 **Tetraktis.**

4 Pythagoras'a göre beş geometrik cisimden, yani küpten toprak, piramitten ateş, oktaeder'den (sekiz eşkenar üçgenle sınırlı cisim) hava, ikosaeder'den (yirmi yüzeyli kristal) su, dodekaeder'den (oniki yüzeyli cisim) evren bütününün küresi meydana gelmektedir.

den ortak ilişkilerinden, <aralarındaki> benzer ve benzer olmayan koşullarla durumlardan söz ediyor. Kitabın ikinci yarısını da on sayısına ayırıyor ve kozmik yaratılışlar[1] için kendinden (ve <yalnız> bizim kanılarımız ve fikirlerimizden dolayı değil) adeta sanat eseri gibi bir ilk imge olan ve en yetkin örnek olarak evrenin bütününü biçimlendirici tanrının gözü önünde duran onu bütün şeylerin en doğalı ve en yetkini diye gösteriyor. Speusippos onun hakkında şunları söylüyor: "Oysa on yetkin bir sayıdır ve biz <insanlar>, Grekler ve akla gelen çeşitli şekillerde sayı sayan halklar, bu sayıda haklı olarak ve tamamen doğal bir şekilde birbirimizle karşılaşırız, ama bunu bilerek yapmayız. Çünkü o, böylesine yetkin bir sayıda bulunması olağan sayılan birçok özelliğe sahiptir; başka birçok özellik ise özgül bir şekilde kendisine ait değildir; ama yetkin bir sayı olarak bunları <da> içermesi gerekir. Önce bir çift sayı olmak zorundadır, ki böylelikle tek ve çift sayıları eşit tarzda içerebilsin, yoksa eşit olmayan faktörlerden çıkan sonuçları değil. Zira tek sayı her zaman çift sayıdan önce geldiği için, sonuncu sayı çift olmasaydı, öteki daha fazla olacaktı. Bu yüzden ilk ve bileşik olmayan[2] sayılarla ikinci ve bileşik sayıları eşit tarzda içermesi gerekir. Ne ki bu durum on sayısında söz konusudur, on sayısından küçüklerde ise değildir, buna karşılık on'dan büyük sayılarda (örneğin oniki ve bazı birkaç sayıda) da görülür, ama bunlann asalsayısı yine on sayısıdır. İşte bu özelliğe sahip olan on sayısı, yine bu özelliğe sahip ötekilerin ilki ve en küçüğü olarak belli bir yetkinlik gösterir ve bu da deyim yerindeyse ona özgüdür, yani ilk defa on sayısında bileşik olmayan ve bileşik sayılar eşit miktarda yer alırlar."[3]

1 Evren cisimleri.

2 Asalsayılar.

3 Yani, "bileşik olmayan" 1, 3, 5, 7 ve "bileşik" 4, 6, 8, 9.

9 fr. 4:

Ve idrak edilen her şeyi gerçekten sayı içerir. Zira sayı olmadan bir şeyi düşüncede kavramak ya da idrak etmek mümkün değildir.

10 fr. 5:

Sayı, tek ve çift olmak üzere iki özgün biçime sahiptir. Bu ikisinin karışımından meydana gelmiş olan üçüncüsü ise çift-tek sayıdır. Bu iki biçimin her birinin birçok figürü mevcuttur, bu figürler şeylerin kendisi tarafından sezdirilir.

11 fr. 8:

Bir, her şeyin ilk nedenidir.

12 fr. 11:

Sayının etkisi ve özü on sayısında bulunan güce göre ölçülmelidir. Zira o yücedir, yetkin ve etkileyicidir, kutsal ve tanrısal yaşamın, insan yaşamının ilk nedeni, yol göstericisidir. O katılır ...[1] on sayısının da gücü. Bu olmadan her şey sınırsız, belirsiz ve müphemdir; zira sayının doğası, insana bilmece gibi gelen ve bilinmeyen her şeyi idrak ettirir, yol gösterir ve öğretir. Eğer sayı ve onun özü olmasaydı, şeyler ister kendisiyle ister başkalarıyla ilişkisinde olsun kimse için açıklığa kavuşmazdı. Ama sayı her şeyi insanın ruhunda algı ile bağdaştırarak ve "gök ölçüsü"nün[2] doğasına göre onlara cisimsel bir varoluş kazandırarak, her biri kendi başına olmak üzere hem sınırsız hem de sınırlı şeylerin ilişkilerini ayırarak kavranabilir ve birbirine uygun hale getirir. Sayının doğasının ve gücünün etkilerini yalnız tanrılar dünyasında

1 Metindeki boşluk nedeniyle tümcenin anlamı belirsiz.

2 **Gnomon.**

değil, her yerde insanların bütün işlerinde ve sözlerinde, teknik çalışmalarda ve müzikte de görmek mümkündür. Sayının doğası aldatmaya izin vermez, aynı şekilde uyum da. Zira bu[1] onlara yabancıdır. Aldatma ve haset sınırsızın ve idrak edilemeyenin, akıldan yoksun olanın doğasında bulunur. Aldatma hiçbir koşul ve durumda sayıya nüfuz etmez; zira aldıtma sayının doğasına düşmandır ve kin besler; gerçek ise sayının cinsine özgüdür ve yaratılışındadır.

13 Jamblich, Teolojik Sayı Öğretisi S. 74, 10 de Falco <Nikomachos'tan> = 44 A 12:

Ama Philolaos, üçe ayrılmış olan[2] matematiksel niceliğin dört sayısında <temellendirildiğini > söylüyor; doğada görüldüğü gibi nitelik ve renk beş sayısında, ruhlandırma altı sayısında; akıl, sağlık ve kendi deyimiyle "ışık" yedi sayısında. Ardından sevgi, dostluk ve niyetin sekiz sayısına dayanarak şeylere pay edildiğini ekliyor.

II. Uyum Üstüne

14 (= fr. 6 D.):

Doğa ve uyumda durum şöyledir: Şeylerin ebedi olan özü ve doğanın kendisi insani değil, tanrısal idraki gerektirir, hele temelinde evreni oluşturmuş, hem sınırlayan hem de sınırsız olan şeylerin özü bulunmadığında, mevcut herhangi bir şeyi en azından farkedemediğimiz zaman daha da çok gerektirir. Ama temelde bulunan <iki> ilke benzer ve yakın olmadığı için, hangi tarzda gerçekleşmiş olursa olsun uyum işe karışmasaydı bunlardan bir evrenin meydana gelmesi mümkün olmazdı.

1 Aldatma.

2 Çizgi, yüzey ve cisimlere göre.

Uyumun benzere ve yakına ihtiyacı yoktu; ama benzer olmayanın, birbirine yakın olmayanın ve aynı tarzda düzenlenmiş olanın bu tür bir uyum vasıtasıyla birleştirilmesi, bir evren içinde tutulması gerekiyordu.

"Uyumun hacmi (oktav 1:2) kuart'ı (3:4) ve kent'i (2:3) kapsar. Ama kent kuart'tan bir tamses (8:9) daha büyüktür. Zira Hypâte'tan (E) Mése'e (A) kadar bir kuart, Mése'ten Nête'e (E) kadar bir kent, Nête'ten Trite'e (H) kadar bir kuart, Trite'ten (H) Hypâte'a (E) kadar bir kent'tir. Trite (H) ile Mése (A) arasında bir tamses vardır. Kuart ise 3:4, kent 2:3, oktav 1:2 oranına sahiptir. Böylece oktav 5 tamses ve 2 yarımsesten, kent 3 tamses ve bir yarımsesten, kuart 2 tamses ve bir yarımsesten oluşur."

15 fr. 10:

Uyum karışıkların birliği ve tezatların imtizaç etmesidir.

Evrenbilim

16 fr. 7:

İlk olarak birleştirilmiş olana, kürenin[1] ortasındaki Bir'e "ocak" deniyor.

17 Aetius II 7, 7 = 44 A 16:

Philolaos'un iddiasına göre, ortadaki ateş[2] <evrenin> merkezinde bulunuyormuş; o buna "evren bütününün ocağı", "Zeus'un evi", "tanrıların anası ve sunağı", "doğanın beraberli-

1 Evren küresi. "Bir" ile merkezi ateş kastediliyor. "Ocak" diye evren bütününün merkezi tanımlanmıştır.

2 Merkezi ateş

ği ve ölçüsü" diyor. Ayrıca en üstte <evreni> çevreleyen[1] ikinci bir ateşin varlığını kabul ediyor. Ama önce doğanın ortası varmış; bunun çevresinde on tanrısal cisim dönüyormuş: <Sabit yıldızlar küresinden sonra> beş gezegen[2], sonra güneş, bunun altında ay, ayın altında yeryüzü, onun altında karşı-yeryüzü ve bütün bunlardan sonra <evrenin> merkezindeki ocağın yerini alan ateş[3] geliyormuş. İçinde öğelerin katışıksız bir şekilde yer aldığı çevreleyenin en üst kısmına Olympos diyor; güneş ve ayla birlikte beş gezegenin yer almış olduğu, Olympos'un yörüngesinin alt bölgesine de kozmos; bunların ve ayın altındaki, yeryüzünün çevresindeki, değişmeyi seven oluş'un bulunduğu bölgeye gökyüzü adını veriyor. Düzen bölgesine ait yüksekteki şeylerden bilgelik doğup gelişiyormuş, oluş bölgesindeki düzensizlikten de "erdem"; ilki yetkin, öteki değilmiş.

18 Aetius III 11, 3 <Theophrast'tan> = 44 A 17:

Pythagorasçı Philolaos ortadaki ateşi (çünkü bu evren bütününün ocağıymış), ikinci olarak karşı-yeryüzünü, üçüncü bunun karşısında bulunan ve birlikte hareket eden, <tarafımızdan> meskun yeryüzünü varsayıyor. Bundan dolayı karşı-yeryüzündeki <varlıklar> yeryüzündeki <insanlar> tarafından görülmezmiş.

19 Bkz. Aetius II 4, 15 ve Stobaeus, Egloglar I 21, 6 d <44 A 17'de>:

<Evrenin> sevk ve idaresi, evren oluşturucu tanrının evren bütünün küresine bir gemi omurgası gibi sağlam bir temel olarak verdiği merkezi ateşin içinde bulunuyormuş.

1 Sabit yıldızlar göğü.
2 Satürn, Jüpiter, Mars, Merkür, Venüs.
3 Merkezi ateş.

20 Aetius II 20, 12 = 44 A 19:

Pythagorasçı Philolaos güneşin cam gibi bir <cisim> olduğunu, kozmostaki ateşin yansısını aldığını, ama bize ışık ve ısı aktardığını öne sürüyordu, böylece belli bir anlamda iki güneş mevcutmuş, biri gökyüzündeki ateşli <töz> ve öteki bundan ileri gelen, her çeşit yansıma nedeniyle ortaya çıkan, ateş türünden <sahte bir oluşum>, ama aynadan çıkan, bir yansıma vasıtasıyla bize yayılan ışın da hesaba katılmak istenmediği takdirde. Çünkü biz buna da güneş diyoruz, adeta bir hayalin hayali.

21 Aetius II 30, 1 = 44 A 20:

Aralarında Philolaos'un da bulunduğu birkaç Pythagorasçı ayın yeryüzüne benzediğini iddia ediyor, çünkü o, bizim yeryüzü gibi çepeçevre meskunmuş, ama daha büyük ve daha güzel canlı varlıklar ve bitkilerle. Aydaki canlı varlıklar <bizdekinden> onbeş defa daha büyükmüş; onlar hiç ifrazat çıkarmıyorlarmış ve <orada> gün <bizdekinden> onbeş defa daha uzunmuş.

22 Diogenes Laertius VIII 84 = 44 A 1:

<Philolaos> her şeyin zorunluk ve uyumdan dolayı vuku bulduğu kanısında, yeryüzünün daire şeklinde hareket ettiğini ilk defa o iddia etmiş; başkaları bunu Syrakuslu Hiketas'ın öne sürdüğünü söylüyor.

23 Aetius III 13, 1 vd. = 44 A 21 <Yeryüzünün Hareketi Üstüne>:

Bazı filozoflar yeryüzünün hareket etmeden yerinde durduğunu söylüyor; Pythagorasçı Philolaos ise onun ateşin[1] çevresinde daire şeklinde hareket ettiğini iddia ediyor, hem de güneş ve aya benzer bir tarzda eğik konumdaki bir daire şeklinde.

1 Merkezi ateş.

24 Censorin 18, 8 = 44 A 22:

Pythagorasçı Philolaos'a göre 69 <olağan> yıldan oluşan bir "yıl" daha varmış; bunda 21 artık ay bulunuyormuş.

25 Censorin 19, 2 = 44 A 22:

Philolaos'un dediğine göre doğal yılda 364 $^{1}/_{2}$ gün varmış.

26 Aetius II 5, 3 = 44 A 18:

Philolaos'un iddiasına göre kozmos iki kez son bulurmuş, biri gökyüzünden dökülen ateş, diğeri yıldızların dönmesinden dolayı dökülen aydaki su yüzünden. Bu suyun buharlaşması kozmosun besiniymiş.

Psikoloji

27 fr. 14:

Eski teologlarla kahinler de ruhun belirli bir ceza hükmünden dolayı bedenle bir araya koşulduğunu ve bir mezar gibi bedene gömüldüğünü doğruluyorlar.

28 fr. 15:

Biz insanlar bir çeşit tutuklu olup tanrıların mallarından sadece bir tanesiyiz.

29 Macrobius, Scipio'nun Rüyası I 44, 19 = 44 A 23:

Pythagoras ile Philolaos ruhun bir uyum olduğunu ileri sürüyor.

30 Aristoteles, Ruh Üstüne I 4. 407 b 27 vd. = 44 A 23:

Ruh konusunda bir başka kanı daha aktarılmıştır; zira ruhun bir çeşit uyum olduğu iddia ediliyor. Çünkü uyum da karşıt <güçlerin> bir karışımı ve birliğiymiş ve beden karşıt <maddelerden> birleştirilmiş.

Bilgi Kuramı

31 Sextus Empiricus III 192 = 44 A 29:

Pythagorasçılar bilginin ölçütü logos'tur diyor, ama genel olanı değil, Philolaos'un da iddia ettiği gibi bilimlerle <meşgul olmaktan> doğan <logos>, ve evrenin doğasını gözlemlediği için onun bilimlere belirli bir yakınlığı varmış, çünkü benzer olan, doğası nedeniyle benzer olan tarafından idrak edilirmiş.

Etik

32 fr. 9:

... doğal olarak, yoksa <insanların> kuralları yüzünden değil.

33 fr. 16 <Aristoteles, Eudemos'un Etik'i II 8. 1225 a 30 vd.>

bu yüzden belirli tasarımlara ve tutkulara hakim değiliz, aynı şekilde bu tür tasarımlardan ve düşüncelerden dolayı bulunduğumuz <bazı> davranışlara da, çünkü Philolaos'un dediği gibi, **"bizden güçlü olan belirli düşünceler vardır."**

TARENTLİ ARCHYTAS

1 fr. 1:

Matematikçiler bana mükemmel bilgiler kazanmış gibi geliyor ve şeyleri gerçeklikteki biçimleriyle doğru kavramış olmaları bir mucize değildir. Çünkü evren bütününün doğası hakkında doğru bilgiler kazandıkları için, şeylerin niteliklerini de doğru kavramış olmaları çok doğaldı. Bu yüzden bize yıldızların hızı, doğuş ve batışları hakkında seçik bilgiler aktardılar ve aynı şekilde geometri, aritmetik, gökküreler ve hiç de az olmamak üzere müzik hakkında da. Zira bu bilimler birbirle-

rine çok yakın görünüyorlar. Çünkü bunlar varolanın birbirine çok yakın ilk biçimleriyle[1] meşgul oluyorlar.

2 fr. 4 <Stobaeus'tan I pr. 4 S. 18, 8 W.):

Ve aritmetik bilgi bakımından diğer bilimlerden önemli farklılıklar gösteriyor, ama geometriden de, çünkü o istediğini <bundan> daha seçik bir şekilde açıklayabiliyor ... Ve geometrinin tekrar yetersiz kaldığı yerde aritmetik kanıtlar gösteriyor ve biçimlerle ilgili bir bilim varsa, biçimleri de açıklıyor ...

3 fr. 3 <Stobaeus'tan Fl. IV 1, 139 H.; İlk Paragraf Jamblich'te de, Genel Matematik Bilimleri Üstüne 11 S. 44, 10 Festa, Archytas'ın Matematik Üstüne adlı eserinden>:

İnsanın bilgilenmesi, bilmediği şeyi bir başkasından öğrenirse ya da kendi bulursa mümkündür. Öğrenmek başka biri vasıtasıyla ve başkasının yardımıyla, bulmak ise insanın kendisi tarafından ve kendi gücünden dolayı gerçekleşir. Ama aramadan bulmak hem zordur hem de ender görülür; oysa insan ararsa bu umut verici ve kolay olur; ne ki aramayı bilmeyince bulmak mümkün değildir.

4:

Makul şekilde düşünüp taşınılırsa tezat uzlaştırır, imtizaç ilerletir. Çünkü bu durumda zarara girmek[2] söz konusu değildir, tersine eşitlik egemen olur. Zira karşılıklı yükümlülüklerimiz konusunda böyle anlaşırız. Bu tür bir anlaşmadan dolayı yoksullar zenginlerden kabul ederler ve zenginler de ihtiyacı olanlara verirler, iki taraf da böylelikle eşit şeylere sahip olacaklarına inanır. Bu şekilde örnek ve ayakbağı olan bu karşılıklı anlaşma

1 Sayı ve nicelik kastediliyor.
2 Taraflardan birinin.

doğru ölçüp biçmesini bilenlerin haksızlık yapmamasına neden olur ve onları hesap verme vakti gelince gizlenemeyeceklerine inandırır. Bunu anlamayanları ise, haksız davrandıklarını açığa vurarak <fazladan> haksızlık yapmaktan alıkoyar.

SYRAKUSALI HIKETAS İLE EKPHANTOS

I. Hiketas

1 Cicero, Academica priora II 123 = V. S. 50 No. 1:

Theophrast'ın dediği gibi, Syrakusalı Hiketas <sabit yıldızlar> göğünün ve de güneşin, ayın, yıldızların[1], genel olarak tüm evrenin yüksekte hareketsiz durduğu ve yeryüzünden başka hiçbir evren cisminin hareket etmediği görüşünü savunuyor. Yeryüzü büyük bir hızla kendi ekseni etrafında döndüğü için, kendisi durup gökyüzü hareket etseydi meydana çıkacak durum gibi, aynı fenomenlere[2] neden oluyormuş.

2 Aetius III 9, 1 vd. = V. S. 50 No. 2:

Thales ve izleyicileri sadece bu tek yeryüzünün mevcut olduğu görüşündeler; Pythagorasçı Hiketas ise iki, yani bizim yeryüzü ile karşı-yeryüzünü varsayıyor.

II. Ekphantos

1 Hippolytos I 15 = V. S. 51 No. 1:

Syrakusalı Ekphantos adında biri, şeyler hakkında doğru bilgiler elde etmenin mümkün olmadığını, ama onların sınır-

1 Yani, gezegenler.
2 Gökyüzünde.

lanabileceğini[1] iddia ederek <onlar hakkındaki> kanısını ifade etmiştir. İlk cisimler ise bölünmezmiş ve aralarında üç fark varmış: Büyüklük, biçim ve güç; bunlardan da algılanabilen şeyler meydana gelmiş. Onların[2] miktarı sınırlı olup sonsuz değilmiş. Ama cisimler[3] ağırlıktan ve <dıştan gelen> bir çarpmadan değil, onun akıl ve ruh diye tanımladığı tanrısal bir güçten dolayı hareket ediyormuş. O bunun yansısına evren diyor; bu evren tanrısal güçten dolayı küre biçimini almış.

Yeryüzü, yani evrenin ortası ise kendi merkezinde, <batıdan> doğuya doğru hareket ediyormuş.

2 Aetius I 3, 19 = V. S. 51 No. 2:

Pythagorasçılardan Syrakusalı Ekphantos'un savına göre, <görülebilen> bütün şeylerin <ilkeleri> bölünmeyen cisimler ve boşlukmuş. Zira Pythagorasçı monatların cisimsel[3] olduklarını ilk defa o ileri sürmüştür.

3 Aetius II 1, 2 = V. S. 51 No. 3:

Thales, Pythagoras, Empedokles, Ekphantos ve Parmenides bir tek evrenin olduğunu öne sürüyor.

4 Aetius II 3, 3 = V. S. 51 No. 4:

Ekphantos evrenin atomlardan meydana geldiğini, ama bir öngörü[5] tarafından yönetildiğini iddia ediyordu.

5 Aetius III 13, 3 = V. S. 51 No. 5:

Pontuslu Herakleidos ile Pythagorasçı Ekphantos yeryüzünün hareket ettiğini iddia ediyor, ama bulunduğu yerden çıkarak uza-

1 Tanımlanabileceğini?
2 İlk cisimlerin <= atomların>.
3 Yani, atomlar.
4 Maddi bir doğaya sahip olduklarını.
5 Stoacıların ifadesi; Ekphantos'un henüz "öngörü"den söz etmemiş olduğu kesindir.

yı boydan boya katetmiyor, tersine dingilinde dönen bir tekerlek gibi batıdan doğuya doğru kendi merkezi etrafında.

ANONİM PYTHAGORASÇILAR

A. Evrenbilim

1 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne II 13. 293 a 18 vd. = 58 B 37:

<Fizikçilerden> birçoğu, yeryüzünün <evrenin> merkezinde bulunduğu kanısını taşırken, İtalyalı filozoflar, yani Pythagorasçılar karşıt görüşü savunuyor. Zira ortada ateşin yer aldığını, bir yıldız olan yeryüzünün ise ortanın çevresinde hareket ettiğini ve <böylece> günle geceye neden olduğunu iddia ediyorlar. Bizimkinin karşısında bulunan, "karşı-yeryüzü" diye tanımladıkları başka bir yeryüzü daha uyduruyorlar, varsayımlarını ve nedensel açıklamalarını gökyüzündeki <gerçek> fenomenleri göz önünde tutarak aramıyorlar, tersine daha çok kendi belirli kuramlarını ve kanılarını hesaba katarak gökyüzündeki fenomenleri <zorla kendi kuramlarına> uydurmaya çalışıyorlar. Kanılarını gökyüzündeki <gerçek> fenomenlere değil, sırf teorik düşünmeye dayanarak oluşturmaya çalışan başka birçok düşünür de evrenin ortasındaki yerin yeryüzüne verilmemesi gerektiğini anlamalıymış. Çünkü en değerli yere en değerli şeyin geçmesi yakışık alırmış; oysa ateş yeryüzünden, sınır da ara mekandan değerliymiş; en dıştaki çevre ile orta ise sınırmış.

2 Aristoteles, Aynı Yerde 293 b 1 vd.:

Pythagorasçılar görüşlerini, bütünün belirleyici <ilkesini> diğer bütün şeylerden korumanın olağan olduğunu söyleyerek temellendiriyorlar. Ama böyle bir ilke ortaymış. Bunu <bu yüzden> "Zeus'un gözcüsü", yani bu yeri alan ateş diye tanımlıyorlar, sanki "orta" deyimi hem niceliğin[1] hem de eşyanın ve doğa-

1 Yani, niceliği olan bir mekanın ya da bir cismin.

nın ortası için öyle kolaylıkla kullanılırmış gibi. Ama canlı varlıklarda nasıl ki canlı varlığın merkezi ile <onun> bedeninin merkezi aynı değilse, kozmosta da durumun —hem de daha büyük bir ölçüde— böyle olduğu varsayılmalıdır.

3 Bkz. Bu konuda Simplicius 511, 26 vd. H.:

Onlar evrenin ortasında ateşin yer aldığını iddia ediyorlar; ne ki ortanın etrafında karşı-yeryüzü hareket ediyormuş, aynı şekilde yeryüzü olan buna, bizimkinin karşısında bulunduğu için karşı-yeryüzü deniyormuş; karşı-yeryüzünden sonra aynı şekilde ortanın etrafında hareket eden bizim yeryüzü geliyormuş; yeryüzünden sonra da ay (Pythagorasçı öğreti üstüne adlı eserinde o[1] böyle diyor). Yeryüzü ise bir yıldızmış, ortanın etrafında hareket ediyormuş ve <böylece> güneşin karşısındaki konumuna göre günle geceye neden oluyormuş. Ortanın etrafında hareket eden ve bizim yeryüzünü izleyen karşı-yeryüzü bizce görülmezmiş, çünkü yer cismi her zaman görüşümüzü[2] engelliyormuş. Bunlar arasından bu görüşe titizlikle bağlı kalanlar ise merkezi ateşe, ortadan çıkarak tüm yeryüzüne yaşam bahşeden ve soğuk bölgelerini ısıtan evren yönetici güç adını veriyorlar. Bu yüzden bazıları onu, Aristoteles'in Pythagorasçılarla ilgili eserinde dediği gibi "Zeus'un kalesi" diye tanımlıyor; bazıları da, yine onun dediği gibi "Zeus'un gözcüsü", bir kısmı da başkalarının iddia ettiği gibi "Zeus'un tahtı" Ancak onlar yeryüzünü, zamanın elinde bir alet olduğuna karar vererek, bir yıldız diye tanımladılar. Ama o yine de günle gecenin nedenidir. Zira gün, yeryüzünün güneşe bakan ve onun tarafından aydınlatılan kısmından meydana gelir, gece ise kendisinin neden olduğu gölgenin konisinde kalan kısmından.

1 Aristoteles.
2 Yeryüzünün diğer (bize karşıt) tarafına bakışımızı.

Pythagorasçılar ayı[1] karşı-yeryüzü ve "aithere özgü yeryüzü" diye de tanımlıyorlardı.

4 Aristoteles, Metafizik I 5. 985 b 23 vd. = 58 B 4:

Bunlar arasından ve bunlardan[2] önce ilk defa Pythagorasçı denen filozoflar matematikle uğraşmışlar ve onu geliştirmişlerdir, bu konuda uzmanlaştıkları için matematikteki ilkelerin şeylerin de ilkeleri olduğu kanısına varmışlardır. Bunlar arasında[3] sayılar, doğası gereği ilk sırada yer aldıklarından ve onlar da mevcut olan, olup bitenler için ateşteki, topraktaki ya da sudakinden daha fazla olan birçok benzerliği sayılarda gördüklerine inandıklarından, belirli bir sayı oranının doğrulukla özdeş olduğunu, bir başkasının ruh ve akılla, bir diğerinin tam vaktinde ile ve öteki şeylerden her birinin de deyim yerindeyse benzer bir oran içinde bulunduğunu düşündüler. Ayrıca müziksel uyumdaki oranların ve yasaların sayılara dayandığını, diğer bütün şeylerin de doğaları gereği sayılara benzer göründüğünü farkettikleri için, ama sayılar tüm doğanın ilk ilkeleri olduğundan, sayıların öğeleri şeylerin de öğeleridir dediler ve tüm evrenin uyum ve de sayı olduğunu sandılar. Gökyüzünün fenomenleriyle, kısımlarıyla ve tüm evrensel düzenle birbirini tutacak şekilde sayılar ve <müziksel> uyumlar arasında gösterebildikleri her şeyi bir araya getirdiler ve uyumlu bir ilişki tespit etmeye uğraştılar. Herhangi bir yerde bir boşluk[4] ortaya çıktığı zaman vargüçleriyle sistemlerinin tutarlı görünmesine çalıştılar. Buna bir örnek vermek istiyorum. On sayısının yetkin bir sayı olduğunu ve tüm sayıların doğasını içerdiğini düşündüklerinden gökyüzünde hareket

1 Ayı "karşı-yeryüzü" diye tanımlamış Pythagorasçılar bizce bilinmiyor. Acaba Simplicius'un yanılgısı mı?

2 Leukippos ile Demokritos.

3 Matematiğin ilkeleri arasında.

4 Sayıların oranı ile görünen dünyanın şeyleri arasında kendilerince tespit edilen bağlamlarda.

eden <evren cisimlerinin> de on tane olduğunu iddia ediyorlar; ama görülenler sadece dokuz tane olduğu için, onuncu diye karşı-yeryüzünü buldular? Başka yerde bundan ayrıntılarıyla söz etmiştim.

5 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne II 9. 290 b 12 vd. = 58 B 35:

Yeryüzü evrenin ortasında değildir diyen bütün araştırmacılar onun, evrenin merkezi etrafında daire şeklinde hareket ettiğini iddia ediyorlar, ve yalnız onun değil, üstelik karşı-yeryüzünün de.

Gökkürenin Uyumu

6 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne II 9. 290 b 12 vd. = 58 B 35:

Yıldızların hareketinden dolayı müziksel bir uyumun meydana geldiği, çünkü bu nedenle doğan seslerin imtizaç ettiği savının da, sevimli ve öngörülü şekilde sahipleri tarafından öne sürüldüğü buradan belli olmaktadır; ne ki bu hiç de yerini bulmuyor. Bu kadar büyük cisimlerin hareketinden dolayı bir ses çıkması kimi düşünürlere zorunlu bir sonuç gibi görünüyor. Zira ne benzer bir hacme sahip ne de böylesine hızlı hareket eden yeryüzündeki cisimlerde de aynı durum söz konusudur. Ama güneşin, ayın, üstelik çok sayıda büyük yıldızın bu kadar büyük bir hızla hareket ettiği yerde aklın alamayacağı güçte bir sesin mutlaka meydana gelmesi gerekirdi. Onlar bu durumu ve aynı şekilde <yıldızlarla kozmosun merkezi arasındaki farklı> uzaklıklardan dolayı hızların müziksel uyumdaki sayı oranına uygun olduğunu varsayıyorlar. Bu yüzden, yıldızların deveranı nedeniyle seslerden müziksel bir uyumun meydana geldiğini iddia ediyorlar. Ama bu sesi niçin işitmediğimiz konusu anlaşılmadığından bunu, doğuştan itibaren bu sesi duyduğumuzu, böylece (karşıtı olan sessizlikten farklılığı nedeniyle) bilincine varmadığımızı söyleyerek açıklı-

yorlar. Zira sesle sessizliğin ayrımına varılması ikisinin birbirinden olan farkına bağlıymış, örneğin bakırcının alışkanlıktan dolayı çekiç sesini artık hiç duymaması gibi insanların başına da <kozmik sesler karşısında> aynı şey geliyor.

7 Bkz. Aphrodisiaslı Alexander, Aristoteles'in Metafizik I 5. 985 b 26 vd. S. 39, 24 vd.'ına H. <Ayrıca Aristoteles'in Pythagorasçıların Öğretileri adlı eserini de kaynak alıyor>:

<Evrenin> ortasının etrafında hareket eden cisimler buradan belirli bir sayısal oranda uzak oldukları için, yavaş hareket edenler pes bir sesin, hızlı hareket edenler de tiz bir sesin meydana gelmesine neden oluyorlar ve (ortak merkezden) uzaklıklarının sayısal oranına uygun şekilde meydana gelen bu sesler bundan dolayı bir ezgi yaratıyorlar, ki bu müziksel bir uyumdur.[1]

B. İnsan

I. Ruh Üstüne

8 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 404 a 16 = 58 B 40:

Pythagorasçıların öğretisi de aynı anlamı taşır gibi görünüyor.[2] Aralarından bazıları ruhun havadaki güneş tozları olduğunu iddia ediyor, bazıları da <ruhu> bunları hareket ettiren ilke <sayıyor>. Bu kanı onlardan[3] dolayı oluşmuştur, çünkü sürekli hareket halindedirler, hatta yaprak kımıldamasa bile.[4]

1 Bu Pythagorasçı öğreti için Zeller'in şu sözlerini hatırlatmak önem taşıyor: "Gökküre-nin uyumuyla ilgili bu tasarımın başlangıçta on gök cismi sistemiyle kuşkusuz hiçbir ilişkisi yoktu, daha çok gezegenlerle ilgiliydi. Çünkü on cismin hareketinden on ses meydana gelecekti; buna karşılık heptakord'la <yedi telli lir> ilgili eski uyum bilgisinden hareket edilirse yedi ezgi, oktakord'la <sekiz telli lir> ilgili olandan hareket edilirse sekiz ezgi uyuma aittir..."

2 Leukippos ile Demokritos'un ruh atomları öğretisi.

3 Güneş tozlarından dolayı.

4 Güneş tozları (= ruh) —ki sözü geçen kanı budur— hareketlerini kendinden alır (bunların ruhla ya da ruhlarla bir tutulmasının nedeni, ruhun da kendi kendine hareket eden ilke diye görülmesidir).

9 Aristoteles, Politika VIII 5. 1340 b 18 = 58 A 41:

Bu yüzden birçok filozof ruhun bir uyum[1] olduğunu öne sürüyor, bazıları ise onun uyuma sahip olduğunu iddia ediyor.

10 Aristoteles, Ruh Üstüne I 3. 407 b 20 vd. = 58 B 39:

<Kimi filozoflar> ruhun özünün ne olduğunu sadece açıklığa kavuşturmaya çalışıyorlar; ama onu kabul edecek beden hakkında hiç zihin yormuyorlar, Pythagoras mitlerine uygun olarak sanki herhangi bir ruhun herhangi bir bedene girmesi mümkünmüş gibi.

11 Jamblich, Pythagoras'ın Yaşamı 85 = 58 C 4:

İnsan ruhu sadece kurbanlık hayvanlara girmez. Bu yüzden insan öteki hayvanların değil, yalnız kurbanlık hayvanların etini yemelidir (yani, bu etten yemek hakkına sahip olanlar).

II. Etik

1. Dinsel ve Etiksel görüşler

12 Jamblich, Pythagoras'ın Yaşamı 174 vd. = 58 D 3 <Aristoxenos'un "Pythagoras'ın Özdeyişleri"nden>:

Bunu hocalarından öğrenmiş olan Pythagorasçılar tanrının gerçekten mevcut olduğuna, insanları gözden uzak tutmayacak ve onlarla ilgilenecek şekilde insan soyu ile ilişkisinin bulunduğuna inanmayı yararlı görüyorlar. Çünkü insanların, hiçbir bakımdan karşı çıkmaya kalkışamayacakları böyle bir denetime ihtiyacı vardır. Ancak böyle bir denetim, evrene hükmetmeye layık bir varlıksa tanrıdan gelen denetimmiş. Bununla haklı olarak insanın yaratılıştan kendini üstün görmeye

1 Bedenin karşıt maddelerinden (ya da güçlerinden) dolayı.

eğilimli, itkileri, istekleri ve diğer tutkuları bakımından anlaşılması zor bir varlık olduğunu kastediyorlar. Bu yüzden <üstlerinde> bir çeşit uyarıcı ve düzene koyucu bir hakimiyetin ve tehdidin varlığını hissetmeleri gerekiyormuş. Herkes doğasında gizlenen tehlikelerin bilincine varmış olmalı ve <bu yüzden> tanrıya hürmet ve saygıda kusur etmemeli, tanrının insanları ve eylemlerini gözlediği her zaman göz önünde tutulmalıdır. Tanrıdan ve tanrılardan sonra ise en büyük saygı anababaya ve yasaya gösterilmeli, bunlara bağlı olunduğu davranışlarla belli edilmelidir, ama yalancıktan değil, içsel inançtan dolayı. İnsanın genel olarak anarşiden daha büyük bir kötülük olmadığına inanması gerekirmiş. Zira yaratılışından dolayı insanın <üstünde> bir efendi bulunmazsa iyi olmazmış.

Bu kişiler, diğerlerinden bir parça kötü bile olsalar ataların alışkanlıklarına ve göreneklerine bağlı kalmayı doğru buluyorlar. Zira geleneksel şeylerden ve göreneklerden düşüncesizce vazgeçmek ve yeniliklere düşkünlük göstermek hiçbir durum ve koşulda elverişli, yararlı değilmiş.

Pythagorasçıların dine karşı tutumlarını göstermesi bakımından aşağıdaki tümce çok tipiktir:

13 Jamblich, Pythagoras'ın Yaşamı 83 <58 C 4'te>:

İnsan çocuk sahibi olmalıdır; çünkü devletine tanrıyı sayan varlıklar bırakmalıdır.

14 Jamblich, Aynı Yerde 204 vd. = 58 D 8:

Pythagorasçıların, yakından tanıdıkları insanlara hazdan sakınmalarını öğütledikleri anlatılıyor; insanın çekinmek zorunda olduğu başka şeyler olsa da bundan mutlaka sakınması gerekirmiş. Zira hiçbir şey bizi bu kadar kolay yıkmaz ve özellikle bu tutku gibi suça yöneltmezmiş. Görünüşe göre onlar hazı göz önüne alarak asla bir şey yapmaya uğraşmıyorlar-

dı —çünkü böyle bir amaç yakışık almazmış ve zararlıymış—; insan yapacağı işi daha çok bakışlarını güzele ve yaraşana çevirerek yapmalıymış, çıkar ve yararı <ancak> ikinci sırada gözetmeliymiş. Ama bunun için sıradışı bir yargı gücüne ihtiyaç varmış.

Bu kişiler bedensel arzular hakkında şöyle diyorlarmış: Arzunun kendisi bir çeşit ruhsal dürtü, bir itkiymiş ve belirli bir doyumu, belli şeylerin mevcudiyetini algılamayı ya da <bedenle ruhun> bir şeyler hisseden durumunu istemekmiş. Ama karşıt <şeylere ya da durumlara>, örneğin bedenin boşaltılmasına, <bir şeyin> mevcut olmamasına ve de bazı <şeylerin> algılanmamasına da arzu duyulurmuş. Bu tutku çeşit çeşit olup, insanın içinde bulunduğu, durumlar arasında farklı biçimler gösterirmiş. Ama insani arzuların büyük çoğunluğu insanlar tarafından yaratılırmış ve kendi suçlanymış. Bu yüzden bu tutkuya çok dikkat etmek, onu göz altında bulundurmak ve beden eğitimini ihmal etmemek gerekirmiş. Çünkü bedenin boşaltılmasından sonra yemek arzusu, tıpkı doyduktan sonra gereken boşaltma isteği kadar doğalmış. Ama ustaca hazırlanmış yiyeceklere, süslü ya da lüks giysilere ve döşeklere, süslü, değerli ve lüks ev eşyalarına duyulan arzuyu ilk defa insanlann kendileri icat etmiş ve aynı şey damak tadı için yararlı ev aletleri, içki tasları, hizmetçiler ve evcil hayvanlar için de söz konusuymuş.

İnsanların tutkuları arasından özellikle bu tutkunun özü bir yerde kalmayıp sonsuza kadar devam eden cinstenmiş. Bu yüzden yetişen gençlere daha çocukluktan itibaren özen gösterilmeliymiş, ki onlar <sadece> ihtiyaç duyulan şeyleri arzulasın, değersiz ve gereksiz ihtiraslardan kaçınsın, böylece bu tür isteklerden uzak ve rahatsızlık hissetmeden kalsınlar, küçümsenmeye değer ve ihtiraslarla iç içe geçmiş şeyleri hiçe saysınlar. Öte yandan değersiz, zararlı, gereksiz ve kasıtlı ihtirasları en çok zenginlik ve bolluk içinde yaşayan insanlarda

görmek mümkünmüş. Çünkü bu tür çocukların, erkeklerin, kadınların bunu canlarının çekmemesi kadar tatsız bir şey yokmuş.

15 Jamblich, Aynı Yerde 196 vd. = 58 D 6:

Bu Pythagorasçılar sağlık yönünden bedenlerinin her zaman aynı durumda kalmasına, kimi zaman zayıf, kimi zaman şişman olmamasına dikkat ediyorlardı. Zira bunu dengesiz bir yaşam tarzının belirtisi sayıyorlardı. Öte yandan haleti ruhiyelerine de hakimdiler: Bazen neşeli, bazen karamsar değildiler, temkinli bir neşe içinde <her zaman> bir karardaydılar. <Bu yüzden> öfkelenmekten, karamsarlığa düşmekten[1], heyecanlanmaktan kaçınıyorlardı. Onlar için şu ilke geçerliydi: Makul bir kişinin başına, insanın maruz kalabileceği şeyler beklenmedik bir anda gelmemelidir, tersine etki alanının dışında kalan her şeye hazırlıklı olmalıdır. Ama yine de başına böyle bir şey gelir ve bu yüzden öfkeye kapılırsa ya da tasalanırsa ya da benzer duygular hissederse, o zaman inzivaya çekilir, orada kendisiyle hesaplaşarak tutkularına gem vurmaya ve çare bulmaya çalışırmış.

Pythagorasçılar hakkında ayrıca şunlar da anlatılıyor: Bunların hiçbiri öfkeye kapılarak bir köleyi dövmez ve özgür bir kişiyi de azarlamazmış, tersine tekrar ruhsal dengesine kavuşmayı beklermiş. Ama onlar uyarıya "azarlama" diyorlardı. çünkü sessiz ve sakin kalarak sabırla soğukkanlılığını kazanmaya çalışıyorlardı.

2. Cinsel Etik

16 Jamblich, Aynı Yerde 209 vd. = 58 D 8:

Üreme hakkında şöyle dedikleri anlatılmaktaydı. Kanılarına göre, insanın "erken olgunlaşmış" şeylerden sakınması ge-

1 "Depresyonlar".

rekirmiş. Zira erken olgunlaşmış bitkiler ve hayvanlar iyi meyva vermezlermiş; meyva verene kadar belli bir sürenin geçmesi gerekirmiş, ki güçlü ve olgunlaşmış gövdeden tohumlar ve meyvalar meydana gelsin. Bu yüzden oğlan ve kız çocuklarını yorucu bir beden eğitimine tabi tutarak, bedenlerine gereken dayanıklılığı kazandırarak yetiştirmeli, ömür boyu yorgunluklara katlanacak, kendilerini eğitecek ve metanetli olacak şekilde beslenmelerini sağlamalıymış. Ancak insanın yaşamında mümkün olduğu kadar geç tanıması gereken pek çok şey varmış; bunlardan biri de cinsel ilişkiymiş. Bu yüzden oğlan çocuklar yirmi yaşını doldurana kadar cinsel ilişkiyi arzu etmeyecek şekilde yetiştirilmeliymiş. Ama bu yaşa geldiği zaman da sevgi ilişkilerine çok sık girmemeliymiş. Ne ki, böyle bir durum, değerli ve güzel bir şeye karşı iyi davranıldığında söz konusu olurmuş. Zira uygunsuz ve iyi davranışın ikisi birden tek ve aynı kişide bulunması mümkün değilmiş. Ayrıca, daha önce Grekler arasında geçerli olan şu ilkeleri de övdükleri söylenir: İnsan anası, kızı ve kızkardeşiyle cinsel ilişkiye girmemelidir, kutsal ve kamuya açık yerlerde cinsel ilişkide bulunmaktan kaçınmalıdır. Çünkü böyle bir faaliyetin karşısına ne kadar çok engel çıkarsa o kadar güzel ve yararlı olurmuş. Görüldüğü gibi bu kişiler, doğal olmayan ve günah sayılan cinsel ilişki isteklerinin bastırılması, terbiye ve ahlak çerçevesinde kurulan doğal ilişkilerden <sadece> iyice düşünülmüş ve meşru şekilde çocuk sahibi olmaya hizmet edenlere izin verilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Ama babanın ileride doğacak çocuklar için birçok önlem almak zorunda olduğu kanısındaydılar. İlk ve en önemli önlem de şuymuş: İnsan, çocuk sahibi olmak için kendini iffetli ve sağlıklı bir yaşam sürmeye hazırlamalıdır; vakitli vakitsiz aşırı yemek ve içmekten kaçınmalı, beden sağlığını kötüye götürecek yiyecek ve içeceklerden uzak durmalıdır, hele sarhoşken hiç <cinsel ilişkide bulunmamalıdır>,

tam tersine. Onlar, kendisiyle çelişen ve uyuşmayan, kötü bir karışımdan kötü tohumların meydana geleceğine inanıyorlardı. Bir canlı varlık döllemek, dünyaya getirmek ve ona bir varoluş kazandırmak üzere olan bir kişi, eğer doğacak çocuğun varoluşunu ve yaşama adım atmasını elden geldiğince elverişli koşullarda gerçekleştirmek için özen göstermezse, böyle birine vicdansız ve düşüncesiz insan denirmiş, <üstelik> köpek sevenler bile büyük bir özenle köpek üretmeye uğraşmaktadır, ki mümkün olduğunca işe yarar, olması gerektiği gibi, zamanında ve ihtiyacı karşılayan bir bünyeye sahip köpekler doğsun, ve kuş sevenler de aynı şekilde davranırlar. Cins hayvan yetiştirmeye çalışanların da, döllenmenin gelişigüzel olmamasına özen gösterdiklerini bilmeyen yokmuş; buna karşılık insanlar kendi çocuklarının <oluş'unu> hiç düşünmüyormuş, rastgele —o sırada nasıl denk gelirse— büyük bir düşüncesizlikle <çocuk> döllüyor ve sonra da büyük bir kayıtsızlıkla onları besleyip büyütüyorlarmış. Ve bu, insanlardan birçoğunun kötü ve değersiz olmasının en önemli, en belirgin nedeniymiş. Çünkü insanların büyük bir bölümü, tıpkı hayvanlar gibi, gelişigüzel çocuk döllüyormuş.

(Bu tür ilke ve törelere, kendini eğitme konusunda eskiden beri emirlerini Pythagoras'ın kendisinden almış olan kişiler tarafından, tıpkı bir çeşit Delphoi kehaneti gibi, söz ve davranışta uyulmuştur.)

17 Stobaeus, Egloglar IV 1, 40 vd. H. <58 D 4'te>:

Onlar, çocukluktan itibaren düzenli beslenmenin de zorunlu olduğunu iddia ediyorlardı; ayrıca düzenin ve bir kararda olmanın güzel ve yararlı, düzensizlikle bir kararda kalmamanın çirkin ve zararlı olduğunu da söylüyorlardı.

18 Jamblich, Pythagoras'ın Yaşamı 231 = 58 D 9:

"Azarlamak" diye tanımladıkları ihtarı ve serzenişi, yaşlıların gençlere dikkatli ve yaraşır şekilde tatbik etmesi gerekirmiş, azarlayan kişinin davranışında da sevgi ve yakınlık izleri görülmeliymiş. Azarlamak ancak o zaman uygun ve yararlı olurmuş.

19 Jamblich, Aynı Yerde 164 vd. = 58 D 1:

Onlar öğretilen ve söylenen her şeyin hatırda tutulması ve saklanması, bilgilerin ve önermelerin, öğrenen ve hatırda tutan <organın> alabileceği kadarıyla biriktirilmesi gerektiğine inanıyorlardı, çünkü insanın idrak etmesine ve bilgileri saklamasına yarayan budur. Bu yüzden belleğe büyük bir önem veriyorlardı, bu konuda alıştırma yapıyorlar, ona özen gösteriyorlardı, ders sırasında, öğrenmenin ana ilkelerini iyice kavramadan öğrencileri bırakmıyorlardı. Ayrıca gün boyu konuşulanları tekrar hatırlamayı da alışkanlık haline getirmişlerdi. Bir Pythagorasçı bir gün önce olup bitenleri hatırına getirmeden yatağından kalkmıyordu. Hatırlarken şöyle bir yol izliyordu. Önce ne söylediğini ve duyduğunu ya da yataktan kalktıktan sonra aile üyelerinin kendisine hangi işleri havale ettiklerini aklında yinelemeye çalışıyordu. Sonradan gelenler[1] konusunda da aynı yolu izliyordu. Ardından, evi terkettikten sonra ilk ya da ikinci ve üçüncü olarak kiminle karşılaştığını, önce biriyle, sonra diğerleriyle nelerden söz ettiklerini tekrar hatırlamaya çalışıyordu, ve diğer konularda da böyle davranıyordu. gün boyunca olup bitenleri aklında canlandırmaya çalışıyor, olup biten şeyleri sırasıyla tek tek hatırlamaya uğraşıyordu. Uyandığı zaman eğer vakti varsa üçüncü günde[2] vuku bulanları da aynı şekilde hatırına getirmeyi deniyordu. Belleklerini kullanmak için alıştırma yapmaya devam ediyorlardı. Zira bil-

1 Bunları izleyenler.
2 Evvelsi gün.

gi, deneyim ve anlayış bakımından bellek yetisi kadar önemli başka bir şey yokmuş.[1]

1 Bu genç kuşak Pythagorasçıların kendi etiksel-pedagojik kurallarının nedenleri hakkında hesap verdikleri kuşku götürmez. Ama burada sözü geçen bellek alıştırmasının gerçekten belleği alıştırma amacını güdüp gütmediğinden ciddi şekilde kuşku duyulabilir. Burada görünüşe göre daha çok etiksel motiflerin, yani bir eylemi yerine getirip getirmeme konusunda bu Pythagorasçıların gitgide uyanan "vicdanlarının" hesabını verme çabasının etkisi olmuştur.

EK

İşaretlerin Açıklaması

( ) = Antikçağ yazarlarının (doksograflarına) kendileri tarafından eklenenler.
< > = Antik metinlere yayımcı tarafından eklenenler.
[ ] = Alıntı yapılan metin özgün değildir, yani başlığından farklı olarak başka bir yazardan kaynaklanmaktadır.

KİTAPTA ADI GEÇEN FİLOZOFLAR

Akusilaos
Alkmaion
Anaxagoras
Anaximandros
Anaximenes
Anonymus Iamblichi
Antiphon
Archytas

Demokritos
Diogenes

Ekphantos
Elealılor
Empedokles
Epimenides

Gorgias

Herakleitos
Hesiodos
Hiketas
Hippasos
Hippias
Hippodamos

Kallikles
Kleostratos
Kozmologlar (Evrenbilimciler)
Kratylos
Kritias

Leukippos

Musaios

Orpheus
Orpeusçular

Parmenides
Petron
Phaleas
Pherekydes
Philolaos
Prodikos
Protagoras
Phythagoras
Phythagorasçılar
Phythagorasçılar, anonim

Pythagorasçılar, genç kuşak

Sofistler
Sosyalistler

Thales
Theagenes
Thrasymachos
Thrasymachos, Chalkedonlu

Xenophanes

Yedi Bilge

Zenon

Wilhelm Capelle bu çalışmasında
batı felsefe tarihi boyunca,
düşüncelerine her zaman gönderme yapılan
'ilk filozoflar'ın metinlerini
eksiksiz olarak derlemiş.

Sokrates'ten Önce Felsefe;
Thales'ten Pythagoras'a, Xenophanes'ten
Herakleitos'a, Empedokles'ten Anaxagoras'a,
Elealılar'dan Sofistler'e, Demokritos'tan
genç Pythagorasçılara uzanan bir felsefe tarihine
doğrudan fragmanlar, metinler ve belgeler
aracılığıyla ulaşma olanağı sağlıyor.

Yunan felsefesini başlangıcından alıp
Sokrates'e kadar getiren
bir kaynak kitap.

ISBN 975 - 7942 - 05 - 7 (Cilt 2)
ISBN 975 - 7942 - 02 - 0 (Takım)